

2023

January 09 - 10
Zagreb, Croatia

 InterSci

CONFERENCE
PROCEEDINGS

II International
scientific and practical conference
General regularities and models of
science development

Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference

General regularities and models of science development

Zagreb, Croatia

January 09 – 10, 2023

UDC 001

Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference «General regularities and models of science development», January 09 – 10, 2023, Zagreb, Croatia by the «InterSci». 143 p.

ISBN – 978-9-40368-665-3

Coordinator

Olga Timofeeva

Manager «InterSci»

The collection of proceedings of international scientific and practical conference is an electronic publication for a wide audience of interested scientists. Students, postgraduates, doctors and candidates of sciences, scientific and pedagogical workers, specialists of various profiles and directions and other interested persons of the international scientific community submit their materials for publication. The published theses reflect the authors' vision of the development of modern science and educational trends.

E-mail: *info@intersci.eu*

Homepage: <https://intersci.eu>

© Team of conference participants, 2023

TABLE OF CONTENTS

CULTURAL AND HISTORICAL SCIENCES

- Студентство України крізь призму культурної політики більшовиків у 20-х роках ХХ століття 6
Кузьмінець Н.П., Стадник О.О.
- Курганний могильник Чернігова за матеріалами новітніх археологічних досліджень 10
Шугалій О.С.

ECONOMIC SCIENCES

- Сутність та види планування на підприємстві 15
Близнюк А.О., Глоба Є.О.
- Розвиток відновлювальних джерел енергії в контексті вирішення глобальної енергетичної проблеми 20
Белінська С.В., Белік П., Белінська Я.В.
- Evaluating the economic usefulness of the management system of the construction company 24
Aliyev A.M., Mammadov S.N.
- Financial security position of enterprises: experience from Ukraine 27
Dokiienko L., Hrynyuk N.
- Effective incentives and management of investments in sustainable development of Azerbaijan's economy 33
Mammadov M.A., Hasanova T.B.
- Problems of pricing in the modern conditions of functioning of enterprises 37
Vasiutkina N.V., Sydorenko A.O.

GEOGRAPHICAL SCIENCES AND TOURISM

- Туристичне регіонаознавство в системі науково-навчальних дисциплін 41
Долинська О.О., Кручок А.Ю.
- Регулювання зовнішньоторговельної діяльності як чинник виходу України на світові товарні ринки 43
Мандрик І.П.
- Дистанційна освіта у післявоєнному просторі підготовки професіоналів з туризму та рекреації 46
Цвілий С.М., Гурова Д.Д., Кукліна Т.С., Журавльова С.М.

Роль PR та реклами в організації туристичних подорожей під час війни <i>Шоробура І.М., Бардей О.І.</i>	53
From geopolitics to tourism: Korean War Veterans Memorial in Washington (USA) <i>Smyrnov I.G., Lyubitseva O.O., Hryniuk D.Y.</i>	56
INFORMATICS AND CYBERNETICS	
Peculiarities of the structure and properties of materials for sound absorption of eavesdropping devices in cyber security <i>Pliekhova G.A., Kostikova M.V.</i>	61
JOURNALISM AND DOCUMENT STUDIES	
Медіа маніпуляції як фактор порушення журналістських стандартів <i>Наливайко А.А.</i>	63
LEGAL AND POLITICAL SCIENCES	
Підстави формування окремих методик розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством <i>Комаринська Ю.Б.</i>	67
Corporate contract as a legal mechanism for regulating corporate relations <i>Mentukh N.F., Shevchuk O.R.</i>	71
MEDICAL SCIENCES	
Зв'язок цервікальних уражень твердих тканин зубів із парафункціями і м'язово-суглобовою дисфункцією скронево-нижньощелепного суглобу <i>Заболотна І.І., Богданова Т.Л., Потапов Ю.О., Заболотний О.С.</i>	75
Індукований холодом головний біль <i>Кравець О.В., Єхалов В.В., Станін Д.М., Кріштафор Д.Я.А.</i>	79
Cardiovascular diseases as a cause of hospital admission in Ukraine <i>Kovtun G.I., Orlova N.M.</i>	83
Trench foot is an urgent problem of our time <i>Yekhalov V.V., Kravets O.V., Stanin D.M., Ploshchenko Y.O.</i>	88
PEDAGOGICAL SCIENCES	
Основи інтегративного підходу до навчання у Новій українській школі <i>Васильченко Л.В., Шацька Н.М., Полюга С.І.</i>	94
Творчість як складова самореалізації особистості <i>Кобзева І.М., Рєзніченко Д.В.</i>	98

PHILOLOGICAL SCIENCES

- Основні типи аббревіацій у сучасній французькій мові 104
Гуз О.П.

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL SCIENCES

- Взаємодія з батьками як компонент ефективного психологічного супроводу інклюзивної освіти 107
Кротенко В.І.

- Особисте здоров'я, як пріоритет для населення в період війни 112
Слабкий Г.О., Погоріляк Р.Ю., Шень Г.Ю.

- Відношення жінок до профілактичних онкологічних оглядів: за даними соціологічного дослідження 116
Слабкий Г.О., Погоріляк Р.Ю., Шень А.Ю.

- Епідеміологія злоякісних новоутворень молочних залоз у жінок Чернігівської області 121
Слабкий Г.О., Шень Ю.М.

TECHNICAL SCIENCES

- Розробка імітаційної моделі роботи вантажного митного комплексу 127
Лужанська Н.О., Лебідь І.Г., Лебідь Є.М., Головка А.С.

- Система безпеки дверей пасажирського рухомого складу 132
Сердюк В.Н., Бобирь Д.В.

- Експрес - метод визначення нормативної товщини залізобетонного перекриття над бомбосховищем 135
Шашенко О.М., Шаповал В.Г., Скобенко О.В., Коновал В.М.

VETERINARY SCIENCES

- Вплив мікрофлори навколоплідних вод корів на деякі показники імунітету плодів 140
Присяний С.Б.

Студентство України крізь призму культурної політики більшовиків у 20-х роках ХХ століття

Кузьмінець Наталія Петрівна,

Кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України

Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського

Стадник Олена Олексіївна,

Кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України

Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського

У сучасній історичній науці останнім часом спостерігається науковий інтерес до вивчення різних періодів вітчизняної історії. Значну зацікавленість представляють 20-ті роки ХХ століття. Фахівці, відійшовши від комуністичної ідеології, висвітлювали різні аспекти існування УСРР у 1920-х роках від економічних, політичних до соціальних, культурних. Однією з цікавих тем для досліджень цього періоду є студентська проблематика, адже, студенти в усі часи вважаються прогресивною частиною суспільства і інтелектуальною молодого генерацією. Раніше в історичній науці проблема студентства презентувалася крізь призму загального розвитку вищої освіти. Тому зрозуміло, що безпосередньо сам студент як об'єкт дослідження, як людина випадав з поля зору дослідників. Тому ця тема останнім часом набуває більш актуального звучання. Загальноукраїнський контекст у вивченні студентства простежується у працях Н. Аксакової [1], О. Комарницького [2], О. Лаврута [3], В. Прилуцького [4], О. Рябченко [5].

Розвиток вищої освіти в УСРР у 1920-х роках відбувався на основі різних законодавчих актів та нормативних документів Наркомосу. Формально більшовицька влада демонструвала можливість отримання вищої освіти для всіх категорій населення. Така ситуація спостерігалася до квітня 1921 року, коли було ухвалено документ, який визначав особливості формування студентського контингенту. У положенні Головпрофосу було введено нове поняття «пролетаризація вищої школи», яке й визначало основний принцип формування студентських колективів. Цей документ також закріпив нову систему вступу на основі «відряджень», відповідно до якої отримати вищу освіту мають можливість лише молоді люди, яких спеціально відправили навчатися на замовлення різних парторганів, профспілкових, комсомольських та інших радянських організацій [6, арк.45]. Були встановлені певні квоти. На основі статистичних звітів у 1921-1922 н. р. профспілки отримали 60 відсотків замовлення у педвишах, комсомольські і партійні осередки лише 5 %. Але ідея «пролетаризації вищої школи» вимагала збільшення студентів, які вийшли з пролетаріату. На початку 1920-х років провели різні зібрання та наради, де вирішили революціонізувати виші та залучити до них якомога більше комсомольців та комуністів. Вже у 1923-1924 н. р. до педвузів зарахували 46,4

% робітників. Проте, система «відряджень» не задовольнила не лише суспільство, її критикував Ф. Гринько, який тоді обіймав посаду наркома освіти. Ця система стала першим кроком на шляху «пролетаризації освіти» і поповнення її робітничо-селянською молоддю [7, с. 75]. У педвишах пролетаризація відбувалася повільно, у 1920-х роках переважали представники трудової інтелігенції та службовців. Значно кращі показники були у закладах технічного спрямування. У червні 1927 року наркомат освіти систему відряджень змінив на систему «куріального представництва» відповідно до якого отримати вищу освіту дозволили не лише робітничо-селянській молоді, але й іншим верствам суспільства з високим рівнем освітньої підготовки через загальні вступні іспити. А зараховували до технікумів та інститутів на основі куріальних квот. Цілком зрозуміло, що квоти для робітників, порівняно з трудовою інтелігенцією чи службовцями, були збільшені.

Радянська влада намагалася повністю контролювати студентство, впливати на його життя, думки і формувати політично благонадійну молоду людину. Пролетаризація студентства проходила не завжди так, як планували. Тому проти нелояльного студентства почалися т.зв. «чистки», «академічно-соціальні перевірки», порушення прав молоді. До цього залучали увесь репресивний апарат, який намагався повністю контролювати молодь. Серед молоді відшуковували «політично неблагонадійних» шляхом перереєстрації студентів та «соціальних перевірок» вже з 1921 року. Почали контролювати соціальний склад, виключаючи з вузів тих, хто «заважає пролетаризації освіти і гальмує правильне виконання нею своїх функцій». Таке очищення не завжди давало бажаних результатів, хоча й розпочалося ще на початку 1920-х років. У другій половині 1920-х років керівники вузів активніше відраховували студентів, намагалися продемонструвати свою «класову пильність». Так, у першій половині 1920-х років у результаті «чисток» чисельний склад студентів скоротився з середньому на 20 %. У подальшому кількість відрахованих збільшується [8, с. 410].

Навчання студентів також мало ідеологічне забарвлення. Програми та початкові плани формували у радянському дусі, збільшуючи вивчення суспільно-політичних дисциплін. Єдиним позитивним моментом стало поглиблення у вишах українізаційних процесів. Радянська влада встановила тотальний контроль над надходженням інформації через засоби масової інформації та навчальну літературу. Для ідеологізації освітнього процесу у закладах освіти розпочали формування комсомольських і партійних осередків, які впроваджували постулати партії у свідомість молоді. З метою підвищення політичної свідомості студентів створювали пропагандистські гуртки. Молодь змушували брати участь у ідеологічних заходах, святкуваннях, кампаніях (суботники, недільники, мітинги, лекції тощо) [3, с. 70].

Однією з важливих складових якісного життя студентства є проведення вільного часу. Дозвілля студента важливо формувати, враховуючи його індивідуальні риси і поєднувати із виховною та навчальною роботою. На формування студентського дозвілля у 1920-х роках першочергово впливала ідеологічна система та скрутне матеріальне становище. Тому, переважно більшу

частину свого вільного часу молодь проводила у гуртожитку. Тут вони мали можливість відпочити після занять, різних громадських робіт, праці на виробництві. Спілкування з друзями по кімнаті подобалося студентам, вони мали можливість розповісти про свої переживання і радісні моменти життя, порадитися і порадіти. Траплялися випадки, коли у кімнатах оселялися студенти різних спеціальностей. В студентських журналах того періоду можна було прочитати публікації про студентське життя саме в таких кімнатах, де був «вінегрет професій» [9, с. 36]. В 20-х роках ХХ століття серед студентів спостерігаються і негативні явища, зокрема, вживання алкоголю, бійки, особистісний тиск. Студентський актив характеризував деяких студентів як «часто випиває», «часто б'ється», «часто вживає ненормативну лексику». Тому ці категорії студентів завжди перебували під пильною увагою активістів, працівників гуртожитків та викладачів, неодноразово отримували попередження та догани. Студенти-активісти значну увагу приділяли «перевихованню цих неблагонадійних» та дбали про правильне проведення дозвілля. Так, у цей період відбувся III з'їзд пролетарського студентства, який ухвалив резолюцію про «Побут та настрої студентства» і засудив подібну поведінку молодих людей. Студенти, крім проведення часу у гуртожитку, мали можливість також переглянути фільм у кінотеатрі, відвідати театр, почитати журнал або цікаву книгу. Наприклад, на Полтавщині до клубів приходило подекуди до 200 студентів і переглядали наукові та художні фільми («Буря», «Байкал», «Земля кличе» та ін.). Хоча ціни на квитки були високими, а влада приділяла увагу політичній освіті студентів через кіно і театр, тому часто укладалися угоди з театрами про можливість зменшення вартості квитків для студентів. Колективні відвідування театру чи кіно ставали розповсюдженими. У вільний час молоді люди також могли писати свої літературні есе, які потім надсилалися до редакцій студентських альманахів і часописів. Тематика цих дописів стосувалася переважно важких житлово-комунальних проблем. Проте, й такі статті не завжди публікували, оскільки, вони не відповідали поняттю «щаслива радянська дійсність» [5, с. 143].

Таким чином, вища освіта та студентство в повній мірі відчули вплив більшовицько-тоталітарної системи. Студенти від вступу і до закінчення вишів ставали елементами методів «соціалістичного будівництва». Більшовицька система формувала віддану системі особистість, пропагувала стандарти нового життя через встановлений тоталітарний контроль партії над навчальним процесом і вихованням студентства. Держава брала під свій контроль життя студентства. Студент ставав соціальним замовленням держави. Нажаль, держава не давала йому повністю підтримку і він розраховував лише на себе.

Список літератури

1. Aksakova, N. O. (2013). Orhanizatsii studentiv pedahohichnykh VNZ USRR u 1920-ti roky [Organizations of students of pedagogical universities of the USSR in the 1920s]. *Istorychni i politolohichni doslidzhennia: naukovyi zhurnal*, 1 (51), 113-120 [in Ukrainian].

2. Komarnitskyi , O. B. (2017). *Студенты-педагогы у модернизации высшей освіти радианской Украины у 1920-1930-хх рр.* [Student-teachers in the modernization of higher education in Soviet Ukraine in the 1920s-1930s.] Kamianets-Podilskyi: TOV «Drukarnia «Ruta» [in Ukrainian].
3. Lavrut, O. (2010). Politychna povedinka studentskoi molodi v nepivskii Ukraini [Political behavior of student youth in non-Piv Ukraine]. *Kraieznavstvo*, 3, 64-71 [in Ukrainian].
4. Prylutskyi, V. (2007). Uchast studentstva USRR v suspilno-politychnomu ta kulturnomu zhytti v 1920-ti roky [Participation of the students of the Ukrainian SSR in social, political and cultural life in the 1920s]. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky: mizhvidomchyi zbirnyk naukovykh prats*,16, 147-162 [in Ukrainian].
5. Riabchenko, O. (2012). *Студенты радианской Украины 1920–1930-хх років: практики повсякденности та конфлікты ідентифікації* [Students of Soviet Ukraine in the 1920s–1930s: everyday practices and identity conflicts]. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet miskoho hospodarstva imeni O. Beketova [in Ukrainian].
6. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of the highest authorities and administration of Ukraine]. Fund 166, Inventory 2. File 273. [in Ukrainian].
7. Aksakova, N.O. (2012). Formuvannia kolektyviv studentiv pedahohichnykh vyshchykh navchalnykh zakladiv USRR u 1920-ti rr.[The formation of teams of students of pedagogical higher educational institutions of the USSR in the 1920s.]. *Skhid. Ekonomika. Istoriiia. Filosofiia: analitychnyi informatsiinyi zhurnal*, 3(117), 74 -77. [in Ukrainian].
8. Zhezytskyi, V. Y. (1996). Represii v seredovyshchi molodi v druhii polovyni 20-hh rr. [Repression among youth in the second half of the 20s.]. *Istoriiia Ukrainy: malovidomi imena, podii, fakty: zbirnyk statei*, 1, 408-416. [in Ukrainian]
9. Bez avtora. (1929). Vinihretova komuna [Vinaigretov Commune]. *Student revolyutsii. Ezhemesyachnyi, obschepolitycheskiy, nauchno-metodicheskiy, literaturniy zhurnal proletarskogo studenchestva USSR*, 14, 36. [in Ukrainian].

Курганный могильник Чернігова за матеріалами новітніх археологічних досліджень

Шугалій Олександр Сергійович

Аспірант кафедри історії України, археології та краєзнавства Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Чернігів, як і переважна більшість міст та населених пунктів часів Русі з різних сторін був опоясаний курганным могильником. Про значні його розміри в другій половині XIX ст. писав Д. Я. Самоквасов, нараховуючи в околицях більше 500 насипів. Саме з іменем цього науковця і пов'язаний початок вивчення курганных старожитностей Чернігова. Протягом 1872-1908 рр. дослідник розкопав щонайменше 130 поховань. Продовжене вивчення цих пам'яток було в 1952 р. Д. І. Бліфельдом. В подальшому, протягом другої половини XX ст.-початку XXI ст. О. В. Шекун, П. М. Гребінь, Г. В. Жаров, А. А. Казаков, Т. Г. Новик, О. Є. Черненко, Ю. М. Ситий продовжили дослідження цих поховальних комплексів[1]. Однак, на відміну від робіт Д. Я. Самоквасова конкретно дослідження курганных поховань не було основною ціллю дослідників, а більшість поховань не мали візуальних ознак і фіксувалися лише в процесі розкопок.

Протягом останніх десяти років на території Чернігова були проведені доволі масштабні археологічні дослідження. Здебільшого це були охоронні роботи на території літописного передгороддя та за його межами. Одним з результатів цих досліджень стало виявлення слідів щонайменше десяти зруйнованих курганів, в частині з яких були збережені і поховання. Почати варто із робіт навпроти мурів Єлецького монастиря. В 2018 році, приблизно в 100 метрах на південний від Чорної могили було виявлене ґрунтове поховання, без слідів курганного насипу[3]. Однак поховальна яма була влаштована у вигляді дерев'яного склепу із зафіксованими стовповими ямками по кутах, причому слідів небіжчика не було виявлено.. В підлозі була улаштована невелика ямка, в якій містилися рештки тризни у вигляді керамічного посуду та кісток тварин. На основі керамічного матеріалу та стратиграфії шару комплекс датований А. А. Казаковим не пізніше першої половини XI ст[3]. З огляду на характер поховального обряду його можна вважати однією із варіацій псевдокамерного поховання, яке під впливами християнства все більше втрачало свої характерні риси.

Одне підкурганне поховання здійснене за обрядом інгумації було виявлене в 2013 р. на лівому березі річки Стрижень (вул Милорадовичів 55), за межами оборонних споруд літописного Передгороддя[1]. О. Є. Черненко датувала поховання кінцем X-першою половиною XI ст. Загалом воно є синхронним дослідженим раніше підкурганним похованням з цього ж могильника.

В 2018 р. експедицією під керівництвом О. П. Моці та В. М. Скорохода проводилися археологічні дослідження в північно-східній частині літописного

Передгороддя, на правому березі річки Стрижень. Результатами робіт на площі понад 1200 м кв. стало виявлення ровиків від трьох знівельованих курганів[4]. Перший, мав в давнину насип діаметром до 10 м. Поховання не було виявлене, однак на думку О. П. Моці небіжчик міг бути похований за обрядом кремації на стороні, а урна з перепаленими кістками була знищена ще в давнину. Загалом за керамічним матеріалом, який містився у ровику, час спорудження насипу визначений як кінець X-початок XI ст. Рештки другого кургану не фіксувалися у вигляді ровиків, найімовірніше вони були знищені господарською забудовою. Однак якщо взяти прийнятними розміри першого насипу, то вони мали б розташовуватися впритул. Виявлене поховання найімовірніше належало жінці, вміщене в підкурганній ямі, шириною близько 1 м, зі слідами домовини. Орієнтація небіжчика була головою на північний захід. Поховальний інвентар був представлений каблучкою та скроневим кільцем із кольорового металу, п'ятьма намистинами та пряслицем із пірофілітового сланцю. Датування поховального комплексу таке ж саме як і у попереднього. Третій курган також був представлений скелетом жінки у підкурганній ямі. Так само як і попередня могила тіло небіжчика лежало в домовині і поховання здійснене за християнським обрядом. Навколо могильної фіксувалися доволі сильно поруйновані рештки курганного ровику, а сам насип кургану мав в давнину діаметр не більше 8-9 м. Поховальний інвентар був представлений скроневим кільцем та перстнем із кольорового металу, невеликим бронзовим молоточком та круговим горщиком, характерним для X ст[4].

Майже одразу ж за ровиком кургану 3 було виявлене підліткове поховання дівчини за християнським обрядом. Велика кількість деревного тліну та цвяхів могла свідчити, що дитина була похована в домовині, а стіни могильної ями також могли бути обкладені деревом. Серед поховального інвентарю є ведерце та круговий горщик, характерний для X ст., дві сережки з кольорового металу, ніж та підвіска у вигляді кільця. Навколо поховання не були виявлені рештки курганних ровиків, однак враховуючи схожість обряду із попередніми похованнями, та розміщення на ділянці варто розглядати ці могили в комплексі. Можливо на більш молодшу особу вже справило вплив християнство і над її могилою не насипали курган. Загалом же курганний некрополь на цій ділянці існував скоріше за все до кінця XI ст., коли на цьому місці з'являється господарська і житлова забудова, а насипи нівелюються. Можна припустити, що поховання, виявлені тут могли належати населенню приміському неукріпленого поселення, сліди якого фіксуються в 200 м на північ від цієї ділянки.

На західній та північно-західній околицях давньоруського Чернігова протягом останнього десятиліття також були зафіксовані численні підкурганні поховання. Загалом для цієї території усталеним є бачення про територію курганного могильника на основі археологічних досліджень 1989-2001 рр. Вперше про існування тут масштабного поховального комплексу було зазначено в газеті Чернігівські губернські відомості (випуск за 1841 р.). Тоді автор опису міста вказував, що в недалекій відстані за Чорною могилою на обширній рівнині збереглося ще багато менших курганних насипів, частина з яких станом на 1828 р. була вже розкопана місцевими мешканцями. Археологічні дослідження на

описаній вище території виявили поховання та ровики від щонайменше 15 курганних насипів початку XI ст. За поховальним обрядом усі вони були представлені тілопокладенням, частина небіжчиків знаходилася в зотлілих домовинах. Північною межею могильника вважалось перехрестя вулиць Ремісничої та Коцюбинського. Частково така думка склалася через відсутність розкопок далі в північному напрямку. Ще більше таку думку підтвердили роботи 2008 р. на проспекті Перемоги 64 (200-250 м на північ від курганного могильника). Тоді на площі в понад 1500 м кв. були виявлені 120 поховань ґрунтового могильника і жодного підкурганного[2]. На основі дослідженого С. Ширинським в 1962 р. кенотафу поблизу 20 школи та свідчень Д. Я. Самоквасова про щонайменше 6 збережених насипів біля Олегового поля (наразі зберігся один насип за адресою вул. Попудренко 21) побутувала думка, що курганний могильник міг завертати на захід, оминаючи Холодні Яри[6]. В 2020 р. розпочалися археологічні дослідження під новобудову під керівництвом О. П. Моці та В. М. Скорохода. Ділянка була дотичної до місця розкопок 2008 р. і примикала до неї із західного та східного боків. Всього на території у понад 1200 м кв. було зафіксовано сліди від восьми курганних насипів[5]. Які здебільшого були представлені засипаними в більш пізній час ровиками. Варто зазначити, що майданчики, які були оточені ровиками доволі невеликі, як і самі ровики, глибина яких не перевищувала 0,5 м. Загалом же в давнину курганні насипи могли мати розміри в межах 6-8 м в діаметрі та не більше 0,8-0,9 м висотою. Усі підкурганні поховання здійснені за християнською обрядовістю і більшість небіжчиків знаходилася в домовинах. Враховуючи майже повну безінвентарність підкурганних поховань, датування було здійснене на основі керамічного матеріалу, виявленого у ровиках. Усі виявлені могили датуються XI ст. скорі за все його серединою. Варто зазначити, що ймовірно під час функціонування курганного могильника на його території починають з'являтися ґрунтові поховання, а пізніше формується могильник, який функціонує до XII ст. Причому за повної відсутності на цьому місці господарської, або житлової забудови аж до XIX ст.

Ще однією ділянкою, яка збільшила інформацію про курганний могильник міста є розкопки 2016 р. під керівництвом Г. В. Жарова на вулиці Бориса Луговського. Ділянка була віддалена від попередньої на 250 м на північний захід. Тоді в межі розкопу потрапило декілька підкурганних поховань за обрядом інгумації, та територія ґрунтового могильника. Датовані підкурганні поховання кінцем X-початком XI ст. Таким чином на основі цих досліджень значно розширилася топографія курганного могильника в цій частині міста, і можна стверджувати, що курганне поле та ґрунтовий могильник частково виходив за межі укріплень літописного Передгороддя.

Ще одна ділянка, на якій в 2019 р. було виявлене В. М. Скороходом одне підкурганне поховання є Любецька 26. На ній під шаром асфальту та будівельного сміття на рівні материка було зафіксовано чоловіче поховання в могильній ямі, здійснене за християнською обрядовістю. Діаметр насипу міг досягати 9-10 м, що може вважатися середнім за розмірами курганом. Серед поховального інвентарю варто виділити рештки шкіряного ремня з інкрустацією

із кольорового металу. Поховання датоване кінцем X- початком XI ст. Варто зазначити, що навколо в межах розкопу не були зафіксовані сліди могильника тому наразі немає можливості свідчити про наявність в цьому місці окремої курганної групи. Однак враховуючи, що ця ділянка знаходилася недалеко від старої дороги на Любеч не виключено, що поховання могло знаходитися при дорозі, або ж належати мешканцям якогось невідомого поселення, який розташовувався на шляху між Черніговом та Білоусом

Підсумовуючи можна стверджувати, що загалом було виявлено не менше п'ятнадцяти поховальних комплексів, які можна ототожнювати із підкурганними похованнями. Одна могила взагалі не містила поховання і скоріше була меморіальною, в одному воно не було виявлене і є припущення про кремацію, або кенотаф. Ще тринадцять померлих були поховані за обрядом тілопокладення, здебільшого в домовинах та з дотриманням християнської обрядовості. Зважаючи на датування та спосіб захоронення, можна стверджувати, що в першій половині XI ст. в Чернігові ще активно поєднувалися старий язичницький та новий християнський спосіб поховання мерців, принаймні частиною його мешканців.

Загалом же археологічні дослідження підкурганних поховань в Чернігові за останнє десятиліття надали низку цінної інформації, яка вплинула на розуміння топографії міського курганного могильника другої половини X-XI ст. У випадку із продовженням комплексу в західній частині міста можна стверджувати, що він розвивався доволі прогнозовано і більш пізні за датуванням поховання знаходяться північніше, тобто більше віддалені від міської забудови. Щодо поховань виявлених в північно-східній частині міста, то тут можна стверджувати що курганне поле доходило майже до берега річки Стрижень, але вже в другій половині XI-на початку XII ст. було поглинуто житловою забудовою.

Список літератури:

1. «Історико-архітектурний опорний план м. Чернігова з визначенням меж і режимів використання зон охорони пам'яток та історичних ареалів»: Про охорону культурної спадщини. Київ: Інститут культурної спадщини, 2019. 401 с.
2. Казаков А. Л. Археологічні дослідження на території Чернігова у 2008 р / А. Л. Казаков, О. Є. Черненко, С. О. Сорокін // Археологічні дослідження в Україні 2008 р. - 2008. - № 1. - С. 98-99.
3. Казаков А. Л. Науково-рятивні дослідження в Чернігові у 2015-2018 рр / А. Л. Казаков, В. В. Рижий, О. Б. Булах // I Всеукраїнський археологічний з'їзд: матеріали роботи. - 2019. - № 1. - С. 489-494.
4. Моця О. П. Результати досліджень Чернігівського Передгороддя в 2018 році / О. П. Моця, В. С. Жигола, В. М. Скороход // Археологія. - 2019. - № 2. - С. 114-123.
5. Моця О. П. Дослідження могильника XI—XII ст. у Чернігові / О. П. Моця, В. М. Скороход, В. С. Жигола // Археологія та давня історія України. - 2022. - № 2. - С. 297-309.

6. Ситий Ю. М. Християнські поховальні пам'ятки давньоруського Чернігова . Чернігів, 2013. 272 с.

Сутність та види планування на підприємстві

Близнюк Андрій Олександрович

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту
Харківський національний автомобільно-дорожній університет
м. Харків, Україна

Глоба Євген Олександрович

студент 5-го курсу, спеціальності 073 «Менеджмент»
Харківський національний автомобільно-дорожній університет
м. Харків, Україна

Основою планування на підприємстві є стратегічне планування потенціалу підприємства, що являє собою процес створення та розвитку відповідності між цілями та можливостями підприємства. У сучасних умовах підприємство самостійно здійснює планування своєї діяльності, визначає основні умови, засоби та шляхи досягнення поставлених завдань.

Входження на ринок вимагає знання його кон'юнктури, виробничого та підприємницького потенціалу конкурентів, визнання свободи ринкових відносин, закріплених законодавством. Підприємство при різноманітності форм власності є самостійний господарський об'єкт, наділений правами юридичної особи, функціонуючого за принципами законів ринкової економіки.

Вижити в складних умовах конкуренції і навіть досягти успіху підприємству може допомогти розробка обґрунтованого та продуманого бізнес-плану. Тому підприємство ретельно проводить спочатку аналіз своєї діяльності, виявляючи тим самим зовнішні можливості та загрози, внутрішні резерви та обмеження, і потім, з урахуванням цих факторів здійснює планування основних техніко-економічних показників.

Планування можна поділити на стратегічне та тактичне. Стратегічне планування є довгостроковим комплексним плануванням і має місце в умовах певної місії та сформованої системи цілей. Тактичне планування використовується при короткостроковому періоді (менше одного року), розставляє пріоритет цілей, які забезпечують впровадження та реалізацію головних стратегій, а також визначає відповідні фінансові, матеріальні та трудові ресурси [1, 2].

Найважливішими розділами планування розвитку господарської діяльності підприємства є [3]:

- постачання;
- виробництво;
- інвестиції;
- збут;
- фінанси;
- підсумки.

Організація робіт з планування залежить від багатьох обставин: розмірів підприємства, різноманітності продукції, виду планування (стратегічне,

довгострокове, короткострокове, поточне), традицій та особливостей розвитку підприємства і таке інше.

На великих підприємствах складання планів розвитку здійснюється, як правило, централізовано, що зумовлено масштабами виробництва та його різноманіттям, які не дозволяють керівнику охопити всі нюанси.

Планування здійснюється як інтерактивний процес, в якому зазвичай беруть участь усі підрозділи підприємства. Вихідним моментом є встановлення відповідності можливостей підприємства (його ресурсне забезпечення, досвід та традиції персоналу) щодо випуску продукції або надання послуг, попиту та пропозиції на ринку.

У ринковій економіці бізнес-план є робочим інструментом у всіх сферах діяльності.

Існує кілька класичних видів бізнес-планування [3]:

- оперативне бізнес-планування (розробка оперативного завдання працівників період від одного дня до одного місяця);
- стратегічне бізнес-планування (розробка стратегії розвитку підприємства);
- інвестиційне бізнес-планування (розробка бізнес-плану для якогось конкретного інвестиційного проєкту);
- маркетингове бізнес-планування (розробка плану-маркетингу для підприємства);
- короткострокове бізнес-планування (розробка плану роботи підприємства терміном один рік);
- середньострокове бізнес-планування (розробка плану діяльності підприємства на кілька років вперед (період до 5 років);
- довгострокове бізнес-планування (розробка планів діяльності підприємства терміном понад 5 років).

На відміну від західних країн, ділове бізнес-планування в Україні має низку особливостей. Українська специфіка інвестиційного клімату ускладнює процедури розробки бізнес-планів та обліку в них низки чинників, що важко передбачити. До них можна віднести рівень інфляції, плаваючі банківські та податкові ставки, проблеми оплати поставок через кризу неплатежів, недостатність інформаційних та статистичних даних. Закордонний досвід і поки що невеликий досвід вітчизняних підприємств показує, що навіть за умов перехідного періоду складати бізнес-плани змушує саме життя. Механізм ділового планування в Україні включає теорію, методологію та практику, що охоплюють усі особливості українського економічного клімату. Ділове планування покликане об'єднати у собі всі етапи реалізації виробничого проєкту від ідеї до втілення у життя. Такого роду планування включає [4]:

- вибір альтернативних проєктів реалізації ідей;
- виявлення найбільш реального проєкту та оцінка його здійсненності на основі попереднього техніко-економічного обґрунтування;
- розробку деталізованого бізнес-плану;
- забезпечення реалізації цього плану;
- оцінку фактичної ефективності впровадження;

- коригування плану підвищення ефективності функціонування підприємства.

Бізнес-план є програмою моделювання діяльності підприємства на поточний (один рік) або перспективний (від двох до п'яти років) періоди. Він є документом, що містить обґрунтування дій, які планується здійснити для реалізації будь-якого підприємницького проекту або створення нового підприємства. Він є важливим інструментом при розгляді великої кількості ситуацій для вибору прийнятних та визначення засобів їх досягнення. Його призначення - допомогти підприємцям оцінити свої можливості, виявити ємність та перспективи майбутнього ринку, оцінити необхідні витрати та порівнювати їх з тими цінами, за якими можна буде реалізувати продукцію чи послуги (для визначення потенційної прибутковості задуманої справи) переконати можливого інвестора у привабливості та конкурентоспроможності обраної діяльності, виявити можливе «підводне каміння» у перші роки роботи підприємства, розрахувати за оціночними показниками прибутковість чи збитковість даної діяльності, встановити можливі контакти з контрагентами [3].

Бізнес-план являє собою чітко продуманий, структурований докладний документ, що детально визначає, як підприємство планує досягти поставленої мети. Завдяки цьому бізнес-план є потужним інструментом керування. Він також дозволяє постійно перевіряти темпи руху та правильність спрямування дій, своєчасно вносити відповідні коригування, таким чином, забезпечуючи конкурентоспроможність підприємства та підвищуючи його шанси на успіх.

Розробляючи бізнес-план, слід враховувати, що основною метою підприємства є отримання прибутку через задоволення потреб покупця, а засобами її досягнення – нові продукти чи послуги.

У бізнес-план включаються такі відомості про керівництво підприємства:

- прагнення до оновлення продукції, технології, організації та управління виробництвом;
- готовність йти на розумний ризик;
- діловий оптимізм і впевненість у собі;
- здатність самовіддано працювати;
- вміння зіставляти витрати з результатами діяльності підприємства;
- створювати умови процвітання суб'єкта господарської діяльності.

У процесі розробки бізнес-плану визначається міра відповідності організаційної та виробничої структури підприємства вимогам ринку. Саме це виявляється у тому, що у структурі підприємства немає бути жодного підрозділу, який не виправдовує свого призначення, тобто не вносить достатнього внеску у кінцеві результати виробничо-господарської діяльності. Право структурного підрозділу існування визначається величиною цього вкладу.

Через суперечки порівняння розміру внеску і витрат на утримання певного підрозділу визначається окупність підрозділу, що бере участь у виробничому процесі. Виведення зі структури збиткових підрозділів сприятливо позначиться на фінансовому стані підприємства.

Бізнес-план немає законодавчого характеру, а носить методичний характер, регулярно коригується залежно від кон'юнктури ринку держави і, таким чином, адаптується до ринкових ситуацій. Він поєднує в єдину систему функціонування виробництва, реалізацію товару та розвитку підприємства, а також є початком реалізації інвестиційного проєкту.

Бізнес-план - це узагальнюючий документ, у якому представлені витрати підприємства, джерела їх покриття, платіжний баланс, забезпечення прибутковості та ліквідності. Крім того, в ньому дається оцінка економічної ефективності кінцевих результатів виробничо-господарської діяльності підприємства та розрахунок ефективності розроблюваних заходів бізнес-плану [3, 4].

Володіючи ключовими показниками роботи підприємства, можна в будь-який період виробничо-господарської діяльності діагностувати стан підприємства та ступінь захищеності його від банкрутства.

Обов'язковою умовою складання бізнес-плану є безпосередня участь керівника (представників керівництва) та можливі консультації експертів з широкого кола питань.

Вимоги особистої участі керівника підприємства обумовлені низкою об'єктивних причин, а саме встановлення міцних, тривалих, надійних контактів із банками, кредиторами та інвесторами.

Попереднім етапом, що передуює складання основних розділів бізнес-плану, є збирання всієї необхідної інформації (обсяг потенційного попиту, виробничі та фінансові потреби підприємства), на підставі якої можна заздалегідь оцінити життєздатність безпосередньо концепції підприємства (проєкту).

Перш ніж складати бізнес-план, слід всебічно оцінити фінансові аспекти діяльності підприємства (проєкту). Саме на підставі цієї інформації потенційні інвестори аналізують рентабельність проєкту, оцінюють можливість отримання необхідних коштів та їх розміри.

Далі треба зробити оцінку концепції життєздатності підприємства, що здійснюється за допомогою низки фінансових показників, які об'єднуються в три групи:

- прогноз доходів та витрат;
- прогноз готівки;
- балансовий звіт підприємства та прогноз активів та пасивів, тобто балансовий план.

Саме при розробці фінансового аспекту бізнес-плану використовується застарілий методичний інструментарій, де перевага надається дослідно-статистичному методу, сутність якого полягає у визначенні тенденцій розвитку запланованих показників за попередній період і перенесенні їх на плановий. Обмеженням є інформаційна база, яка необхідна для розробки бізнес-плану. Інформація постійна повинна накопичуватися та оцінюватися, що є передумовою розробки багатоваріантного прогнозування основних фінансових показників [5].

Таким чином, планування являє собою безперервний процес пошуку нових шляхів та методів оптимізації цілеспрямованих дій за рахунок вже наявних і нових можливостей підприємства. Це зумовлює необхідність розробки плану розвитку підприємства навіть в умовах нестабільності як ближнього, так і далекого оточення підприємства чи умовах трансформаційної економіки. Взагалі сам процес планування носить характер безперервного коригування вже розробленого плану. Взаємозв'язок планування маркетингу та стратегічного планування роботи підприємства є дуже важливим, що дає змогу значно розширити можливості підприємства.

Список літератури:

1. Мармаза О.І. Основи теорії менеджменту. Х.: ТОВ «Планета-принт», 2015. 139 с.
2. Єпіфанова І.Ю., Безрученко І.В., Паламарчук Н.О. Фінансове планування діяльності вітчизняних підприємств за показниками рентабельності. *Економічний аналіз*. 2016. Том 23. № 2. С. 45-50.
3. Варналій З.С., Васильців Т.Г., Лупак Р.Л., Білик Р.Р. Бізнес-планування підприємницької діяльності. Чернівці: Технодрук, 2019. 264 с.
4. Веретенникова Г.Б., Томах В.В., Геращенко І.М. Планування та організація діяльності підприємства. Х.: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 210 с.
5. Каламбет С.В., Остимчук Г.В. Сутність ефективності фінансового планування на підприємстві. *Економіка та держава*. 2015. № 9. С. 84-87.

Розвиток відновлювальних джерел енергії в контексті вирішення глобальної енергетичної проблеми

Белінська Стефанія Володимирівна

Студентка PhD.

Факультет економіки та менеджменту, Словацький аграрний університет в Нітрі

Белік Петер

Д-р габіл., професор, доцент, PhD.

Факультет економіки та менеджменту, Словацький аграрний університет в Нітрі

Белінська Яніна Василівна

Професор, доктор економічних наук

Кафедра міжнародних економічних відносин, Державний податковий університет

Однією з основних глобальних проблем сучасного періоду розвитку світової економіки є енергетична. На тлі воєнного конфлікту України з Росією відбулася кардинальна зміна структури джерел поставок енергоносіїв та суттєве підвищення цін на них. Країни Європи в 2022 р. вирішили проблему за рахунок нарощування поставок зі США, Швеції та інших країн. Але надійний доступ до доступної, надійної, сталої та сучасної енергії забезпечує біоекономіка. Особливе значення в цьому аспекті набуває розвиток біоенергетики, яка є одним із найважливіших секторів біоекономіки. Підвищення енергоефективності за рахунок виробництва та переробки біомаси є важливими цілями державного регулювання у сфері біоекономіки.

Збільшення частки відновлюваних джерел енергії необхідне для досягнення кліматичних і енергетичних цілей ЄС. Директива ЄС 2009/28/ «Про сприяння використанню енергії з відновлюваних джерел» створила основу для розвитку відновлюваних джерел енергії у ЄС та встановила обов'язкові національні цільові показники, а саме: до 2030 року частка відновлюваних джерел енергії у кінцевому споживанні енергії у середньому у ЄС-28 має досягти 30% [1]. Ця мета розподіляється між державами-членами ЄС з національними планами дій, розробленими для визначення шляхів розвитку відновлюваних джерел енергії в кожній із держав-членів.

Біоекономіка здатна допомогти вирішити енергетичну проблему за рахунок розвитку відновлюваних джерел енергії та переробки біологічної сировини (біомаси). Біомаса вважається відновлюваним джерелом енергії, оскільки для відновлення її використаних запасів потрібен відносно короткий час. У випадку використання рослинної біомаси важливо, щоб вуглець повертався до природного кругообігу за допомогою фотосинтезу, тому навантаження парникових газів на навколишнє середовище буде малим. Відтак застосування

біомаси має не лише енергетичний і економічний ефекти, а й екологічний, що в умовах сучасності є надзвичайно важливим

З цих причин набирає потужності загальносвітова тенденція використання біомаси для заміни дорогого природного газу та зменшення викидів вуглецю в атмосферу. Наукове підґрунтя щодо важливості і доцільності такого напрямку застосування біомаси для дали шведські автори [2]. Вони довели, що збільшення використання біомаси буде сприяти скороченню викидів CO₂ та зменшенню використання палива на різноманітні цілі, що відповідає стратегічним цілям країни [2].

Загалом виробництво біоенергії на основі біомаси широко розповсюджене в багатьох країнах з розвинутою економікою, серед яких можна виділити Австрію, Бразилію, Данію, Фінляндію, Швецію, Індію, США і Великобританію. Ще в 1998 році вчені Halla. та Scrasea, доводили необхідність переходу до використання альтернативних джерел енергії і вказували, що потенційні ресурси для біоенергетики в цій справі є великими, особливо у країнах, багатих на ліси, та у високорозвинених країнах, де існує надлишок сільськогосподарських земель, а також у багатьох інших країнах, де можливі високі врожаї біомаси [3].

У ЄС 59% біомаси використовується для виробництва кормів і харчових продуктів, далі йде біоенергія (21%) і біоматеріали, такі як вироби з деревини та деревна маса (20%). Загальна пропозиція біомаси в ЄС становить 9% світового виробництва біомаси. Оскільки країни ЄС сильно залежать від усіх викопних видів палива, то виробництво відновлюваної енергії та біохімічних речовин всебічно заохочується.

За даними Bioenergy Europe, біоенергетика забезпечує близько 60% відновлюваної енергії, споживаної в країнах Євросоюзу, за її рахунок опалюється 66 млн європейських домогосподарств. Лідерами серед країн ЄС за сумарними площами під енергетичними культурами є Польща, Німеччина, Швеція та Греція [4].

Рейтинг країн по виробництву біоетанолу і біодизеля наведено в табл. 1.

Таблиця 1.
Рейтинг країн по виробництву біоетанолу і біодизеля

Рейтинг виробництва			Основна сировина	
Країна	Біоетанол	Біодизель	Біоетанол	Біодизель
США	1 (48,2%)	2 (19,5%)	Кукурудза	Соева олія
ЄС	4 (4,9%)	1 (34,1%)	Цукрові буряки / пшениця/ кукурудза	Ріпакова олія/відпрацьовані жири
Бразилія	2 (26,2%)	4 (12,0%)	Цукрова тростина/кукурудза	Соева олія
Китай	3 (8,1%)	8 (2,2%)	Кукурудза/касава	Відпрацьовані жири
Індія	6 (2,1%)	11 (0,4%)	Меляса	Відпрацьовані олії

Продовження таблиці 1.

Рейтинг виробництва			Основна сировина	
Країна	Біоетанол	Біодизель	Біоетанол	Біодизель
Канада	7 (1,4%)	10 (0,7 %)	Кукурудза/пшениця	Олія каноли/соєва олія
Індонезія	21 (0,2%)	3 (12,3%)	Меляса	Пальмова олія/соєва олія
Аргентина	9 (0,9%)	5 (6,6%)	Меляса / кукурудза	Соєва олія
Таїланд	8 (1,4%)	6 (3,6%)	Меляса /касава	Пальмова олія
Колумбія	13 (0,4%)	9 (1,4%)	Цукрова тростина	Пальмова олія
Парагвай	14 (0,4%)	17 (0,03%)	Цукрова тростина	Соєва олія

Джерело: сформовано автором на основі даних OECD/FAO Database [5]

Лідером виробництва біоетанолу та біодизелю є США (1 та 2 місце відповідно), ЄС лідирує у виробництві біодизелю та займає 4 місце за біоетанолом. За країнами, які входять до десятки країн, можна зробити припущення, що ключове значення для біопалива відіграє наявність сировини. Майже всі країни – лідери мають потужну сільськогосподарську базу.

Економічне значення використання с/г біомаси як відновлюваного джерело енергії складно переоцінити. Це реальна альтернатива викопному паливу, адже сьогодні стоїть питання про диверсифікацію джерел енергії не лише за окремими видами джерел енергії, а й за їх географічним походженням. Використання біомаси для енергетичних цілей повністю відповідає цілям сталого розвитку, оскільки охоплює економічний (зниження витрат), екологічний (зменшення викидів парникових газів) та соціальний (створення робочих місць та розвиток села) аспекти.

Acknowledgement statement: This publication was supported by the Operational Program Integrated Infrastructure within the project: Demand-driven Research for the Sustainable and Innovative Food, Drive4SIFood 313011V336, cofinanced by the European Regional Development Fund.

Список літератури:

1. Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the promotion of the use of energy from renewable sources. Document 32018L2001. EUR-Lex: веб-сайт. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/2001/oj> (дата звернення: 28.12.2022).

2. Gustavsson et al. L. et al. Using biomass for climate change mitigation and oil use reduction. Energy Policy. 2007. Vol. 35, № 11. P. 5671-5691. URL: <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2007.05.023> (дата звернення: 25.12.2022).

3. Halla. D.O., Scrasea J.I. Will biomass be the environmentally friendly fuel of the future? Biomass and Bioenergy. 1998. Vol. 15, № 4–5. P. Pages 357-367. URL: [https://doi.org/10.1016/S0961-9534\(98\)00030-0](https://doi.org/10.1016/S0961-9534(98)00030-0) (дата звернення: 25.12.2022).

4. Bioenergy Explained: Biomass for energy – Agricultural residues & energy crops. Bioenergy Europe: веб-сайт. URL: <https://bioenergyeurope.org/article/204-bioenergy-explained-biomass-for-energy-agricultural-residues-energy-crops.html> (дата звернення: 28.12.2022).

5. OECD/FAO. OECD-FAO Agricultural Outlook 2020-2029. Paris/FAO, Rome: OECD Publishing. 2020. 330 p. URL: <https://doi.org/10.1787/1112c23b-en> (дата звернення 29.12.2022).

Evaluating the economic usefulness of the management system of the construction company

Aliyev A.M.

Doctor of philosophy in economics, associate professor
ORCID ID: 0000-0002-5134-188X
Azerbaijan University of Architecture and Construction

Mammadov. SH.N.

economics, phd student
Azerbaijan University of Architecture and Construction

Abstract

In order to improve the structure of the management system, it is necessary to calculate the lines received at the same time in order to protect the management team, customers and designers from unexpected events. In this case, it is possible to reduce those costs as much as possible. It is purposeful to determine the indicator of the current structure of the project in order to justify the benefit obtained from the improvement of the management structure of the project. Therefore, in order to separate the evaluation indicators, it is necessary to analyze the methods of different approaches aimed at determining the efficiency.

Key words: project, efficiency evaluation, resource, construction combinations, complex improvement

It is possible to divide the criteria for evaluating the efficiency of the management system of the construction company into four groups, such as showing the change of resources and results, full implementation of the set goals, determining the performance of the management system, and combining the complex indicators of the management system.

Since management is a real member of the production process, it is possible to evaluate its efficiency based on the result of production. In this case, the efficiency of the system structure of the construction company can be calculated with the help of the chosen criterion. Achieving the goals set by the construction company should take into account the limitations of resources and time. The conclusion of the production and economic activity of the construction company can be imagined as the result of the improvement of the management system. Economists consider the evaluation of the structure of the management system to be complicated (В.В. Бобылев Эффективносеб организацияных форм управление капиталным строительством / В.В. Бобылев – М: ГУУ – 2019 – 157с). comes out. Therefore, according to what criteria should be determined the calculation of the structure of the management system of the construction company. At the same time, the efficiency of the company's management system and the dependence between its parameters should be revealed. It is known that the parameters of the management system affect the company's performance, and it is very difficult to evaluate it with a separate indicator.

Thus, it is possible to divide the evaluation of the structure of the company's management system into three stages. The first stage is based on the hypothesis and based on the weighting coefficients, the optimal importance of the existing functions can be determined.

Proponents of the second stage propose to evaluate the options for determining the structure of the management system with specially developed criteria, such criteria should be calculated based on the system of indicators covering the organizational level of a construction company in accordance with the law of cybernetics. They refer to the creation of initial conditions, the adoption and implementation of optimal decisions. The essence of the third stage is that if the management system shows the achievement of the company's goals, then the evaluation of the efficiency of construction production based on universal and operational indicators is the basis for the preparation and implementation of measures for the management system. We can agree with this position. However, it should be taken into account that the result of the structure of the management system does not depend entirely on the improvement of production efficiency. This means that the structure of the company's management system should be restructured (changed). In such a case, options for improving the structure of the management system by identifying direct and indirect sources should be economically justified. Under efficiency is understood the ratio of costs and results.

The system of indicators for improving the structure of the management system and evaluating the efficiency of project decisions can be divided into the following groups:

1. Indicators showing the implementation of the necessary measures and the result of the company's management system;
 - Construction products, buildings, etc. increasing the volume;
 - Lowering the cost of construction and installation works;
 - Increasing the amount of capital investment and saving it;
 - Improving the quality of the construction product (residential houses, etc.),
2. Indicators that evaluate management work;
 - Increasing the labor productivity of construction company employees;
 - Acceleration of decision-making time;
 - Timely execution of all decisions of the management apparatus;
 - Quality preparation of decisions reflecting the conclusion of construction production.

When the experience of the organization structure of the project management system of the construction company is summarized and analyzed, it can be scientifically and methodologically effective. It is purposeful to use the experience of implementing a construction project in the implementation of similar projects.

In improving the management system, when the quality level of management rises, when organizational culture is formed, institutional effectiveness is formed. In this way, the weak and strong sides of the participants in the construction project of the company are revealed, their material and moral human resources, the qualifications of

the employees, the organizational structure of the management, financial situation, administrative and management capabilities are taken into account.

Result

Implementation of important decisions made in the field of construction company management system requires economic justification. The selection of certain criteria in decision-making and implementation is the main condition for determining economic efficiency.

At the same time, since the life cycle of the construction project is characterized by organizational design, it is purposeful to determine its economic efficiency at the stages of its implementation.

References

1. Мәммədov M.A. Tikinti müəssisələrinin dövriyyə vəsaitlərinin təhlilli.
2. Яковлев В.А. Проблемы финансирования ремонтно – строительного производства // Проблемы совершенствования и организации управления М: СПб, 2012 – N3-с.38-44.
3. Организация управления строительством объектов в новых условиях хозяйствования. / Под.род. Иванова И.Ш., сергова х.т. 2016-92с.
4. Бобылев В.В. Эффективносеб организационных форм управления капитальным строительством / В.В. Бобылев – М: ГУУ – 2019 – 157с.
5. . Денисов В.М. Оптимизация структуры после реорганизации. Опыт обчед
6. Прокопенко Б.Н. Формирование организационных структур управления строительной фирмы: Учеб.пособие / Б.Н.Прокопение – Уфа, 2017 – 97с.
7. Инения филиалов. // менеджмент в России и зарубежом – ISSN 1028 – 5857 – 2015 – N2 – С.84-89.

Financial security position of enterprises: experience from Ukraine

Dokiienko Larysa

PhD in Economics, Associate Professor,
Luhansk Taras Shevchenko National University, Poltava, Ukraine

Hrynyuk Nataliya

PhD in Economics, Associate Professor,
State University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

In modern economic conditions, the key to the stable development of the economy of any country is to ensure the strengthening of the financial condition of the main economic entity – the enterprise. The question of maintaining the financial security of the enterprise as a fundamental component of the country's economic security system is gaining special relevance. In view of this, systematic studies of the financial security management of enterprises, the conceptual and methodological foundations of which are aimed at synthesizing indicators and indicators of its financial stability and financial condition, become not only a tool for countering threats and dangers of activity, but also a prerequisite for successful functioning in general.

In general, the financial security of an enterprise is the level of the financial security of the enterprise sufficient to meet its needs and meet its obligations which characterized of balance, resilience to internal and external negative impacts, ability to reverse external financial expansion, financial sustainability, efficient functioning and economic growth [1].

The financial security of an enterprise should be considered a complex multi-faceted and multi-level economic category, the feature of which is the combined interaction of all its elements and components, and first of all, the general state of the enterprise's financial security is determined by the effectiveness of managing its financial stability. In addition, the level of financial security is one of the main general prerequisites for the formation of the general position of financial security of the enterprise, and, finally, the level of financial security of operational activities is one of the main general prerequisites for ensuring the general position of financial security of the enterprise [2].

In a generalized form, the financial security of the enterprise is conditioned by the efficiency of management of the financing processes of its activity not only in general, but also of each of the main types (operational, investment, financial), aimed at achieving the fundamental indicators of successful functioning: financial stability and profitability of the enterprise [3].

To assess the impact of financial stability into the financial security of the enterprise, we proposed a three-step algorithm that allows: to assess the level of financial security of the enterprise depending on the level of overall financial stability; to assess the level of financial security of the enterprise depending on the level of financial stability of operating activities; to identify the position of financial security

of the enterprise due to the influence of its above levels (table 1).

Table 1

Matrix for identifying the financial security position of the enterprise based on the financial stability factor

		Absolute FS _{OA}	Normal FS _{OA}	Relative FS _{OA}	Financial instability	
<i>Financial situation</i>		$\begin{cases} \pm C^{owc} \geq 0 \\ \pm C^{owc+ap} \geq 0 \\ \pm C^{owc+stl} \geq 0 \end{cases}$	$\begin{cases} \pm C^{owc} < 0 \\ \pm C^{owc+ap} \geq 0 \\ \pm C^{owc+stl} \geq 0 \end{cases}$	$\begin{cases} \pm C^{owc} < 0 \\ \pm C^{owc+ap} < 0 \\ \pm C^{owc+stl} \geq 0 \end{cases}$	$\begin{cases} \pm C^{owc} < 0 \\ \pm C^{owc+ap} < 0 \\ \pm C^{owc+stl} < 0 \end{cases}$	
<i>Financial situation</i>	Levels of FSE	Absolute	Normal	Satisfactory	Low	
Absolute FS	$\begin{cases} C_{FA} \geq 0,5 \\ C_{FS} \geq 0,75 \\ C_{CM} \geq 0,2 \end{cases}$	Absolute	<i>Absolute</i> P_{FSE}	High P_{FSE}	Normal P_{FSE}	Acceptable P_{FSE}
Normal FS	$\begin{cases} C_{FA} \geq 0,5 \\ C_{FS} \geq 0,75 \\ C_{CM} < 0,2 \end{cases}$	Normal	High P_{FSE}	<i>Normal</i> P_{FSE}	Acceptable P_{FSE}	Satisfactory P_{FSE}
Relative FS	$\begin{cases} C_{FA} \geq 0,5 \\ C_{FS} < 0,75 \\ C_{CM} < 0,2 \end{cases}$	Satisfactory	Normal P_{FSE}	Acceptable P_{FSE}	<i>Satisfactory</i> P_{FSE}	Satisfactory P_{FSE}
Financial instability	$\begin{cases} C_{FA} < 0,5 \\ C_{FS} < 0,75 \\ C_{CM} < 0,2 \end{cases}$	Low	Acceptable P_{FSE}	Satisfactory P_{FSE}	Satisfactory P_{FSE}	<i>Low</i> P_{FSE}

*FS – financial stability, FS_{OA} – financial stability of operating activities, FSE – financial security, P_{FSE} – financial security position of the enterprise.

Source: created by the authors

The basis of the indicative scale of the determination of the overall financial stability level of the enterprise is the value of the basic indicators of this aspect of the enterprise activity: the coefficient of financial autonomy (C_{FA}), financial stability coefficient (C_{FS}) and the coefficient of capital maneuvering (C_{CM}). On the basis of identification of the financial situation, depending on the possible variants of deviation of the above-mentioned indicators from the general recommended values (C_{FA} ≥ 0,5; C_{FS} ≥ 0,75; C_{CM} ≥ 0,2), the overall financial stability level of the enterprise is determined, which, in turn, allows to estimate its financial security level within the limits of the scale "absolute – normal – satisfactory – low" [2,3].

The approach to determining the financial stability level of the enterprise's operations is based on a multilevel scheme of sources of coverage of the needs of enterprises in working assets for the formation of reserves. Indicators of inventories providing (Z) by possible sources of their formation: own working capital (C^{own}); accounts payable (C^{ap}) and short-term loan capital (C^{stl}) are calculated depending on the amount of participation and the order of selection of specific types of financial resources. Possible variants of comparison of different source values with the sum of reserves expressed by indicators: ±C^{own}; ±C^{own+ap}; ±C^{own+stl}, allow to identify financial situations according to their degree of stability. The financial stability of operating activities level of the enterprise is determined by the importance and ratio of separate sources of resources in each particular case of financing, which is the basis for the assessment of the financial security level of the enterprise at the same scale "absolute

– normal – satisfactory – low" [3].

The combination of possible variants of the financial security position determines the location of the enterprise on the matrix area and reflects the importance of influence of components of financial stability.

The study of the basic indicators of the financial stability of Ukrainian enterprises is a generalized reflection of the prevailing trends in various types of economic activity (table 2).

Table 2

Financial stability indicators of the enterprise by main types of economic activity of Ukraine during 2015-2021

Type of economic activity	Indicators	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Agriculture, forestry and fishing	C _F A	0,4	0,2	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6
	C _F S	0,5	0,3	0,5	0,6	0,6	0,6	0,7
	C _C M	0,6	0,6	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5
Industry	C _F A	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2
	C _F S	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
	C _C M	-0,2	-0,4	-0,4	-0,4	-0,3	-0,3	-0,1
Construction	C _F A	-0,1	-0,04	-0,1	-0,02	0,02	0,03	0,05
	C _F S	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
	C _C M	0,6	0,9	1,6	4,4	-3,8	-3,8	-1,7
Wholesale and retail trade	C _F A	-0,05	-0,02	0,01	0,04	0,1	0,1	0,1
	C _F S	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
	C _C M	0,4	-0,1	1,7	0,5	0,4	0,5	0,5
Transportation and storage	C _F A	0,7	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5
	C _F S	0,8	0,8	0,8	0,7	0,6	0,7	0,6
	C _C M	-0,03	-0,01	-0,05	-0,1	-0,2	-0,1	-0,1
Accommodation and food service activities	C _F A	-0,1	-0,2	-0,1	0,1	0,1	0,1	0,2
	C _F S	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
	C _C M	2,4	1,2	3,5	-3,3	-1,6	-2,4	-1,5
Information and communication	C _F A	0,4	0,1	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3
	C _F S	0,6	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6
	C _C M	-0,2	-1,0	-0,3	-0,4	-0,6	-0,1	0,1
Financial and insurance activities	C _F A	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
	C _F S	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5
	C _C M	0,8	0,8	0,8	0,6	0,6	0,6	0,6
Real estate activities	C _F A	0,0	-0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,2
	C _F S	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
	C _C M	6,1	2,8	5,4	-39,7	-1,4	-2,1	-1,0
Professional, scientific and technical activities	C _F A	0,6	0,6	0,5	0,6	0,5	0,5	0,5
	C _F S	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
	C _C M	-0,01	-0,03	-0,04	0,1	0,2	0,1	0,1
Administrative and support service activities	C _F A	0,7	0,7	0,6	0,6	0,4	0,4	0,4
	C _F S	0,7	0,7	0,7	0,7	0,5	0,5	0,5
	C _C M	-0,05	-0,1	-0,1	-0,2	-0,5	-0,5	-0,4

Continuation of table 2

Education	C _{FA}	0,6	0,6	0,6	0,4	0,3	0,5	0,2
	C _{FS}	0,7	0,7	0,7	0,6	0,5	0,6	0,3
	C _{CM}	-0,01	0,02	0,02	-0,2	-0,4	-0,3	-0,6
Human health and social work activities	C _{FA}	0,3	0,3	0,3	0,5	0,7	0,7	0,6
	C _{FS}	0,6	0,6	0,6	0,7	0,8	0,8	0,8
	C _{CM}	-0,3	-0,2	-0,4	-0,04	0,04	0,1	0,1
Arts, entertainment and recreation	C _{FA}	0,3	0,2	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4
	C _{FS}	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5
	C _{CM}	-0,5	-0,8	-0,7	-0,4	-0,8	-0,5	-0,6
Other service activities	C _{FA}	0,3	0,4	0,3	0,5	0,4	0,4	0,4
	C _{FS}	0,4	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5	0,4
	C _{CM}	-0,4	-0,2	-0,5	-0,3	-0,3	-0,3	-0,4

Source: calculated by the authors on the basis of [4]

As shown in the table, the dynamics of the main coefficients of the financial stability of Ukrainian enterprises was determined by the peculiarities of the relevant processes in various spheres of economic activity, which had a decisive influence on the determination of the degree of their financial stability. During the analysis period, enterprises of the vast majority of economic activities (agriculture, industry, wholesale and retail trade, transport, information and communication, financial and insurance, scientific and technical activities) had a degree of financial stability within the limits of "absolute - normal". Unfortunately, clearly expressed negative trends in indicators of financial sustainability in construction, administrative services, health care led to a decrease in the degree of financial sustainability of these enterprises from "normal" to "low". As a result of the low values of indicators of financial stability, enterprises in the field of accommodation and food service activities, real estate activities, arts entertainment and recreation, and other types of activities had a low degree of financial stability. The degree of financial stability of enterprises in the field of education was characterized by the lack of clear trends, fluctuating during the analysis period within the limits of "absolute - normal - low".

The relationship and interdependence of the above-mentioned indicators with the indicators of financial stability of operational activity caused practically similar trends in the state and changes in the type of financial stability of enterprises in various spheres of economic activity of Ukraine.

The obtained values of the degree and type of financial stability of enterprises of various types of economic activity of Ukraine determined the levels of their financial security (general and operational activity), which, in turn, made it possible to identify the generalized position of financial security of enterprises in accordance with the algorithm proposed above (table 3).

Table 3

Financial security position of the enterprise by main types of economic activity of Ukraine during 2015-2021

Type of economic activity	Indicators	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Agriculture, forestry and fishing	FSEL	Satisfactory			Normal				
	FSEL _{OA}	Absolute			Normal			Absolute	
	P _{FSE}	Normal		High	Normal			High	
Industry	FSEL	Low							
	FSEL _{OA}	Normal							
	P _{FSE}	Satisfactory							
Construction	FSEL	Low							
	FSEL _{OA}	Normal		Satisfactory					
	P _{FSE}	Satisfactory							
Wholesale and retail trade	FSEL	Low							
	FSEL _{OA}	Normal							
	P _{FSE}	Satisfactory							
Transportation and storage	FSEL	Normal			Satisfactory				
	FSEL _{OA}	Normal							
	P _{FSE}	Normal			Acceptable				
Accommodation and food service activities	FSEL	Low							
	FSEL _{OA}	Satisfactory							
	P _{FSE}	Satisfactory							
Information and communication	FSEL	Low							
	FSEL _{OA}	Normal							
	P _{FSE}	Satisfactory							
Financial and insurance activities	FSEL	Satisfactory							
	FSEL _{OA}	Absolute							
	P _{FSE}	Normal							
Real estate activities	FSEL	Low							
	FSEL _{OA}	Normal	Satisfactory						
	P _{FSE}	Satisfactory							
Professional, scientific and technical activities	FSEL	Satisfactory							
	FSEL _{OA}	Normal			Absolute	Normal			
	P _{FSE}	Acceptable			Normal	Acceptable			
Administrative and support service activities	FSEL	Satisfactory				Low			
	FSEL _{OA}	Normal				Satisfactory			
	P _{FSE}	Acceptable				Satisfactory			
Education	FSEL	Normal			Low				
	FSEL _{OA}	Normal			Satisfactory			Normal	
	P _{FSE}	Normal			Satisfactory				
Human health and social work activities	FSEL	Low			Satisfactory	Normal			
	FSEL _{OA}	Normal					Satisfactory		
	P _{FSE}	Satisfactory			Acceptable				
Arts, entertainment and recreation	FSEL	Low							
	FSEL _{OA}	Satisfactory							
	P _{FSE}	Satisfactory							
Other service activities	FSEL	Low							
	FSEL _{OA}	Satisfactory							
	P _{FSE}	Satisfactory							

* FSEL – financial security level of the enterprise; FSEL_{OA} – financial security level of operating activities of the enterprise; P_{FSE} – financial security position of the enterprise.

Source: calculated by the authors on the basis of [4]

As shown in the table, as a result of the influence of the main indicators of financial stability, enterprises of only two types of economic activity – agriculture, financial and insurance activities – secured a position of financial security in the quadrants "absolute - normal". Enterprises in the field of transport, scientific and technical activities, and education were within the "normal - acceptable" financial security positions. During the analysis period, the deterioration of the position of financial security was demonstrated by the enterprises of human health and social work activities (from "normal" to "satisfactory") and administrative and support service activities (from "acceptable" to "satisfactory"). Unfortunately, the negative trends of individual indicators of the financial stability of enterprises in most types of activities (industry, construction, wholesale and retail trade, accommodation and food service activities, information and communication, real estate activities, art and entertainment and recreation, other types of activities) determined their permanent location in the quadrant "satisfactory" financial security.

In general, the approbation of the approach proposed by the authors to the positioning of the financial security of enterprises based on the financial stability factor proved its informativeness in the process of managing the general financial security of enterprises in various sectors of the Ukrainian economy.

The results of the conducted research confirm the fundamental influence of effective financial stability management of enterprises not only on the level of their financial security, but also on the characteristics of the generalized state of financial security. This makes it possible to identify the position of enterprises as a relevant zone of financial security and to determine potential threats and risks of their further functioning.

References:

1. Baranovs'kyy, O. (2004). *Financial security in Ukraine (evaluation methodology and support mechanism)*. Kyiv: KNUTE.
2. Hrynyuk, N., Dokiienko, L., Nakonechna, O., & Kreidych, I. (2021). Financial stability as a financial security indicator of an enterprise. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 4(39), 228–240. <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i39.241312>
3. Dokiienko, L., & Hrynyuk, N. (2022). Financial security of the enterprise: key indicators of ensuring and development. *Transformation of economy, finance and management in modern conditions: Scientific monograph*. Riga: Publishing House "Baltija Publishing". <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-220-3-28>
4. State Statistics Service of Ukraine. (2022). Economic statistics. Activities of enterprises. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Effective incentives and management of investments in sustainable development of Azerbaijan's economy

Mammadov M.A.

doctor of economic sciences, Professor

ORCID ID: 0000-0002-5327-250

Azerbaijan Architecture and Construction University

Hasanova T.B.

PhD student

ORCID ID: 0000-0001-8382-3675

Azerbaijan Architecture and Construction University

Summary

The article outlines measures taken within the framework of government programs and development concepts to ensure sustainable and sustainable development of Azerbaijan's economy and to ensure effective internal and external investment. At the same time, the Strategic Roadmap for the National Economy and Economic Affairs, adopted by the National Economic and Economic Affairs Programme for 2016-2021, has been studied and dynamically implemented by foreign and domestic investments. At the same time, foreign and domestic investments have been studied in the country's credit.

Keywords: *national economy, investment, investment policy, strategic roadmap, government programs*

Xülasə

Məqalədə Azərbaycan iqtisadiyyatının davamlı və dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi, daxili və xarici investisiya qoyuluşunu səmərəli təmin etmək istiqamətində dövlət proqramları və inkişaf konsepsiyaları çərçivəsində həyata keçirilən tədbirlər qeyd edilir. Eyni zamanda ölkə iqtisadiyyatının davamlı və dayanıqlı inkişafının təmin edilməsində Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyat sahələri üzrə qəbul edilmiş Strateji Yol Xəritəsi nəzərdə tutulan istiqamətlər üzrə 2016-2021-ci illər üzrə əsas kapitalla yönəldilən xarici və daxili investisiyalar hesabına həyata keçirilən vəsaitlərin təhlili aparılmış və dinamikası tərtib edilmişdir. Eyni zamanda xarici və daxili investisiyalarda ölkənin kredit qoyuluşunda təhlili verilmişdir.

Açar sözləri: *milli iqtisadiyyat, investisiyalar, investisiya siyasəti, strateji yol xəritəsi, dövlət proqramları*

To ensure sustainable and stable economic growth, invasive funds are developed and implemented in areas that promote economic priorities, efficient management, and development concepts. The most important requirement for accelerating the growth of the national economy is the circulation of invasiveness in larger volumes. The efficient use of existing investment resources and especially the main capital to promote the

country's social-economic development is a priority in the framework of sustainable development concepts.

To assist individuals desiring to benefit the worldwide work of Jehovah's Witnesses through some form of charitable giving, a brochure entitled Charitable Planning to Benefit Kingdom Service Worldwide has been developed. This process, on the other hand, has played an important and important role in ensuring sustainable and sustainable development of Azerbaijan's economy and in effective integration into the world economy.

Analysis of this fact shows that during January-September 2022, the principal capital was directed to 10154.4 million manat, or 4.6 percent more funds than in the corresponding period of 2021. The funds used were 5993.9 million manuscripts, or 59.0 percent, for manufacturing, 3500.4 million manuscripts (34.5 percent), and 660.1 million manuscripts (6.5 percent). Internal funds accounted for 7665.6 million manat, or 75.5 percent of the principal capital-focused funds. The principal capital-focused funds were 7359.8 million manuscripts, or 72.5 percent, for direct construction work. The total value of the principal capital-focused funds was 51.9 percent, budget funds were 32.8 percent, people's personal funds were 8.0 percent, other funds were 4.3 percent, and bank loans were 3.0 percent. [4]

Currently, one of the main issues is the development of dynamics. As a result of measures taken in this direction, the volume of investments in the oil sector has fallen 13.5 percent in recent years, while the volume of funds directed to the non-oil sector has increased by 18.1 percent. Today, the adoption and implementation of four Government Programs for the Acceptance and Implementation of the Azerbaijani Republic, which covers 2004-2023, is funded by the adoption and implementation of four Government Programs. To that end, a sustainable social-economic development strategy aimed at the development of Azerbaijan's regions is important. [5] Overall, gross domestic product has increased 3.2 times in the 10 years since government programs were implemented, including the non-neutral sector 2.6 times, industry 2.7 times, agriculture 1.5 times, investments 6.5 times, population incomes 6.5 times, and average monthly wages 5.5 times.

It should be noted in particular that sustainable and sustainable economic growth in the country requires appropriate investment. This activity has only been possible as a result of the large volume of domestic and foreign investment being focused on the economy. Over the past 5 years, the process can be tracked through Chart 1 below.

Chart 1.

Internal and external investments focused on basic capital (mln.manat)

Years	Only Investment	Internal investments, (%)	Foreign investment, (%)
2016	15772.8	6870.1 43.6	8902.8 56.4
2017	17430.3	9281.1 53.2	8149.2 46.8

Continuation of Chart 1

2018	17244.9	12187.1 70.7	5057.8 29.3
2019	18539.5	13519.1 72.9	5020.4 27.1
2020	17226.1	11314.9 65.7	5911.3 34.3
2021	16815.5	11512.5 68.5	5302.9 31.5

Source: stat.gov.az

Chart 1 data shows that in 2016, 43.6 percent of the country's major capital-focused investments were domestic investment and 56.4 percent were foreign investment, compared with 68.5% of domestic investment in 2021 and 31.5% of foreign investment in 2021. The increase in the special weighting of foreign investment in the national economy is positive, which is contributing to the rise in the growth rate of the domestic market and ultimately ensuring effective integration into the international economic system.

Credit resources are now being used effectively to solve the country's investment problem effectively, and positive results have been achieved in this area. As a result, the role of loans in financing investments has increased significantly between 2010 and 2021, and this dynamic is reflected in the following chart.

Chart 2

Credit setup in economics (near the end of the year, millions of dollars)

Years								
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Economic loans	9 163,4	21 730,4	16 444,6	11 757,8	13 020,3	15 298,2	14 530,4	17 119,8
from them:								
short term	2 567,1	5 297,3	3 478,0	2 101,3	2 695,1	2 918,7	2 474,9	3 201,9
by the end, with interest rates	28,0	24,4	21,1	17,9	20,7	19,1	17,0	18,7
long term	6 596,3	16 433,1	12 966,6	9 656,5	10 325,2	12 379,5	12 055,5	13 917,9
by the end, with interest rates	72,0	75,6	78,9	82,1	79,3	80,9	83,0	81,3

Source: <https://www.stat.gov.az/source/finance/az/002az.xls>

Analysis of the indicators listed in Chart 2 shows that since 2010, the special weight of long-term credits has been reduced to a high pace compared to short-term credit. The reason for this is that the growth of the manufacturing industry is a priority.

It should be noted that the adoption of the Strategic Roadmap for the Perspective of the National Economy of the Republic of Azerbaijan and the development of the investment resources required to ensure sustainable development in the direction outlined in this strategy, in turn, plays an important and important role in the development of the country's economy, and this process in accordance with the Strategic Roadmap outlined in 2025 and then it's going to continue. [2]

The study of measures taken in the areas outlined in the Strategic Roadmap shows that in the future of 2025 and beyond 2025, the expansion of Azerbaijan's economy, in the science and technology of the craftsmanship of the craftsmanship, in the vicinity of the priorities, in the middle of the day, in the middle of the day, in the middle of the day, in the midst of a fiery furnace, whoever and the massachusetts, the desire of the same construction materials, the innovation-communication system, the biotechnologies, the natural gradual dynamic development will also be achieved in the fields of medicine and social and cultural discrimination.

Result

Thus, the continued disintegration of Azerbaijan's economy and its productive integration into the world's economic system have resulted in the dynamic development of manufacturing and infrastructure in the country. At the same time, investment funds have been used to maximize the efficiency of the economy. To that end, one of the most important issues facing the economy is to increase the volume of invasiveness in order to make good use of existing economic and profitable income. It should be noted that the country's investment policies have already enabled Azerbaijan to promote economic growth in other countries.

List of Literature

1. Azərbaycan Respublikası İnvestisiya fəaliyyəti haqqında Qanunu. Bakı. 2022-ci il əlavə və dəyişikliklərlə
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli 1138 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi”
3. “Şaxələndirilmiş iqtisadiyyatın infrastruktur təminatı: Əsas meyllər və inkişaf istiqamətləri” mövzusunda Beynəlxalq elmi konfrans AzMIU, Bakı-2019 s.593 səh.
4. www.stat.gov.az
5. www.president.az

Problems of pricing in the modern conditions of functioning of enterprises

Vasiutkina Nataliia Volodymyrivna

Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department Economics of air Transport
National Aviation University

Sydorenko Angela Olehivna

5th year student 051 Economics
National Aviation University

Consideration of issues related to the formation of enterprise pricing in recent decades has become the object of research by scientists in various related fields of economics, management, marketing, entrepreneurship, finance, and accounting.

Theoretical and practical aspects of pricing policy, problems of improving the process of price formation are studied in many scientific studies. However, taking into account the turbulent changes in the external environment, the transformation of processes in the management of enterprises, finding a successful price formation mechanism remains the key task of enterprise pricing specialists.

In constantly changing market conditions, it becomes difficult to make pricing decisions at the enterprise. Such problems include: weak orientation to a strategic approach in pricing; unsettled legislative framework; lack of systematicity in the information provision of the pricing process; determination of pricing methodology; adaptability of prices to changes in the market environment; correlation according to the sensitivity of consumers, to the reaction of the competitive field; elasticity of change in demand; lack of personnel with a systematic pricing methodology; lack of interconnection between price policy and pricing mechanism; the use of the traditional approach in pricing [1; 2; 3, p. 81]. The issue of unsettledness, instability of the legislative framework, the tax system is key in the pricing of enterprises.

The development of market relations in Ukraine, which is accompanied by the imperfection of legislative and legal documents, does not allow to achieve a regulated market equilibrium, which prevents it from quickly acquiring the level of a developed country. The reform carried out in the tax system of Ukraine is largely aimed at satisfying the interests of the state, contrary to the interests of the entrepreneurial class and households, since the change in tax rates under the new Tax Code did not significantly change the amount of tax revenues to the Budget, nor the excessive tax burden on taxpayers. The processes of denationalization, capital distribution, and price liberalization proved the inadequacy of self-support, self-stimulation, and self-regulation of the free market. The economic role of the state is to create an institutional

field of effective pricing. Reforming the tax system in Ukraine would contribute to increasing the efficiency of pricing [2, p.138-142].

An important issue is also determining whether to adhere to the traditional approach to pricing or to combine methods that correspond to the realities of the enterprise and the market. Today, the most common in domestic pricing practice are the cost-based methods of setting prices, the essence of which is to calculate the price based on the company's costs and target profit [4]. However, the development of market relations led to the emergence of new directions of scientific research in the conditions of "uncertainty of the market situation" [5; 6; 7] and aspects of transfer, formulaic, strategic, flexible, adaptive pricing, which are based on market pricing methods, are becoming more widely implemented. Market pricing methods are becoming more widespread due to the possibility of adjusting the company's pricing policy in accordance with the state of the market situation, this is especially relevant in conditions of uncertainty and risk.

The problem of pricing involves the establishment of an effective and efficient management approach to the formation of pricing policy. After all, traditional pricing methods, which are based on cost calculation and fixed sales profitability, do not contribute to the implementation of a flexible pricing policy and, on the contrary, are a significant obstacle in the successful management of prices for obtaining competitive advantages. The problem is that in order to achieve proper financial results of economic activity, it is necessary to constantly monitor the market situation, observe the price policy of competitors, as well as take into account random price fluctuations for key product items at a certain point in time.

As noted by Shashina M.V., Rubtsov A.M. [8], today there are disagreements among scientists regarding the interpretation of the relationship between price policy and the pricing mechanism, and this does not allow to fully use the approaches available in the literature as a theoretical basis for the formation and implementation of the price policy of domestic enterprises and the pricing mechanism. The economic literature presents a large number of approaches to the formation of the company's price policy, but most of them are too generalized and concentrated on the development of individual stages of the price policy. At the same time, a full cycle of price policy formation of manufacturing enterprises, which involves not only the stages of formation of the initial and selling price, but also the stages of its adjustment and evaluation of the effectiveness of price policy implementation, is not proposed. Therefore, in the formation of the price policy, enterprises are faced with a number of contradictory circumstances, factors that require coordination and resolution in order to ensure the goals set in their activities. Such factors should include the following [9]:

1. The need to develop a clear strategic plan regarding the enterprise's pricing policy in order to achieve the key goals of its development.

2. The necessity of forming a system of information access to the necessary data of all involved participants in the pricing processes at the enterprise.

3. Establishing a system of marketing monitoring, qualitative marketing research for making successful decisions regarding the conduct of the company's pricing policy

4. Comprehensive consideration of a significant number of factors affecting the pricing of each individual product and, as a result, the need to build multifactorial mathematical and econometric models for an objective solution to this problem.

5. Constant monitoring of the price sensitivity of buyers in relation to the key product groups with which the company works.

6. Ensuring constant monitoring of competitors' activities and research of their price policy, as well as formation of principles of price competition on the relevant market.

7. The need to form an effective, economically and mathematically justified pricing mechanism, which should be comprehensively applied to all commodity groups.

8. The need for a timely response to market changes and prompt adjustment of the company's pricing policy in the short term in accordance with defined competitive goals.

Thus, it should be taken into account that Ukraine is at the new stage of its history and now is the time when it is necessary to be able to conduct its economic activity in a balanced way and build it in its economic interests. Knowledge of the theory and methodology of market pricing is dictated not only by the needs of internal economic development. The inclusion of the economy of Ukraine in the world economic process is impossible without mastering the basics of the conjuncture of world commodity markets, the theory and methodology of foreign economic pricing. It is necessary to form economists a new business philosophy, a new market thinking and market culture, to understand how the main components of the market, demand, supply, and price interact in the current conditions.

List of references:

1. Kudlai V.G. Actual problems of pricing at enterprises in modern conditions. *Economy*. 2006 №17. P. 73-80. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2006/11/73-80__no-6__vol-17__2006__UKR.pdf

2. Stashkevich N.M. Krasilnikova K.V. Modern problems of pricing in Ukraine. *Herald of social and economic research*. 2017. No. 2-3 (63-64). P. 135-143

3. Timofeeva N.Ya. Pricing problems in Ukraine. *Development management*. 2014. No. 1. P. 81–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_1_35

4. Savchenko O.V., Marcinko D.V. Analysis of pricing methods and prospects for their application. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. 2018. No. 4. P. 304–308.

5. Dmytryk O.O. Transfer pricing in Ukraine and European countries. 2015. URL:https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2015/05/26.05.15/Conf_26.05.15_26.pdf
6. Bakhtionov O. Formula pricing. 2021. URL: <https://infobox.prozorro.org/articles/formulne-cinoutvorennya>
7. Marchenko S.M. Theoretical foundations of the formation of adaptive logistics pricing systems in the marketing system of agricultural machinery enterprises. *Scientific works of MAUP*. 2015. issue 44 (1). P. 224–235
8. Shashina M.V. Rubtsov A.M. The relationship between price policy and the pricing mechanism of manufacturing enterprises. *Actual problems of economy and management*. 2017. No. 11. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/102592>
9. Myshko O.A., Kaminska I.M. Formation of the price policy of trade enterprises in modern conditions. *Economy and society*. 2021. No. 23. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/168/161>

Туристичне регіоназнавство в системі науково-навчальних дисциплін

Долинська Олеся Олегівна

доктор філософії, доцент,
доцент кафедри туризму, теорії і методики фізичної культури та валеології,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Кручок Андрій Юрійович

Студент (бакалаврський рівень вищої освіти)
кафедра туризму, теорії і методики фізичної культури та валеології
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Науковий статус туристичного країнознавства можна розглядати принаймні у двох вимірах. Передусім, воно залишається складовою комплексного географічного країнознавства, точніше – постає як проблемне країнознавство, тобто таке, що зорієнтоване на вивчення об'єкту під певним кутом зору. І це важко заперечувати, адже туристичне країнознавство запозичило у комплексного значну частину дослідницького інструментарію, це й принципові засади країнознавчих досліджень і конкретні методи наукового аналізу. З іншого боку, очевидним є міждисциплінарна спрямованість туристичного країнознавства, що перетнуло межі дослідницького арсеналу географічного країнознавства, рекреаційної географії, географії туризму та інших дисциплін, у лоні яких формувалося туристично-країнознавче знання. У даному випадку саме міждисциплінарність підвищує науковий статус туристичного країнознавства на якісно новий рівень [3].

Будучи іманентною рисою процесу пізнання, міждисциплінарність у нинішній духовно-інтелектуальній ситуації, що характеризується трансформацією дисциплінарного образу науки в проблемний, дедалі очевидніше змінює свої якісні характеристики. З простого акту мислєдїяльності, пізнання, техніки мислення, як відзначає відома українська дослідниця І. І. Колесник, конвертується у домінуючий принцип мислення, норму розумової поведінки, міждисциплінарну парадигму, виконуючи у такий спосіб функцію удосконалення процесів інституціоналізації науки. Вважається, що саме у такому контексті слід розглядати науковий статус туристичного країнознавства як навчальної та наукової дисципліни.

Туристичне країнознавство взаємодіє сьогодні не тільки із географічними та туристично-географічними дисциплінами (рекреаційною географією, географією туризму, міжнародним туризмом, політичною географією та ін.), а й застосовує цілу низку міждисциплінарних підходів, передусім соціокультурного та культурологічного спрямування. Підкреслимо, що такого роду взаємодія не є виявом особливостей розвитку окремо взятої дисципліни, повною мірою вона співзвучна загальним тенденціям розвитку нинішньої науки взагалі, коли всупереч багатовіковим традиціям мислення сьогодні природничі науки

зорієнтовані на людину і суспільство. З іншого боку, інтереси соціогуманітарних наук за сучасної духовно-інтелектуальної ситуації дедалі виразніше зосереджуються на «кордонах» – наук, мов, культур, країн, регіонів.

Що стосується туристичного країнознавства, то це виявляється у фокусуванні уваги не тільки на всебічному дослідженні і вивченні самої території (рельєф, клімат, населення та ін.) та територіальної організації тієї чи іншої країни. Серед першочергових завдань туристично-країнознавчих досліджень постають:

- герменевтичне тлумачення різних парадигмальних уявлень про країну;
- визначення її туристичної самобутності; аналіз туристичної політики і практики, у тому числі, особливостей державного управління сферою туризму;
- розробка і опанування методики створення туристичного іміджу території тощо [1].

Особливу роль у туристичному країнознавстві відіграють історичні дисципліни і методи дослідження, що дозволяють відобразити специфіку історичного розвитку, культуру та традиції країни, беруть безпосередню участь у створенні її туристичного образу. Історичний розділ є неодмінною складовою туристичної характеристики країни. В межах туристичного країнознавства, історико-культурний підхід повинен застосовуватися у будь-якій площині туристичного вивчення країни. У окремих випадках він має ключове значення для визначення її туристичної специфіки [2].

Наприклад, туристичний потенціал такої країни як Великобританія, що входить до десятки найбільш туристично-розвинених країн світу, практично не можливо відобразити виходячи лише із висвітлення особливостей її географічного положення, рельєфу і клімату. Хоч острівне положення країни без сумніву впливає і на національний характер англійців і на особливості культури Великобританії. І все ж таки, у даному випадку серед ключових характеристик країни постануть також англійський парламентаризм, експортований свого часу по всьому світу, унікальна історико-культурна спадщина, неповторні традиції та ритуали, що вже давно перетворилися на частину її туристичних ресурсів [3].

Спираючись на вищесказане, можна стверджувати, що туристичне країнознавство формується на стику географічного, економічного, історичного та етнографічного країнознавства, а також туризмознавства і рекреації шляхом міждисциплінарного синтезу їх теоретико-методологічних і прикладних напрацювань. Зараз воно є однією з базових навчальних дисциплін для фахівців сфери туризму.

Список літератури:

1. Кушнірук Ю. С. Рекреація: Навчальний посібник. Рівне: НУВГП, 2015. 148 с.
2. Парфіненко А. Ю. Туристичне країнознавство. Навчальний посібник. Харків: Бурун-книга, 2009. 288 с.
3. Туристичне країнознавство: країни лідери туризму: Навч. посібник / Під ред.: О.О. Любіцевої. К.: Альт-прес, 2008. 436 с.

Регулювання зовнішньоторговельної діяльності як чинник виходу України на світові товарні ринки

Мандрик Ірина Петрівна

кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри економічної та соціальної географії
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Конкурентоспроможність України на світових товарних ринках визначається рядом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, серед яких важливе значення має регулювання зовнішньоторговельної діяльності.

Зовнішньоторговельна діяльність значною мірою регулюється державою. Державне регулювання забезпечує збалансованість і стабільність економіки, а також конкурентоспроможність товарів на зовнішніх ринках. Держава має різні види і важелі впливу на торгівлю, що створюють механізм її управління.

Основними нормативними актами, на базі яких регулюються зовнішньоторговельні відносини, є закони України «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про єдиний митний тариф», «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту», «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту», Протокол про вступ України до Світової організації торгівлі (СОТ) та ін.

У зовнішній торгівлі України найважливішими видами державного регулювання є митно-тарифне і нетарифне регулювання.

Митно-тарифне регулювання є одним з основних важелів зовнішньоторговельної діяльності України, незважаючи на те, що все більш широко й ефективно застосовуються нетарифні заходи регулювання зовнішньої торгівлі. Протягом останніх трьох десятиліть у процесі лібералізації міжнародної торгівлі значно знизився загальний рівень митного обкладення і збільшилася частка безмитних позицій у національному тарифі, набула поширення нова універсальна зовнішньоторговельна товарна номенклатура і практика укладання регіональних угод з преференційним митно-тарифним режимом для їх учасників [3].

З набуттям повноправного членства у СОТ 16 травня 2008 р. Україна приєдналася до системи міжнародних правил торгівлі, які регламентують використання тих чи інших інструментів з метою захисту внутрішнього ринку країнами-членами, а митно-тарифне регулювання України зазнало певних змін, привівши ставки ввізного мита до їх зв'язаних рівнів, встановлених у Розкладі тарифів для України. Також держава взяла на себе зобов'язання скасувати і повторно не впроваджувати обмеження на імпорт/експорт та інші обмеження з подібним ефектом, які не можуть бути обґрунтовані згідно з положеннями відповідної Угоди СОТ [1].

До товарів, що походять з України або з держав-членів СОТ, або з держав, з якими Україна уклала двосторонні або регіональні угоди щодо режиму найбільшого сприяння відповідно до Закону України, застосовуються пільгові ставки ввізного мита, встановлені Митним тарифом України. Тобто до країн,

яким Україною надається режим найбільшого сприяння, відносяться країни СОТ (164 країни станом на 01.01.2023) та країни, з якими Україною укладено торговельно-економічні угоди з наданням режиму найбільшого сприяння або національного режиму, згідно затвердженого переліку країн. Станом на 01.01.2022 р. Україною укладено 19 багатосторонніх та двосторонніх угод про вільну торгівлю (УВТ), які охоплюють ринки 47 країн світу (більше 800 млн споживачів): ЄС (27 країн – економічна частина Угоди тимчасово застосовується з 1 січня 2016 р., набрання чинності в повному обсязі – з 1 вересня 2017 р.); ЄАВТ (Швейцарія, Норвегія, Ісландія, Ліхтенштейн; діє з 1 червня 2012 р.); СНД (10 країн; діє з 20 вересня 2012 р.); Грузія (діє з 4 червня 1996 р.); Північна Македонія (діє з 5 липня 2001 р.); Чорногорія (діє з 1 січня 2013 р.); Канада (діє з 1 серпня 2017 р.); Ізраїль (діє з 1 січня 2021 р.), Велика Британія (діє з 1 січня 2021 р.). 3 лютого 2022 р. в Києві була підписана Угода про вільну торгівлю між Україною і Туреччиною, яка набуде чинності з 2023 р. Водночас з Росією призупинено режим вільної торгівлі з метою протидії країні-агресору та забезпечення захисту національних інтересів, безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, її економічної самостійності, а також відновленню порушених прав, свобод і законних інтересів громадян України.

Повні ставки ввізного мита застосовуються до товарів, що походять з держав, щодо яких не діє ні режим найбільшого сприяння, ні преференційний режим [4].

Можна стверджувати, що Україна є поміркованим ініціатором використання важелів нетарифного регулювання. Домінуючими при цьому є заходи, що аналогічно застосовуються передовими країнами світу: технічні бар'єри в торгівлі та санітарні й фітосанітарні методи. Певним чином це пояснюється підписаною Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, що передбачає проведення робіт щодо гармонізації національних стандартів з міжнародними та європейськими, особливо в частині застосування санітарних та фітосанітарних заходів [4].

При цьому простежується використання й інших методів, серед яких антидемпінгові, гарантійні заходи та кількісні обмеження. В Україні найбільш поширеними заходами кількісного контролю нетарифного регулювання є квотування і ліцензування. Щороку Кабінет Міністрів України встановлює список товарів, експорт та імпорт яких підлягає квотуванню і ліцензуванню. Загалом перелік товарів, на експорт яких встановлено квоти, залишається досить сталим. Незмінно в перелік експортних квот включаються срібло й золото та їхні відходи. Окрім цього, в 2012–2013 рр. Україною було введено квоти на природний газ та нафту, а в 2014–2016 рр. – тільки природний газ українського походження з метою захисту національних інтересів. У 2019–2020 р. у зв'язку з пандемією коронавірусу в Україні додатково були введені квоти на експорт захисного медичного обладнання – медичних масок, рукавичок, окулярів, захисних щитків, захисних костюмів тощо, а також гречки та насіння гречки.

У проекті постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2023 рік» запроваджується: ліцензування та квотування експорту солі, вугілля

кам'яного, антрациту; брикетів, котунів та аналогічних видів твердого палива, одержаних з кам'яного вугілля (крім коксівного вугілля за кодом згідно з УКТЗЕД 2701 12 10 00), палива рідкого (мазуту), газу природного українського походження, срібла, золота та відходів із вмістом брухту дорогоцінних металів; ліцензування експорту, імпорту контрольованих речовин (озоноруйнівних речовин та фторованих парникових газів), товарів та обладнання, що можуть містити контрольовані речовини (озоноруйнівні речовини та фторовані парникові гази) [2].

Разом з тим процес нетарифного регулювання в Україні не є комплексним та має ряд прогалин, що впливають на реалізацію його ефективності. Адже застосування заходів нетарифного регулювання не позбавлені дуалізму. Протекціоністські дії можуть як не принести бажаних ефектів, так і викликати аналогічну реакцію країн партнерів [4].

Отже, регулювання зовнішньої торгівлі є важливим чинником виходу України на світові товарні ринки. Вступ України до СОТ та підписання угод про вільну торгівлю вплинуло на митно-тарифне та нетарифне регулювання зовнішньої торгівлі. Водночас система тарифного і нетарифного регулювання потребує вдосконалень та взаємоузгоджень, щоб повноцінно та оперативно реагувати на зміни зовнішньоекономічної кон'юнктури та ефективно забезпечувати митні інтереси держави.

Список літератури:

1. Мовчан В. Наслідки членства в СОТ для української економіки. URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2012/trade_policy/12.04.2013_workshop/WTO_Seminar_2013-04-12Movchan.pdf (дата звернення: 30.12.2022).
2. Проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2023 рік». URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=005960f4-313a-4ee0-b63f-26a68d00345c&title=ProektPostanoviKabinetuMinistrivUkraini-proZatverdzhenniaPerelikivTovariv-EksportTaImportYakikhPidliagaLitsenzuvanniu-TaKvotNa2023-Rik> (28.12.2022).
3. Серeda В. І., Козарь М. В. Особливості використання кількісних інструментів регулювання міжнародної торгівлі в сучасних умовах. // Економіка і суспільство. 2017. № 13. С. 124-134.
4. Тараненко М. С. Тарифне та нетарифне регулювання як інструменти реалізації економічної дипломатії України. // Інтелект ХХІ. 2018. № 2. С. 34-38.
5. Шевчук С. В. Нетарифне регулювання як важливий механізм забезпечення митних інтересів держави. // Економіка та держава. 2019. № 3. С. 71-77.

Дистанційна освіта у післявоєнному просторі підготовки професіоналів з туризму та рекреації

Цвілий Сергій Миколайович

к.е.н., доцент, доцент кафедри туристичного, готельного та ресторанного бізнесу
Національний університет «Запорізька політехніка»

Гурова Дар'я Дмитрівна

к.геогр.н., доцент, доцент кафедри туристичного, готельного та ресторанного бізнесу
Національний університет «Запорізька політехніка»

Кукліна Тетяна Сергіївна

к.е.н., доцент, доцент кафедри туристичного, готельного та ресторанного бізнесу
Національний університет «Запорізька політехніка»

Журавльова Світлана Миколаївна

к.е.н., доцент, доцент кафедри туристичного, готельного та ресторанного бізнесу
Національний університет «Запорізька політехніка»

Стратегічною метою підготовки фахівців в індустрії туризму та рекреації є створення умов формування певного типу особистості: відкритої і енергійної, дипломатичної і креативної. Професійно важливі якості майбутнього фахівця – це особистісні характеристики, що забезпечують максимальну ефективність та успішність у професії [6]. Вчені виділяють професійно обумовлені особисті якості, що виявляються під впливом професійної діяльності: 1) морально-вольові (поважність, гуманність, тактовність, громадянськість, толерантність, чесність, витримка, стійкість, енергійність, наполегливість, впевненість, врівноваженість, цілеспрямованість, організованість, вимогливість, корпоративність, рішучість); 2) інтелектуальні (компетентність, аналітичність, гнучкість, розважливість, ерудиція, критичність); 3) комунікативні (контактність, переконливість, почуття гумору, уважність); 4) організаторські (активність, креативність, ініціативність, відповідальність, цілеспрямованість, працездатність, самостійність) [1; 5; 9].

У ході аналізу даних опитування студентів спеціальностей 241 Готельно-ресторанна справа та 242 Туризм у Національному університеті «Запорізька політехніка» було виявлено особистісні та професійні якості спеціаліста сфери туризму та рекреації. Результати проведених досліджень показали, що студенти при самооцінці найвище ставлять наявність вищої туристичної освіти, знання технології організації туріндустрії та основ психології, що, найімовірніше, обумовлено змістом отримуваної на даному етапі професійної освіти, а ось досвід роботи в турфірмі у них стоїть на останньому місці, оскільки професійна діяльність в багатьох з опитаних на цьому етапі навчання обмежувалася лише практикою і мала ознайомлювальний характер. Таким чином, студенти, які здобувають вищу туристичну освіту, усвідомлюють її значущість для майбутньої професійної діяльності, а також розуміють, що без спеціальних

знань та умінь неможливо стати висококваліфікованим фахівцем в індустрії туризму та рекреації на основі технології навчального проектування [2].

На сьогоднішній день сфера туризму і рекреації є однією з найбільш перспективних галузей глобальної економіки, що швидко розвиваються. Тисячі людей щодня користуються послугами підприємств з прийому, розміщення та розваг для різноманітних туристів: від немовлят до громадян пенсійного віку. Але в умовах жорсткої конкуренції та стрімкого розвитку галузі спостерігається нестача кваліфікованого персоналу з вищою туристичною освітою. Переучувати кадри, відриваючи їхню відмінність від виробництва, неможливо. І не важливо, це очне навчання із щоденним відвідуванням занять, очно-заочне з відсутністю працівника два дні на тиждень або стандартне заочне, коли доводиться йти на поступки мінімум двічі на рік. Зовсім інша річ – заочне дистанційне навчання.

Дистанційне навчання – взаємодія вчителя та учнів між собою на відстані, що відображає всі притаманні навчальному процесу компоненти (мети, зміст, методи, організаційні форми, засоби навчання) та реалізується специфічними засобами Інтернет-технологій, що передбачають інтерактивність. Дистанційне навчання – це самостійна форма навчання, у якій інформаційні технології є провідним засобом. Сьогодні перспективною є інтерактивна взаємодія з учнем за допомогою інформаційних комунікаційних мереж, з яких масово виділяється середовище інтернет-користувачів [4]. В Україні з 2003 року бізнес-структури в середовищі освіти ведуть розробку стандартів дистанційного інтерактивного навчання, що передбачає широке застосування Інтернет-технологій. Введення стандартів сприяє, як поглибленню вимог до складу дистанційного навчання, так і вимог до програмного забезпечення. В даний час є, як пілотні проекти, так і вітчизняні розробки програмного забезпечення, що зарекомендували себе на ринку освітніх послуг, які досить широко застосовуються вітчизняними та зарубіжними компаніями, що надають послуги з дистанційного навчання. Так, дистанційне навчання дозволяє: 1) знизити витрати на проведення навчання (не потрібні витрати на оренду приміщень, поїздок до місця освіти); 2) проводити навчання великої кількості осіб; 3) підвищити якість навчання за рахунок застосування сучасних засобів, об'ємних електронних бібліотек; 4) створити єдине освітнє середовище (особливо актуально для корпоративного навчання).

Висунуто гіпотезу, що післявоєнним трендом у професійній підготовці фахівців у вітчизняній індустрії туризму та рекреації стане створення Інтернет-інституту та структур на єдиній стандартній інтернет-платформі. Логічно, що базою діяльності Інтернет-інституту стане навчання студентів за програмами вищої професійної освіти. Також буде потрібна перепідготовка спеціалістів (курси з удосконалення професійних знань для виконання завдань тривалістю від 500 годин) та підвищення кваліфікації (навчання за напрямами професійної діяльності в рамках отриманої спеціальності або кваліфікації) кадрів. Основною метою Інтернет-інституту є формування та підтримка використання в освіті інноваційних методів, оскільки суспільство та держава потребує кваліфікованих фахівців, професійна підготовка яких передбачає отримання якісної всебічної вищої освіти. Дистанційна освіта в зазначеному Інтернет-інституті дозволить відкривати додаткові можливості професійного та культурного розвитку.

Технологія передбачає навчання кожного студента через мережу Інтернет в активному та пасивному часі (on-line навчання). Кожному студенту видається особистий ідентифікатор: логін та пароль. Маючи необхідні дані, майбутній володар вищої освіти може сам для себе вирішувати, в який час дня та ночі йому виконувати завдання та проекти. Річна звітність дозволить не бути прив'язаним до стандартних сесій двічі на рік, а складання індивідуального навчального плану для кожного абітурієнта стабілізує навантаження на студента та дасть змогу отримувати лише необхідні для нього знання з обраного профілю.

Застосування Інтернет-технологій для підготовки кадрів з вищою освітою – це справжня панацея у післявоєнному періоді для сфери туризму та рекреації, яка, за прогнозами, відчуватиме дефіцит цих фахівців. Технологія надання освітніх послуг повною мірою дозволяє заповнювати прогалини у знаннях, підвищити культурний рівень, не відчувати незручностей нестачі часу та максимально зручно для кожного підібрати час для роботи та навчання. Можливість комфортно співвідносити роботу, навчання та особистий час допомагає задовольняти кадрові потреби туристично-рекреаційної галузі щодо забезпечення кваліфікованими працівниками з відповідною вищою освітою, а самим працівникам не робити вибір в форматі «чи вчитися, чи працювати».

Проблема відповідності кваліфікації випускників навчальних закладів, які готують професіоналів для сфери туризму та рекреації, вимогам роботодавців у післявоєнних умовах відновлення бізнесу в Україні стане досить гостро [3]. Адекватною відповіддю на вимоги ринку праці щодо забезпечення туристичної інфраструктури молодими, активними, високопрофесійними кадрами є дійсно практикоорієнтована побудова процесу навчання майбутніх працівників цієї індустрії та безпосередня активна участь її представників у формуванні запиту на компетенції випускника та його підготовки. Також сучасні вимоги держави до системи освіти чітко орієнтують до цього навчальні заклади вищої освіти.

Вирішення проблеми, на наш погляд, полягає в наступному: поєднання теоретичної професійної підготовки і системного освоєння практичних навичок на протязі навчання у постійному контакті з представниками туристичних підприємств. Тільки такий підхід може забезпечити необхідну якість підготовки кадрових ресурсів для сфери туризму та рекреації [2]. Крім того, при розробці освітньої онлайн-програми та її змістовного наповнення у вигляді дисциплін та модулів потрібно уникнути традиційної подачі матеріалу. Необхідно мати на увазі, що теоретичні знання, які мають отримувати студенти туристичних факультетів вишів, не можуть бути відірвані від професійної сфери. Будь-яка онлайн-дисципліна, що включається до навчального плану, повинна спиратися на фактологічний, ситуаційний матеріал, безпосередньо пов'язаний з індустрією туризму й рекреації, як майбутньою сферою професійних інтересів випускника. Це виключить ситуацію, коли студент або випускник університету, володіючи великим масивом знань з різних галузей природничих та гуманітарних наук, що традиційно пов'язуються з туризмом та рекреацією, не в змозі узагальнити їх та трансформувати дані до використання у професійно-практичній діяльності [7].

Таким чином, правильно орієнтована теоретична дистанційна підготовка майбутнього професіонала для індустрії туризму та рекреації потрібна для:

– оволодіння базовими знаннями працівника індустрії туризму та рекреації з метою формування інтелектуальної платформи вироблення та закріплення практичних умінь та навичок;

– усвідомлення та осмислення накопиченого українського та зарубіжного досвіду туризму та рекреації, як необхідної умови професійної самоорієнтації та розуміння соціальної та економічної значущості обраної професії;

– для формування та розвитку здатності до самоосвіти та підвищення свого професійного та інтелектуального рівня.

Ключовими та достатньо інноваційними для системи туристичної освіти України ідеями, що реалізуються у післявоєнному періоді Інтернет-інститутом з підготовки кадрів для індустрії туризму та рекреації, мають стати наступні.

– освітня дистанційна програма туристичного профілю в обов'язковому порядку повинна включати загальносистемні компетенції, оволодіння якими забезпечує підготовку психологічно та професійно гнучкого «комунікатора» споживача і постачальника послуги у сфері туризму і рекреації, такі як здатність до організації комунікаційного процесу зі споживачем послуг, готовність до інновацій у професійній сфері, володіння технологіями продажу та інше;

– частка теоретичного навчання має бути мінімізована за допомогою концентрації на ключових знаннях і навичках самонавчання. Послідовність та зміст спеціальних туристичних дисциплін та дисциплін, які спрямовані на оволодіння загальносистемними компетенціями, слід будувати за принципом спадкоємності та розвитку знань, умінь та навичок протягом усього навчання;

– умови отримання теоретичних знань та практичних навичок мають бути максимально наближені до реальної ситуації в індустрії туризму та рекреації. Ця установка може бути реалізована у двох середовищах: 1) реальне – базові кафедри і бази проходження онлайн-практик у провідних компаніях і установах індустрії туризму; 2) імітаційне – спеціалізована лабораторна база університету.

Зазначено яскраво виражену специфіку організації практичної онлайн-підготовки кадрів для туристичних фірм тоді, як далеко не всі підходи можна застосувати і в першому, і в другому випадку. Наявний досвід спроб отримання серйозних професійних навичок студентами напрямку «туризм і рекреація» під час проходження навчальної та виробничої практики у традиційній формі (на діючих підприємствах) часто не дає бажаного ефекту. Якщо студент не має чіткого уявлення про всі виробничі обов'язки, які він має виконувати під час проходження практики в туристичній фірмі (турагент або туроператор), не повністю володіє специфікою конкретного виду діяльності, то отримати ці онлайн-навички на підприємстві практично неможливо з причин того, що більшість турагентів і туроператорів не спроможні дозволити собі відволікати персонал від виконання прямих обов'язків з метою навчання практикантів [10].

В цьому сенсі, найбільш продуктивним способом є поєднання дистанційної практики з виїзними стажуваннями у високі сезони. В даному випадку студент отримує унікальну можливість досить тривалий період перебувати у реальному професійному середовищі та відпрацьовувати певні професійні вміння. Однак, за такого підходу студент, як правило, задіюється на досить вузькому наборі функцій і не отримує повного спектра практичних навичок на підприємстві.

Правильна організація і розвиток «імітаційного середовища» навчання дає можливість вирішити проблему матеріально-технічної бази онлайн-практики та повноцінного освоєння основних професійних навичок [8]. Так, наприклад, у рамках Інтернет-інституту на основі спеціалізованих лабораторій доцільно створити «квазіфірму» туроператорського профілю: лабораторії комплексного розвитку туристично-рекреаційних кластерів, лабораторії менеджменту якості в туризмі та рекреації, полівалентного мультимедійного центру туризму та рекреації та мультитренінгової лабораторії. Згадана «квазіфірма» дозволить організувати повний цикл проходження дистанційної практики систематично протягом семестру паралельно з теоретичною онлайн-підготовкою фахівців.

Проте, наявність спеціалізованої матеріально-технічної бази є єдиною умовою реалізації практикоорієнтованого онлайн-навчання. Воно можливе лише у разі залучення до проведення практики чинного працівника індустрії туризму та рекреації не нижче рівня керівника середньої ланки, який практикує та відпрацьовує зі студентами в умовах «квазітурфірми» весь спектр необхідних навичок відповідно до реальних вимог чинного підприємства до співробітників, починаючи від уміння одягнутися за дрес-кодом та організувати робоче місце у відповідності до корпоративного стилю та закінчуючи високоефективною роботою зі спеціалізованими програмними продуктами, засобами, системами.

У мінімальний перелік професійних умінь, який освоюється студентами за цього підходу до проведення практики, входять навички: 1) створення продукту в туризмі, включаючи вміння вибору послуг проживання, страхових, візових, транспортних послуг, послуг приймаючої сторони; 2) просування турпродукту на туристичному ринку; 3) практикуму для менеджера турагентства сегмента B2C: персональне ведення клієнта, бронювання, вибір екскурсій, документація; 4) практики для менеджера туроператора сегмента B2B: укладання договорів, переговори з партнерами, участь у ярмарках та семінарах, вміння оперативно вирішувати різні проблеми та ін. У рамках «квазітурфірми» також можуть бути змодельовані умови діяльності робочого підрозділу турфірми, що дозволяють під час практики імітувати близьке до реального психологічне середовище та функціональний розподіл посадових обов'язків при здійсненні реальних технологічних процесів діяльності туроператорської та турагентської фірм.

Існує ще ціла низка проблем, які слід вирішувати для успішної реалізації практикоорієнтованого дистанційного навчання здобувачів напрямку «туризм і рекреація», серед яких: 1) неготовність ЗВО до нового онлайн-формату ведення освітньої діяльності; 2) складність оптимізації навчальних графіків та планів різних освітніх програм, необхідність якої обумовлена вимогою підвищення ефективності діяльності інститутів у новій післявоєнній економічній ситуації; 3) непослідовність з боку фірм сфери туризму, які висловлюють незадоволення компетентнісним рівнем випускників і, при цьому, активно самоусуваються від реальної участі у розробці та реалізації відповідних освітніх онлайн-програм; 4) відсутність нормативного забезпечення узгодження компетенцій випускників та вимог до функціоналу конкретних категорій персоналу в туризмі та рекреації.

Таким чином, на початковому етапі післявоєнного переходу дистанційної системи підготовки кадрів з вищою освітою для індустрії туризму та рекреації

до практикоорієнтованого навчання для повноцінної реалізації ідеї необхідно виконання низки умов: 1) розробка та затвердження професійних стандартів для працівників індустрії туризму та рекреації; 2) достатня сміливість вітчизняних вищих навчальних закладів для того, щоб відмовитися від звичних принципів та методів організації навчального процесу; 3) активне і дієве бажання бізнесу зі свого боку включитися в онлайн-підготовку кваліфікованих кадрів для своїх же підприємств. Подальші наукові дослідження будуть доцільними у напрямку розробки методів інтеграції досвіду фахівців компаній та знань викладачів.

Список літератури:

1. Белікова М.В., Прусс В.Л. Сучасні трансформації світової сфери туризму. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. Електронне фахове видання. 2018. Випуск №6(17). С.21 – 28.
2. Віндюк А.В. Особливості практико-орієнтованого змісту професійної підготовки майбутніх фахівців із туризмознавства в закладах вищої освіти. *Вісник Запорізького національного університету* : зб. наук. праць. Педагогічні науки. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2017. № 2. С. 98-103.
3. Віндюк А.В. Туристична освіта: закордонний та вітчизняний досвід. *Перспективи розвитку туризму в Україні* : зб. статей до ювілею В.К. Федорченка / відп. ред. Федорченко та інші : Підручники і посібники, 2019. С. 140-150.
4. Кукліна Т.С. Використання інформаційних технологій в діяльності туристичних підприємств. *Причорноморські економічні студії*. № 2. 2017. С.217.
5. Кукліна Т.С., Цвілій С.М., Журавльова С.М. Загальні тенденції розвитку світового туризму: від коронавірусу до військової агресії. *Підприємництво та інновації. Науковий журнал*. Київ : ПВНЗ «Міжнародний університет фінансів» ; Одеса : ВД «Гельветика», 2022. Вип. 23. 150 с. С. 12-15.
6. Tsviliy S., Gurova D., Bulatov S. Reserves for reduction of labor capacity of hotel and restaurant product and their effective use in the enterprise personnel management system. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 47. С. 123-128.
7. Tsviliy S., Gurova D., Kuklina T. Research of the specifics of providing tourist education in the latest conditions: marketing approach. *Role of science and education for sustainable development* : monography ; Part 2.13. University of Technology, Katowice, Poland, 2021. 980 p. P. 252-266.
8. Vasylychev D., Tsviliy S., Zhilko O. Socio-economic aspects of staff's innovative development and training in service enterprises: world and domestic experience. *Digital transformation of society: theoretical and applied approaches* : monography ; Part 2.5. Monography 46, University of Technology, Katowice, Poland, 2021. 661 p. P. 315-326.
9. Vindyk A., Tsviliy S., Gurova D. Current state of professional training of competent specialists in the field of hospitality, taking into account the factor of action COVID-19. *Vzdelávanie a spoločnosť VI* : Collection of Scientific Papers. IOSR IOSR-JBM. University of Presov. Slovakia. June, 2021. 451 p. Pp. 163-184.

10.Zaitseva V., Tsviliy S., Bublei G. Innovation facilities of the tourist business of small and medium enterprises of the region. *Roczniki Ekonomiczne KPSW w Bydgoszczy*. Poland. 2019. №12. pp. 201-212.

Роль PR та реклами в організації туристичних подорожей під час війни

Шоробура Інна Михайлівна

Доктор педагогічних наук, професор, ректор
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Бардей Олег Ігорович

Студент (бакалаврський рівень вищої освіти)
кафедра туризму, теорії і методики фізичної культури та валеології
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

На даний момент туризм в Україні перебуває у кризовому становищі. Туризм з початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну суттєво скоротив свою діяльність в рекламній сфері. Ситуація ускладнюється тим, що ринок туризму в Україні ще не відійшов від наслідків пандемії COVID-19, однак, на жаль, галузь туризму і реклами повернулася до збитковості, навіть не встигнувши повноцінно відновитися до показників 2019 року.

Російське вторгнення зупинило розвиток туризму в Україні, та призупинило у Європі. Проте війна триває. Підприємства туристичного спрямування повинні функціонувати і підтримувати економіку країни.

Реклама є важливим інструментом просування попиту в туризмі, оскільки надає великі можливості реалізації різноманітних проектів, розширення кордонів, збільшення потенційних споживачів і в майбутньому відновлення та вдосконалення туристичного сектора в Україні.

PR – стратегічний інструмент просування, використовується в туристичній сфері для формування та підтримки гармонії між концепцією компанії та її товарів або послуг з позиціонуванням того й іншого на споживчому ринку зокрема і в суспільстві в цілому. Діє на суспільство і споживчу аудиторію зсередини, спираючись на громадську думку в цілому і на позиціонування компанії та її послуг споживчою аудиторією зокрема.

Реклама – зараз один з важливих інструментів прикладних соціальних комунікацій в туристському бізнесі, особливий вид комунікаційного зв'язку між туристським агентством (фірмою) і клієнтом (споживачем туристських послуг) [1].

Для покращення загальної ситуації в період пандемії, було застосовано низку методів для активізації туризму, зокрема реклама, яка популяризувала розвиток внутрішнього туризму. Саме реклама та PR-технології в момент блокування та обмеження на поїздки туристів за кордон, сприяла збільшенню внутрішніх туристів.

У перші дні повномасштабного вторгнення, рекламна індустрія повністю припинила своє функціонування в області туризму, тому що ніхто не знав що буде далі. Туристичні компанії наввипередки відміняли рекламні кампанії,

оскільки все це не на часі. Також багато туристичних агентств не вважали за потрібне відмінити рекламу, але вплив негативу і осуду з боку туристів не змусив на себе чекати. Спочатку реклама скоріше обурювала, але зараз люди почали звикати до війни та вчитися жити у новій реальності, та навіть користуватись послугами реклами знову, оскільки почали розуміти як це важливо для підтримки економіки країни на даний час. Проте людський ресурс не нескінченний, кожному з нас потрібно подбати про якісний відпочинок.

На сьогоднішній день туристичний бізнес переймається питанням доречності рекламних роликів під час війни, адже розуміють, що потенційні споживачі дуже чутливі до контенту, який вони споживають. Недоречно в роликах рекламної кампанії показувати веселі подорожі та щасливих туристів, які перебувають в туристичних турах коли в країні війна.

Зараз доречно рекламувати те, що дійсно несе користь споживачу. Саме тому, найбільш популярною є інформаційна реклама. Продуктова комунікація також може бути, але якщо використовувати довоєнний креатив, обов'язково перед виходом слід перевіряти рекламу на сприйняття аудиторією [1].

Варто зазначити, що деякі туристичні агентства в Україні на початку повномасштабного вторгнення закрились, інші переорієнтували свою діяльність на волонтерство – використовували свої автобуси для евакуації біженців, залучали зв'язки, щоб організувати закупівлю гуманітарної допомоги, але тим не менш з приходом тепла і відкриття туристичного сезону на заході України, туристичні агенції почали пропонувати відпочинок актуалізувавши меседж відпочинку під контекст. Тепер, запускаючи рекламну кампанію, туристичні агенції заявляють, що віддають певний відсоток прибутку на Збройні Сили України з приміткою «наближаємо перемогу разом». Це допомогло споживачам зрозуміти що, навіть відпочиваючи вони підтримують економіку країни і Збройні Сили України.

Мета подібної реклами – створення серед громадськості і насамперед серед активних і потенційних споживачів привабливого іміджу, який викликав би довіру до самого підприємства і всіх його продуктів [2].

Після закінчення війни, в Україні очікувано з'являться нові види туризму. Оскільки зацікавленість Україною серед багатьох країн світу проявляється в різних напрямках: від розташування нашої країни до історії, менталітету, української мови, кухні тощо. Тому вже сьогодні варто подумати над програмами турів, які можна буде запропонувати іноземним туристам після завершення війни. Такі тури допоможуть і надалі популяризувати нашу країну і навіть більш масштабніше розвинути туризм в Україні.

Також варто зазначити, що Державне агентство розвитку туризму робить ставку на соціальні мережі, задля популяризації подорожей. Для України – це Instagram, Facebook, TikTok, YouTube. Також внутрішній туризм ймовірно рекламуватимуть за допомогою відомих українських блогерів. Підтримка туристичного ринку за допомогою реклами – це знак розвитку і відновлення економічного сектору України [3].

Із 24 лютого від дій російських загарбників на території України постраждало більше сотні об'єктів туристичної інфраструктури. Для

відновлення даних об'єктів, необхідне вкладення інвестицій, кошти яких направлятимуться на відбудову, оновлення та модернізацію зруйнованої туристичної інфраструктури, відновлення та реставрацію пам'яток історії, культури та природних об'єктів, також слід не забувати про інформаційну та рекламну діяльність, щодо покращення іміджу країни, її туристичної та інвестиційної привабливості.

Також варто відзначити швидке відновлення туризму після війни, згадуючи, що є багато прикладів країн які не тільки відновили попит туризму а й навіть покращили у декілька разів. Один із прикладів для України – Хорватія. Після закінчення конфлікту, в країні розпочалась масована рекламна компанія та популяризація раніше не відомих туристичних місць. Згодом про туризм у Хорватії стали писати в іноземних виданнях, приєднались блогери та соціальні медіа [1].

Таким чином реклама та PR-технології відіграли ключову роль у зростанні та розвитку туризму, де визначення основних туристичних переваг – масована реклама.

Подальший розвиток туризму неможливий без дієвої та креативної реклами, адже вона впливає на бажання скористатися тією чи іншою туристичною послугою. Реклама як вагомий гравець на економічному ринку, має активно брати участь у післявоєнному відновленні туристичного потенціалу України [2].

Отже, в умовах воєнного стану спостерігається звуження туристичного ринку в Україні, що здебільшого впливає на рішення споживачів щодо придбання туристичних продуктів, тому саме рекламна діяльність у туристичній сфері повинна зберігати вагоме значення. Важливо підкреслити нові підходи для створення рекламних креативів під час війни, де рекламодавці створювали особливі сенси для популяризації туризму. Ці зміни можна визнати доцільними і перспективними у наш час, оскільки це допомагає закріплювати у споживачів стійке розуміння ситуації та сприяти популяризації туризму на світовому рівні. Також важливо зазначити факт зацікавленості іноземних туристів Україною, відвідування яких, сприятиме не тільки зростанню ваги нашої країни, але і збільшенню іноземних туристів.

Список літератури:

1. Грабевник С.М. Особливості реклами та PR у туризмі. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки" (м. Рівне, 10 травня 2019 р.). Рівне: НУВГП, 2019. 427 с. С.132-134.
2. Торяник В.М. Реклама та PR у сфері туризму: підручник / В.М. Торяник, В.В. Джинджоян, Н.А. Піхун; за заг. ред. О.В. Негодченка. – Дніпро: ВНПЗ «ДГУ», 2018. – 320 с.
3. Лисюк Т.В., Терещук О.С., Демчук О.А. Роль PR та реклами в організації туристичних подорожей в умовах війни. *Економіка та суспільство*. Випуск # 42 / 2022. URL: <https://economyandsociety.in.ua>

From geopolitics to tourism: Korean War Veterans Memorial in Washington (USA)

Smyrnov Igor Georgiyovych,

Professor of the Department of Regional Studies and Tourism,

ORCID ID: 0000-0002-6395-7251

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Lyubitseva Olga Olexandrivna,

Professor of the Department of Regional Studies and Tourism,

ORCID ID: 0000-0002-8508-9395

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Hryniuk Diana Yuriivna,

Assistant Lecturer of the Department of Regional Studies and Tourism

ORCID ID: 0000-0003-3375-694X

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

The last century was marked by a series of events that forever changed the landscape of social life and the process of state formation in the world. Geopolitical rivalry in the period 1947-1991 between the two economic and military superpowers of the world after the Second World War caused the so-called "Cold War", which had a long-lasting impact on the confrontation between the United States of America and the former Soviet Union [1]. Despite heightened tensions during this period, the two sides never engaged in direct military conflict with each other, instead choosing to fight a number of other conflicts in strategically important regions and states: Cuba, Vietnam, Afghanistan, Korea [2]. The former Soviet Union emerged from World War II with a greatly expanded sphere of influence, including much of Central and Eastern Europe, and was an ally of the Communists in the 1949 Chinese Civil War. On the other hand, the USA, as the world's leading economic power, began to form a doctrine of deterrence, with powerful military expenditures [3] in order to stop the advance of global communism. It was at such a time that Korea became a key site of ideological battle in the early 1950s. Accordingly, after World War II, the division of the Korean Peninsula into the communist North and the US-oriented South escalated into a full-scale military conflict.

The USA military participated in the Korean War from 1950 to 1953. The conflict initially erupted as a civil war between communist forces in North Korea, [4] backed by the former Soviet Union and the People's Republic of China, and allied US forces. After the invasion of communist troops to the south of the Korean Peninsula in 1950, a UN intervention led by the United States and with the participation of such countries as Great Britain, Canada, and France was deployed to repel the attack and protect sovereignty.

The war lasted three years and claimed the lives of more than 800,000 military personnel [5] and about one and a half million civilians. Although a peace treaty was

signed between the two sides in 1953, the two sides are technically still at war with a de facto ceasefire. The division of Korea continues to be a domestic and international issue. Due to the arbitrary nature of the division of the peninsula into two states, many families remain and are now separated on either side of the demilitarized zone that acts as a border between the two states. From a geopolitical point of view, the DPRK remains a nuclear state, respectively, the USA, the EU and the entire civilized world, Asian allies consider it a serious threat to the security of modern society and a real geopolitical challenge. At the same time, the South has become one of the largest and most developed economies in the world with growing cultural influence, progressive technologies and progressive politics with a vector for democracy and freedom.

In the United States of America, the Korean War is sometimes referred to as the "forgotten war" due to the relative lack of cultural memory of the war among the public, especially compared to World War II and the Vietnam War.[6] Despite this, the war continues to be significant, both in terms of the lasting physical and emotional toll caused by the conflict, and in terms of the unresolved geopolitical tensions that persist on the Korean Peninsula today and affect tensions in neighboring states as well.

North Korea remains one of the most extreme authoritarian states in the world and a nuclear power. Unfortunately, the realities of the times and challenges give rise to the comments of experts who consider Korea to be the most likely area for a potential nuclear war, as the DPRK conducts systematic missile tests and this again raises concerns in 2022 [7]. Since the collapse of the Soviet Union in 1991, the People's Republic of China has remained a major ally and trading partner of the DPRK, exerting a continuing influence on the growing geopolitical competition between the United States and China in the 21st century.

USA statistics identify about 5.7 million American servicemen as their total for the entire duration of the Korean War. At the same time, the number of dead US soldiers in the period 1950-1953 is 36,516. The number of American veterans of the Korean War who remained alive in 2021 is 1.165 million people. Statistics of losses on the Korean Peninsula confirm the number of dead soldiers from the northern part (DPRK) - about 520,000 people, and from South Korea - 137,899 people. At the same time, the civilian population of the Korean peninsula was also significantly affected: from the DPRK - about 282,000 people, from South Korea - 244,663 people.

The sociology of the war is also interesting: yes, the share of US respondents who consider American participation in the Korean War justified was 37% in the 2019 survey. Among South Korean respondents, 44.6% indicate the need for unification with the North. At the same time, 25.6% of respondents noted the impossibility of unification as such at all. The total number of reunited family members from North and South Korea is 19,930 for the period 2000-2021. Accordingly, the issue of interaction between the two states remains relevant on the agenda, especially in the aspect of Asian and global geopolitical challenges accompanying the 21st century.

During the last century, no military operations were carried out on the territory of the USA, but the country itself took an active part in wars on the world stage of the modern age. There are military-historical tourist attractions dedicated to these events within the country. The Korean War was an armed conflict between the Democratic People's Republic of Korea and South Korea that lasted from June 25, 1950 to July 27,

1953. This Cold War conflict was seen as a proxy war between the United States of America and the United Nations, which supported South Korea, and the People's Liberation Army of China and the Air Force of the Soviet Union, which supported North Korea. The threat of a nuclear war prompted the USSR and the USA to seek a way out of this conflict. Difficult negotiations ended with the signing of a truce in 1953 between the command of the UN forces on the one hand, and representatives of the DPRK and Chinese people's volunteers - on the other. According to the report of the newspaper "The New York Times" dated July 21, 1953, the officially announced losses of the United States in this war amounted to 37,904 soldiers killed, captured and missing. On July 27, 1995, the Korean War Veterans Memorial was opened in Washington. The Korean War Veterans Memorial is a multi-figure sculptural composition set on a field in the form of an isosceles triangle, the apex of which cuts into a circular basin. The Korean War Veterans Memorial was created in honor of American servicemen who served in Korea during the war. The complex consists of a pool with a memorial wall and a triangular fragment of the battlefield with a sculptural group of 19 soldiers (Fig. 1). Each of the figures is about 2.5 meters tall. There are 14 soldiers, three marines, sailors and pilots [1]. Juniper bushes reproduce the difficult conditions of the Korean landscape, and granite stripes represent the difficulties that had to be overcome during the execution of tasks.

Fig. 1. Korean War Veterans Memorial, Washington, USA. (<https://susanintop.com/sight/memorial-veteranam-korejskoj-vojny>)

The Korean War Veterans Memorial is a reminder of support for Korea in its struggle for freedom. It was a difficult experience for the US. The war lasted less than three years (1950-1953), but claimed as many lives as the Vietnam War. For the first time, UN troops took part in hostilities.

The number of visitors to the Korean War Veterans Memorial rose to an estimated 2.99 million in 2021 from 1.36 million in the previous 2020. It is interesting that the activity of visitors increased in those individual years that were marked by revolutionary or liberation movements in individual states of the world. This shows that the American people are not indifferent to the theme of heroics, which is natural in the conditions of building a progressive model of a democratic society. Liberty and military prowess are categories that distinguish the virtues of American society and guarantee freedom of thought and freedom of choice for the future. However, the

memory of fallen heroes remains in generations of Americans and is popularized in every way in films, photo exhibitions, memoirs and, of course, in monumental heritage of military-historical significance.

We learn to remember in the "American way", to honor fallen heroes. Ukraine should take into account such a historical experience that connects generations. Since its founding, the United States has participated in many large and small wars on the territory of its continent and beyond. The last war on American soil was the Civil War, which ended in 1865. In general, the list of wars and rebellions with the participation of the USA contains more than 100 items. According to the US Department of Defense [7], since 1776, more than 42 million American men and women have participated in military operations. More than a million died. More than half a million people from this number are victims of the Civil War, which lasted four years. More than 400,000 US soldiers died during World War II. The war in Vietnam took the lives of 58,000 people. In the 21st century, the most Americans died in the confrontations in Iraq - more than four thousand soldiers. The experience of the USA honoring the memory of its fallen citizens is an important contribution to the world's treasury of civilization. "...So keep the faith in our country and stand with our allies and against our enemies," these words belong to the 26th Secretary of Defense of the United States, James Mattis, as he delivered a message to the nation and soldiers in 2018.

Today and every day, Ukraine is proud of its defenders and is infinitely grateful to all soldiers from all corners of the world who, at the call of their hearts, came to fight against Russian aggression, the acute phase of which began on February 24, 2022 [8]. Protecting Ukraine and shedding their blood here, they protect not only our freedom, but also the future of their states, world democracy and the world's choice of civilization.

References

1. Smyrnov I.H., Liubitseva O.O. Mizhnarodnyi turystychnyi biznes i lohistyka v turyzmi: navch. posib. U 2-kh knyhakh. Kn. 1. Mizhnarodnyi turystychnyi biznes. – Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K, 2022. 288 s.
2. Estimated number of nuclear warheads per country in each year from 1945 to 2022 <https://statista.com/statistics/1071026/nuclear-warheads-per-country-historical-development/>
3. U.S. overseas loans and grants during various periods following the Second World War from 1946 to 1961. <https://www.statista.com/statistics/1070647/total-us-overseas-loans-grants-post-wwii/>
4. North Korea - statistics & facts. <https://statista.com/topics/4927/north-korea/>
5. Number of military casualties during the Korean War from 1950 to 1953. <https://statista.com/statistics/1131592/korean-war-military-casualties/>
6. The North Korean Missile Threat. <https://statista.com/chart/10869/the-north-korean-missile-threat/>
7. The Memorial Day Prayer Card <https://www.memorialdayfoundation.org/faqs>

8. Hryniuk D.Iu., Stepanets I.O., Borysova O.V. Turystychno kraieznavstvo: Hadiach ta yoho okolytsi. Navchalnyi posibnyk. KNU imeni Tarasa Shevchenka. 2022. s. 123 <https://geo.knu.ua/wp-content/uploads/2022/06/posibnyk-turystychno-kraieznavstvo-gadyach-ta-jogo-okolytzi-2022.pdf>

Peculiarities of the structure and properties of materials for sound absorption of eavesdropping devices in cyber security

Pliekhova Ganna Anatolyevna

Assistant professor, Ph. D. in Technical Science (Transport Systems), Assistant professor of Department of Informatics and Applied Mathematics
Kharkiv National Automobile and Highway University

Kostikova Maryna Volodymyrivna

Assistant professor, Ph. D. in Technical Science, Assistant professor of Department of Informatics and Applied Mathematics
Kharkiv National Automobile and Highway University

Sound-absorbing materials and products are intended to reduce the level of sound pressure in the premises of residential, industrial and public buildings. The flow of sound energy when sound waves fall on the surface of the fence is partially reflected by the surface of the fence, other sound energy passes through the fence. [1, 2, 3, 4, 5].

The sound absorption coefficient is equal to the ratio of non-reflection of the energy absorbed by the surface to the incident energy per unit of time. Absorption of sound energy in a homogeneous porous material occurs due to energy losses due to viscous friction, which is overcome by the air flow in the pores of the material, heat exchange between the walls of the pores and air, and relaxation processes in the material with non-ideal elasticity of the skeleton. The greater the porosity of the material, the more developed the surface of the pores and the more time they communicate with each other, the greater its sound absorption.

Therefore, sound-absorbing materials should have a large open porosity, preferably connected and branched. The desired pore sizes are from 0.01 to 0.1 cm. Sound absorption at low frequencies occurs in larger pores. An increase in the humidity of the material sharply reduces the sound absorption coefficient over the entire frequency range.

Most of the currently used sound-absorbing materials are highly hygroscopic and do not have water resistance. When operating in an environment with a relative humidity of more than 70%, they can quickly absorb moisture from the air. As a result, these materials and products lose their sound-absorbing properties.

The most effective sound-absorbing materials, which have high values of sound absorption coefficients in a wide frequency band (from 125 to 8000 Hz), are mineral wool products made of super-thin fiberglass. At the same time, in order to perform its acoustic functions, such a coating must be porous, that is, non-hermetic. Few manufacturing companies manage to perfectly combine such requirements. [6, 7, 8].

Quite effective sound-absorbing materials with a density of 250-500 kg / m³ are obtained from expanded perlite and binder from liquid glass or synthetic resins. «Silakpor» gas silicate boards are usually produced with a density of up to 350 kg / m³ in a dry state. At the same time, the compressive strength is up to 0.1 MPa. the industry

produces gypsum boards with through perforation. The slabs are reinforced with crushed fiberglass and polyvinyl chloride cord, porous glass, and perlite, an effective two-layer material, the outer layer of which is a perforated plasterboard sheet, and the inner, underlying layer is a non-woven fabric or filter paper.

Sound-absorbing decorative products are produced mainly in the form of plates, which have a good decorative appearance, and various sizes. The texture of these plates can be slotted, cracked, grooved, round, have reliefs and be colored. It is better to place sound-absorbing slabs in structures with different air gaps – «at reference». Resonators are used for sound absorption in structures, that is, shields or plates located at some distance from the surface of the enclosure; in addition, resonator perforated screens are used, located far from the fence and pasted on the back side with a fabric coating.

In public and industrial buildings, sound-absorbing devices are used, which are made of metal, plywood, plastic in the form of perforated panels, located «off-set» from the wall. They use a hollow sound-absorbing ceramic brick that has the shape of an acoustic resonator – a cavity with a narrow neck. Ceramic sound-absorbing material is not only a decoration, but also carries a building element.

References:

1. Хорев А. А. Техническая защита информации: учеб. пособие для студентов вузов. В 3 т. Том 1. Технические каналы утечки информации. Москва: НПЦ «Аналитика», 2008. 435 с.
2. Зайцев А. П., Мещеряков Р. В., Шелупанов А. А. Технические средства и методы защиты информации: учебник для высших учебных заведений. Москва: Горячая линия – Телеком, 2019. 442 с.
3. Вострецова Е. В. Основы информационной безопасности: учебное пособие для студентов вузов. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2019. 204 с.
4. Бузов Г. А. Защита информации ограниченного доступа от утечки по техническим каналам. Москва: Горячая линия – Телеком, 2015. 586 .
5. Ворона В. А., Тихонов В. А., Митрякова Л. В. Теоретические основы обеспечения безопасности объектов информатизации: учебник для высших учебных заведений. Москва: Горячая линия – Телеком, 2016. 304 с.
6. Плехова Г., Суханова Н., Любарський Д. Кібербезпека: загрози, рішення. *The XXIII International Scientific and Practical Conference «Theoretical and science bases of actual tasks»*, June 14–17, 2022, Lisbon, Portugal, P. 656–660.
7. Плехова Г. А., Костікова М. В. Актуальні проблеми інформаційної безпеки. *Моделювання та інформаційні технології в науці, техніці, кібербезпеці та освіті*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Internet-конференції, м. Харків, 15–16 листопада 2022, Харків, 2022. С. 68–73. URL: https://rcf.khadi.kharkov.ua/fileadmin/F-HIGHWAY/Інформатики_i_прикладної_математики/Матеріали_Всеукр.конф._2022_-1-ред.pdf.
8. Плехова Г. А. Аналіз засобів маршрутизації щодо підвищення рівня мережної безпеки у програмно-конфігурованих мережах. *Проблеми електромагнітної сумісності перспективних безпроводових мереж зв'язку (EMC-2022)*: матеріали Восьмої Міжнародної науково-технічної конференції. Харків, ХНУРЕ, 2022. С. 41–42.

Медіа маніпуляції як фактор порушення журналістських стандартів

Наливайко Аліна Анатоліївна

Магістрант

Київський національний університет культури і мистецтв

Медіа постійно боряться за увагу аудиторії: щоб глядачі дивились певні телеканали, дивилися передачі та ток-шоу, читали новини в онлайн-ЗМІ і споживали рекламний контент. ЗМІ боряться за гроші аудиторії, щоб споживачі передплачували конкретні послуги, наприклад, платне телебачення в онлайн форматі. Зрештою медіа також конкурують за поведінку аудиторії, спонукають їх до певних дій. Це є нормою, тому що медіа є частиною бізнесу, вони завжди будуть впливати на суспільне життя. Проте негативний вплив починає проявлятися тоді, коли медіа починають порушувати професійні правила, які називаються журналістськими стандартами. Коли журналісти, редактори чи власники порушують межі цих правил, вони починають маніпулювати: штучно створювати певні умови, аби спонукати людей до певних дій, застосовуючи різноманітні методи впливу на аудиторію.

Маніпуляції успішно використовуються в медіа середовищі, оскільки людська свідомість піддається на ці маніпуляції, це можна пояснити завдяки поняттю герменетичного кола, введене Ф. Шлеєрмахером. [1] Тобто для розуміння певних предметів чи подій людина повинна мати уявлення про це та його функції, о того ж особа не може об'єктивно оцінити дійсність, вона сприймає це в певному контексті та інтерпретує через призму свого світобачення. Будь-яку подію чи новину можна інтерпретувати по-різному, тому існують три основні способи маніпуляції медіа. Перший спосіб – маніпуляції за допомогою зміни смислів. Другий – маніпулювання зі зміною контексту, оскільки кожен предмет знаходиться в певному контексті, тому змінюючи обставини, журналіст може цим впливати на розуміння ситуації. Третій спосіб – розмивання смислу предмету, доведення його до абсурду.

Ще однією причиною чому існують маніпуляції в ЗМІ є суб'єктивність відбору інформації, особливо це стосується новин. Тут впливає людський фактор, оскільки новини відбирають люди, вони намагаються уникнути суб'єктивності, уникати своїх уподобань, намагаються бути нейтральними у поглядах, проте це не завжди можливо. До того ж не можна виключати емоційний фактор людської сутності, оскільки людина істота більш ірраціональна. Емоції впливають на сприйняття реальністю, іноді навіть викривлюють її.

Для успішної маніпуляції, медіа використовують різноманітні техніки впливу на аудиторію. Перша техніка більш притаманна телебаченню – це зниження рівності серйозності матеріалу. Побудова програмно сітки здійснюється таким чином, щоб дозовано впроваджувати важливу інформацію,

проте основний акцент робити на розважальному контенті. Якщо подивитися на програму телепередач, то можемо побачити, що медіапростір переповнений різними розважальними програмами та ток-шоу, а між ними в невеликій кількості знаходяться слоти з новинними та аналітичними програмами. Через такий підхід медіа адаптує аудиторію до несерйозного сприйняття дійсності, дистанціювання від глибинного аналізу серйозних подій та ситуацій в суспільно-важливих сферах життя, такий підхід знижує можливість аудиторії адекватно оцінювати ситуацію, раціонально розбиратися та аналізувати суспільно-політичні сфери життя, в яких щодня потрібно приймати важливі рішення.

Ще одним методом маніпулювання є висвітлення певного предмету в специфічному антуражі. Особливо це прослідковується в таблоїдності, коли розкручується певний політик не через його дії чи політичну програму, а через його повсякденне життя. Цим успішно користувався В. Зеленський під час президентської виборчої кампанії 2019 року.

Серед журналістів одним із найважливіших журналістських стандартів є дотримання балансу думок. Вважається, що будь-яка новина містить внутрішній конфлікт, і для того, щоб показати неупереджена ставлення, журналісту потрібно показати принаймні дві сторони конфлікту, або два погляди на одну й ту ж саму річ. Але журналісти можуть маніпулювати цим балансом і навмисно робити його неправильним.

Медійники можуть показувати хибний плюралізм: коли начебто сформовано широкий спектр думок людей з позиціями «за» і «проти», проте людина з поглядом «проти» не дає тієї полярності думки або дає погляд, який настільки неважливий, що він не пливає на сприйняття загальної картини ситуації.

Також існує джинсовість (прихована реклама чи антиреклама), подана у вигляді новин, аналітичних текстів, телепрограм тощо.

Як вже ми й описували раніше медійна маніпуляція може проявлятися в спосіб зниження рівня серйозності через підвищення кількості розважального контенту, проте цей метод маніпуляції також проявляється й в контексті висвітлення думок. Наприклад коли є достатньо серйозна новина, журналісти підбирають псевдо-експертів, які спотворюють думку та знижують рівень значності новини чи події. Є й протилежний процес – коли з другорядної події, яка не вартує завеликої уваги, роблять сенсацію, створюють штучний антураж для підняття рівня серйозності події в свідомості аудиторії.

Журналісти також використовують стратегію відвернення уваги шляхом нагнітання другорядних проблем заради зміни фокусу уваги від важливих питань і змін на менш значні події.

Найбільш знаковим методом маніпуляцій у медіа виступає замовчування, коли через гіпернасиченість новин в день певні події можуть «губитися» і не висвітлюватися.

Ще одним елементом маніпуляції є надмірна емоційність в новинному жанрі, тому що за канонами журналістики новина має бути нейтрально емоційною та виглядати як науковий факт. Якщо при висвітленні новини журналіст дозволяє собі надмірну емоційність – це явна ознака маніпулятивного

впливу на аудиторію. Одним з різновидів емоційної маніпуляції є хейт спіч або мова ворожнечі, першим індикатором цього виду маніпуляцій є таврування, навішування ярликів на певних людей, груп чи факти. Така маніпулятивна техніка порушує один з пунктів Кодексу етики українського журналіста, зокрема 15, що ніхто не може бути дискримінований через свої уподобання, расу, вік, віросповідання тощо. [4]

Причиною медіа маніпуляцій є фінансова залежність більшості українських телеканалів від владно-олігархічної системи. Через те, що затрати на утримання друкованого, інтернет-медіа, радіо чи телебачення є достатньо високі, медіа мають мати велику кількість рекламних контрактів, аби покривати свої витрати. Проте на практиці ситуація на ринку реклами в медіа є доволі непростою, особливо критичною є ситуація у 2022 році, за результатами дослідження Всеукраїнської рекламної коаліції за цей рік рекламний ринок в медіа впав на 63% через повномасштабне російське вторгнення. [2] Саме тому більшість українських каналів є дотаційними, тобто їх фінансують власники, олігархи, які й задають тональність та ідеологічну лінію медіа, тобто здійснюють на нього свій вплив. Найбільша кількість ЗМІ в українській медіа сфері належать олігархам Ігорю Коломойському, Ринату Ахметову, Дмитру Фірташу та Віктору Пінчуку. [3] Якщо говорити про державні чи суспільні телеканали, то в Україні на теперішній час існує тільки «UA:Суспільне мовлення» та «Громадське».

Як було зазначено вище, найчастіше маніпулятивні методи застосовуються при висвітленні в медіа суспільно-політичних новин чи подій, інформація подається під призмою бачення олігарха-власника і таким чином здійснюється цілеспрямований вплив на свідомість реципієнтів через маніпулятивні технології, які порушують професійні журналістські стандарти, які є основою якісної та правдивої журналістики.

Для того, щоб змінити цю негативну тенденцію ми вбачаємо такі шляхи вирішення проблеми:

1. Створення та розвиток незалежних медіа. Український медіапростір потребує якісної та неупередженої журналістики без медіа маніпуляцій, які порушують журналістські етичні норми та професійні стандарти. Свобода ЗМІ вимагає повної свободи слову та відсутності тиску зі сторони владно-олігархічних систем, це можна досягти за допомогою дієвості медійної реформи, яка є важливою не тільки для розвитку демократичного українського суспільства, а є одним із ключових пунктів для членства України в ЄС.
2. Використання нових механізмів залучення коштів та пошук нових джерел фінансової підтримки. Еталоном незалежності медіа є Британська телерадіомовна корпорація («BBC»), яка фінансується за рахунок зовнішніх грантів і добровільних внесків. Для отримання фінансової незалежності українські медіа можуть, наприклад, запровадити систему донатів (благодійних внесків від користувачів медіа за якісний контент).

3. Ініціювати закриття відверто маніпулятивних та корупційних телеканалів. Для цього потрібна створення громадських ініціатив, створення петицій що до застосування відповідних санкцій до правопорушників в медійній сфері.
4. Підвищувати рівень медіаграмотності українського суспільства. Це можна реалізувати через впровадження медіаграмотності в систему освіти, просувати її значимість через інструменти інфотейменту в ЗМІ, залучати інфлюенсерів для просування та популяризації вивчення медіаграмотності.

Український медіапростір потребує трансформаційних змін для розвитку якісної журналістики. Використання медіа маніпуляцій призводять до деградації українського суспільства, знижує його громадську свідомість та підриває довіру аудиторії до ЗМІ. Тому у реалізації свободи ЗМІ, підвищенні самосвідомості медіа та отриманні незалежності є важливим подолання олігархічно-владної монополії.

Список літератури

1. Богачов А. Л. Філософська герменевтика / А. Л. Богачов. – К. : Курс, 2006. – 405 с.
2. Всеукраїнська рекламна коаліція. Об'єм рекламно-комунікаційного ринку України 2022. URL: <https://vrk.org.ua/news-events/2022/ad-volume-2022.html> (дата звернення: 05.01.2023)
3. Громадське інтерактивне телебачення. Кому належать найрейтинговіші українські канали і як змінилася структура їхньої власності за останній рік. URL: <https://uagit.tv/2021/8/11/9267-komu-nalezhat-nayreytynhovishi-ukrayinski-kanaly-i-yak-zminylasya-struktura-yihnoyi-vlasnosti-za-ostanniy-rik> (дата звернення: 05.01.2023)
4. Кодекс етики українського журналіста. URL: <https://cje.org.ua/ethics-codex/> (дата звернення: 05.01.2023)

Підстави формування окремих методик розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством

Комаринська Юлія Борисівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Кримінальні правопорушення, пов'язані із домашнім насильством мають складний, агрегатний характер. Окрім того, що саме домашнє насильство може проявлятися у чотирьох формах (фізичне, психологічне, сексуальне та економічне [1]), має наростаючий характер, різноманітне за своїми гендерними, психологічними, фізіологічними та віковими характеристиками осіб втягнутих у насильницькі «токсичні» взаємовідносини, латентність його протікання, тощо, воно ще й ускладнене вчиненням інших кримінальних правопорушень, що тягнуть за собою більш тяжкі наслідки. Все це обумовлює різноманіття слідчих ситуацій, значної кількості варіантів слідової картини, варіантів поведінки підозрюваних, потерпілих, свідків. Саме тому визначити одну методику, яка би сприяла ефективності розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень, просто неможливо.

Багато науковців, таких як І. А. Ботнаренко [2], І. В. Гловюка [3], Т. В. Іщенко [4], Р. В. Кифлюка [5], О. В. Пчеліної [6], Ю. М. Слухаєнко [7] та інші, вже проводять дослідження з питань створення дієвої методики розслідування домашнього насильства обираючи за предмет дослідження або окремі особливості розслідування, або окремі категорії потерпілих від такого насильства, або окремі форми домашнього насильства.

Зазначені дослідження є підґрунтям для розробки комплексної методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язані із домашнім насильством, адже такі випадки ускладненні поєднанням двох видів, доволі різних за своїми механізмами вчинення, кримінальних правопорушень, відповідно виникає необхідність визначення окремих методик, що мають самостійний характер.

Для визначення найбільш затребуваних практикою методик необхідним є аналіз слідчої та судової практик.

Аналізуючи судову практику суддя Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Наталія Марчук [8], зазначила: «Злочином, пов'язаним із домашнім насильством, слід вважати будь-яке **кримінальне правопорушення**, обставини вчинення якого свідчать про наявність у діянні хоча б одного з елементів (ознак), перелічених у ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [8].

Узагальнивши положення зазначеної статті, можна розподілити всі ці елементи (ознаки) домашнього насильства у чотири групи:

1 елемент – форма насильства: дії або бездіяльність фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства; член сім'ї;

2 елемент – особи: дитина-кривдник; дитина, яка постраждала від домашнього насильства; кривдник - особа, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі; особа, яка постраждала від домашнього насильства; члени сім'ї (не залежно від офіційного закріплення статусу);

3 елемент – місце: місця спільного проживання (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою;

4 елемент – законні обмежувальні заходи: застосовування обмежувального припису, програми для кривдника, програми для постраждалої особи, профілактичний облік, терміновий заборонний припис стосовно кривдника.

Зазначена групофікація, певною мірою перекликається із криміналістичною класифікацією кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Враховуючи те, що наявність четвертого елементу (обмежувальних заходів) має значення для обрання тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, що не впливає на процес організації та планування розслідування загалом, можна стверджувати, що саме перші три елементи є визначальними для окремих методик розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Однак визначити методик розслідування, враховуючи лише один із елементів, навряд чи буде мати практичне значення. За результатами вивчення кримінальних проваджень та анкетування працівників досудового розслідування та превентивної діяльності, у 83% присутні як мінімум три із зазначених елементів.

Також слід зазначити, що зазвичай вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством відбувається у поєднанні двох і більше форм насильства. Результати вивчення кримінальних проваджень зазначеної категорії можна стверджувати, що переважно це такі кримінальні конструкції: психологічне + фізичне насильство (96%); психологічне + економічне (25%, практичними працівниками зазначено, що така конструкція відрізняється особливою латентністю); психологічне + фізичне + економічне (78%, також практичними працівниками зазначено, що така конструкція притаманна випадкам коли потерпілим є особа похилого віку); психологічне + сексуальне (90% - така конструкція притаманна випадкам коли потерпілим є малолітні та неповнолітні особи); психологічне + сексуальне + економічне (77%).

Як самостійна форма насильства є лише психологічне насильство, але це дуже латентні правопорушення. Адже не всі звертаються до правоохоронних органів, вважаючи ситуацію, коли «не б'є» не злочином.

Також стосовно форми домашнього насильства, слід зазначити, що відповідно ст. 126¹ КК України на відмінну від ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [9], визначено три форми насильства – фізичне, психологічне та економічне. Тобто кримінальної відповідальності за сексуальне домашнє насильство не передбачено. Так адвокатка Наталія Радущинська зазначає, що за вчинення сексуального домашнього насильства кривдник несе винятково кримінальну відповідальність

за ст. 152 КК України «Зґвалтування», якщо сексуальне насильство вчинено з проникненням у тіло людини оральним, вагінальним чи анальним шляхом, як геніталіями, так і іншим предметом; або за ст. 153 КК України «Сексуальне насильство», якщо проникнення в тіло людини не було (наприклад, примушування до перегляду порнографії, мацання, стискання тощо) [10]. Отже розслідування такої форми домашнього насильства відбувається у відповідності до методики розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Зазначене дозволяє стверджувати, що виокремлювати окремі методики розслідування кримінальних, правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, що базуються на формі прояву насильства недоречно. Дослідження аспектів, особливостей процесу розслідування застосування таких форм насильства, має практичне значення у методиці розслідування домашнього насильства. Для створення методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, форми насильства, необхідно розглядати як механізм досягнення злочинного результату.

Список літератури:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 03.01.2023)..

2. Ботнаренко І. А. ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ. *Криміналістичний вісник*. 2021. Т. 36, № 2. С. 82–92. URL: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2021-36-2-82> (дата звернення: 03.01.2023).

3. Романцова С., Устрицька Н., Гловюк І. Кваліфікація та основи методики розслідування домашнього насильства: навчальний посібник. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 404 с.

4. Електронний репозитарій НАВС: Розслідування домашнього насильства. Investigation of domestic violence. *Електронний репозитарій НАВС: Home*. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/20120> (дата звернення: 03.01.2023)..

5. Кифлюк Р. В. Особливості розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних із насильством в сім'ї : монографія. Чернівці : Технодрук. 2021, 160 с.

6. Pchelina O. V. PROSPECTIVENESS OF CONSTRUCTION OF METHODOLOGY OF INVESTIGATION OF DOMESTIC VIOLENCE. *Juridical scientific and electronic journal*. 2020. No. 4. P. 329–332. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/79> (date of access: 03.01.2023).

7. Слухаєнко Ю. М. Криміналістична характеристика домашнього насильства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 1970. Т. 3, № 91. С. 295–306. URL: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.91.295-306> (дата звернення: 03.01.2023)

8. Кримінальні провадження, пов'язані з домашнім насильством: судова практика ККС ВС. *Судова влада України*. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1302044/> (дата звернення: 03.01.2023).

9. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 29 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 03.01.2023).

10. Відповідальність за домашнє насильство та способи отримання правової допомоги в Україні. *Гендер в деталях*. URL: <https://genderindetail.org.ua/spetsialni-rubriki/legal-advice/vidpovidalnist-za-domashne-nasilstvo-ta-sposobi-otrimannya-pravovoi-dopomogi-v-ukraini-1341430.html#:~:text=За%20вчинення%20сексуального%20домашнього%20насильс%> (дата звернення: 03.01.2023)

Corporate contract as a legal mechanism for regulating corporate relations

Mentukh Nataliya Felikissimivna

Doctor of Jurisprudence, associate professor of the department constitutional, administrative and financial law, Faculty of Law

West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

Shevchuk Oksana Romanivna

Doctor of Jurisprudence, associate professor of the department constitutional, administrative and financial law, Faculty of Law

West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

The corporate agreement is a long-known legal instrument and is widely used in the world.

By its very nature, a corporate contract creates a field of new contractual relations and is one of the new tools for regulating the activity of a legal entity.

Since in the national legal literature little attention is paid to the analysis of the concept, legal nature and meaning of corporate agreements, mechanisms of corporate agreements, and the problems and prospects of the development of this institute in Ukraine, this determines the relevance of the research topic for the purpose of further development and improvement of this institute.

The active development of business relations in recent years has been accompanied by the emergence of new legal institutions previously unknown to the national legislation. The "corporate contract" is such an innovation.

As a rule, the emergence and development of corporate contracts is associated with the Anglo-Saxon legal system. After all, this legal institution received the greatest development and application in England and the USA.

According to A.V. Denisenko, today the use of corporate contracts is quite widespread in world practice, but there is no single, unified mechanism for regulating corporate legal relations. Different legal families have their own peculiarities, which distinguish the mechanisms of regulating corporate relations in different countries of the world [1, p. 60-61].

Therefore, on the second decade of Ukraine's independence, the problem of updating the existing corporate legislation became acute, the practice of law enforcement required fundamentally new legislative approaches to the regulation of corporate relations. These approaches found their embodiment in the provisions of the Economic Code of Ukraine and the Civil Code of Ukraine, which in fact became the basis for the formation of the sub-branch of corporate law, establishing a long-term scientific and practical discussion on the delimitation of the spheres of their regulatory influence, while introducing a number of principled conflicting provisions that contradict each other and for many years generate discussions in legal circles [2, c. 42].

In Ukraine, as early as the 2000s, the issue of contractual regulation of corporate relations began to gain relevance. After all, on the one hand, this was facilitated by the

rapid development of the corporate sector: the complication of relations with corporate management; increasing the number of joint-stock companies and limited liability companies as organizational and legal forms of conducting economic activity; the appearance of various corporate conflicts, the prevention and resolution of which was a table issue. On the other hand, for several decades, the corporate agreement as a legal means of regulating the activities of business companies has been an effective tool for the dispositive regulation of corporate governance relations in the countries of the Anglo-Saxon and continental legal systems. A kind of legal vacuum in the issue of legal regulation of the conclusion of corporate contracts in Ukraine forced the participants of business companies to conclude these contracts in foreign jurisdictions, subjecting the specified relations and disputes arising from them to the law of foreign countries [2, c. 42].

That is, one of the important goals of reforming corporate legislation was the introduction of the institution of a corporate contract as a more flexible tool for contractual regulation of relations between participants.

The need for a corporate agreement in Ukrainian legislation is explained primarily by the fact that the constituent documents of business companies cannot fully regulate the various relations that arise between participants. Such agreements provide discretion, which allows to take into account the uniqueness and originality of corporate relations.

On this occasion, O. Bigniak notes that lawyers and experts in the field of corporate governance have repeatedly noted the need to adopt separate provisions and Institute of corporate contract, as one of the most effective means of protecting the rights and interests of investors [3, p. 233].

Some practicing lawyers are of the opinion that it was with the aim of implementing world experience and improving the mechanisms of corporate governance in joint-stock companies and limited liability companies that legislative acts were adopted that introduced corporate contracts into the system of national legislation [4].

Therefore, the norms of the adopted legislative acts provide ample opportunities for the regulation of relations between business owners using corporate contracts, the effectiveness of which has been proven by world practice.

Thus, a corporate agreement is understood as an agreement of all or several members of a business partnership, which obliges the parties to exercise their corporate rights in a certain way or refrain from exercising them. Thus, the corporate agreement may contain the following obligations: to vote accordingly at the general meeting of participants, to take other actions regarding the management of the company upon consent, to buy or sell shares in its authorized capital (shares) at a certain price or when certain circumstances arise.

A corporate agreement, like any business-organizational agreement, regulates non-industrial relations, which is a system-forming factor in determining its terms and subject, the set of rights and obligations of its parties.

According to M.O. Nikolenko, the corporate agreement is a unique flexible tool for coordinating the will and interests of the company's participants on issues related to: (a) the need to establish a specific management and control structure related to the

exercise of corporate rights in proportion to the amount of participation in the company's authorized capital; (b) his economic activity [5, c. 88].

In this work, I.V. Venediktova defines a corporate agreement as a contract between the participants of a corporate-type legal entity, according to which they determine the procedure for exercising both corporate rights and rights to a share (share) and undertake to exercise these rights in a certain way or to refrain from exercising them in order to realize joint rights protected by law interests [6, c. 37].

It is worth noting that corporate contracts occupy an independent place among a number of other contracts in the legal system and are characterized by certain features, among which, based on the analysis of current legislation and special scientific literature, the following can be distinguished:

- used as a regulator of corporate relations by participants in cases provided for by law;
- participation in a corporate contract is a corporate right, not a participant's obligation;
- interested parties are notified of the fact of concluding a corporate agreement;
- the legislation does not provide for quantitative restrictions on the conclusion of corporate contracts;
- the corporate agreement is concluded in the form of a single document signed by the parties (written form);
- in order to make changes to the corporate agreement, the consent of all participants is required, unless otherwise stipulated by the agreement itself;
- a corporate agreement creates obligations only for the parties to the agreement;
- the party to the corporate agreement is not obliged to participate in it in full amount of the share that belongs to it (package of shares);
- the corporate agreement may establish an obligation to refrain (refuse) from exercising the rights of a company member;
- the corporate contract may provide for ways to ensure the fulfillment of obligations;
- the reason for termination of the contract can be determined either by a specific temporary period, or by an event, regarding which it is not known whether it will occur or not, or by other reasons provided for in the contract (including in case of refusal of one of the parties to fulfill contractual obligations) .

Without confusing the corporate agreement with other transactions, the corporate agreement should be considered as a legal mechanism for regulating corporate relations. The institution of a corporate contract is one of the effective means of protecting the rights of members of a business partnership and can be used when applying intra-corporate protection mechanisms, namely: the executive body, the supervisory board, at general meetings, because issues of corporate governance concern these bodies.

We believe that the corporate contract is a source of regulation of corporate relations and acts as a normative contract at the local level.

Therefore, a corporate contract is a special type of contract that combines the features of economic and legal contracts, organizational features and determining the procedure for the realization (fulfillment) of rights and obligations, the establishment

of responsibility, as well as the limits of permissible actions and inaction in the field of corporate relations among the participants of business companies that are parties to the corporate agreement.

References:

1. Denysenko A.V.(2020) Models of functioning of the institute of corporate contracts: foreign experience. [Modeli funktsionuvannya instytutu korporatyvnykh dohovoriv: zarubizhnyy dosvid] *Expert: paradigms of legal sciences and public administration*. No. 2(8). 2020. P. 58-65. URL: <https://maup.com.ua/assets/files/expert/8/5.pdf> [In Ukrainian]

2. Nikolenko M.O.(2019) Formation of legal regulation of corporate contracts in Ukraine. [Stanovlennya pravovoho rehulyuvannya korporatyvnykh dohovoriv v Ukrayini.] *Law and innovation*. 2019. No. 2 (26). P. 41–47. [In Ukrainian]

3. Bigniak O. (2018) Derivative lawsuit and corporate contract as a means of protecting corporate rights: the experience of Ukraine. [Pokhidnyy pozov ta korporatyvnyy dohovir yak zasoby zakhystu korporatyvnykh prav: dosvid Ukrayiny.] *European political and legal discourse*. St. 5. Vyd. 3. P. 227-236. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2018_5_3_34 [In Ukrainian]

4. Kvyat O., Folvarochna A. Corporate contract – an amendment to the corporate legislation of Ukraine. [Korporatyvnyy dohovir – novela korporatyvnoho zakonodavstva Ukrayiny.] *Legal newspaper online*. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/korporativniy-dogovir--novela-korporativnogo-zakonodavstvaukrayini.html>[In Ukrainian]

5. Nikolenko M.O. (2021) Economic and legal regulation of corporate contracts: dissertation. [Hospodars'ko-pravove rehulyuvannya korporatyvnykh dohovoriv] Bachelor of Laws. Sciences: 12.00.04. Kyiv. 2021. 212 p. [In Ukrainian]

6. Venediktova I.V. (2012) Realization of interest protected by law when concluding corporate agreements. [Realizatsiya okhoronyuvanoho zakonom interesu pry ukladanni korporatyvnykh uhod.] *Problems of protecting the rights of subjects of corporate relations: materials of the International Scientific and practical conf. Ivano-Frankivsk. Prykarpattia National University named after V. Stefanyka*, 2012. P. 36–38. [In Ukrainian]

Зв'язок цервікальних уражень твердих тканин зубів із парафункціями і м'язово-суглобовою дисфункцією скронево-нижньощелепного суглобу

Заболотна Ірина Іванівна

к.мед.н., доцент, доцент кафедри інтернатури лікарів-стоматологів
Донецький національний медичний університет

Богданова Тетяна Леонідівна

к.пед.н., доцент, завідувач кафедри медичної фізики та інформаційних технологій
Донецький національний медичний університет

Потапов Юрій Олексійович

к.мед.н., в.о. завідувача кафедри внутрішньої медицини №1
Донецький національний медичний університет

Заболотний Олександр Сергійович

студент
НТУ «Харківський політехнічний інститут»

Цервікальні ураження твердих тканин зубів є достатньо поширеними серед пацієнтів стоматологічних клінік, особливо у віковій групі після 30-ти років [1, 2]. Їх профілактика і лікування утруднені по причині невизначеності етіологічних факторів, а також впливу індивідуальних особливостей пацієнта [3]. Тому існує необхідність ретельного збору анамнезу з оцінкою наявності та характеру парафункцій та оральних звичок [3]. Горизонтальні оклюзійні сили, що виникають у результаті жування, бруксизму і парафункціональної активності, створюють зону опори в області шийки зуба [4]. Бруксизм є постійною індивідуальною рисою, яка пов'язана із зношуванням зубів [5], і, за даними [4], є основною причиною клиноподібних дефектів (КД). Також з літературних джерел відомо, що розвиток м'язово-суглобової дисфункції скронево-нижньощелепного суглобу (СНЩС) у 15-35% випадків сполучається з бруксизмом [6]. Причинами її виникнення вважають оклюзійну дисгармонію, тривалий однобічний тип жування і парафункції жувальних м'язів [7]. Тому обґрунтованим є комплексне обстеження осіб з цервікальними ураженнями зубів. Епідеміологічні дослідження при цьому мають велике значення, оскільки окрім опису дефектів вказують на конкретні етіологічні чинники [8]. Особливу увагу слід звернути на молодих людей, у яких вплив на потенційні фактори, на наш погляд, сприятиме зменшенню поширеності і призупиненню прогресування пришийкової патології зубів.

Метою дослідження стала оцінка потенційного зв'язку цервікальних уражень твердих тканин зубів із парафункціями і м'язово-суглобовою дисфункцією СНЩС у молодих людей Донецької області.

Для цього були обстежені 272 пацієнти (174 жінки і 98 чоловіків, середній вік $24,3 \pm 6,9$ роки) на наявність цервікальної патології зубів і парафункціональних рухів жувальних м'язів, клінічних симптомів бруксизму, м'язово-суглобової дисфункції СНЩС за Гамбургським тестом (Ahlers M.O, Jakstat N.A., 2000) [6]. Отриману інформацію вносили до розробленої «Карти обстеження стоматологічного хворого». Критеріями відбору були молодий вік (18-44 роки) згідно класифікації ВООЗ (2017), відсутність шкідливих звичок та особливостей трудового анамнезу, інформована згода на участь у дослідженні. Для встановлення діагнозу «пришийковий карієс» (ПК), ерозія (Е) і КД були використані основні і додаткові (вітальне фарбування, електроодонтометрія) методи дослідження.

Статистичний аналіз проводили з використанням програми Statistica 12.0. При порівнянні середніх величин у нормально розподілених сукупностях розраховували t-критерій Стьюдента, який оцінювали шляхом порівняння з критичним значенням. Статистично значимими вважали відмінності при $p \leq 0,05$. Порівняння номінальних даних проводили за допомогою критерія χ^2 Пірсона. У випадках, коли число очікуваних дослідів було меншим ніж 5, для оцінки рівня значимості відмінностей використовували критерій Фішера.

Поширеність цервікальної патології твердих тканин зубів склала 43,4%, що відповідало даним відомих епідеміологічних досліджень. У 22,1% обстежених діагностувались КД, у 18,4% - ПК, у 5,5% - Е. Її сполучення було визначено у 5 осіб - Е з КД, у 2 осіб – Е з ПК.

У молодих людей парафункціональні рухи жувальних м'язів були значно поширеними (72,4%) (табл. 1). На їх появу не впливали наявність і вид пришийкового ураження зубів ($p > 0,05$).

Таблиця 1.

Поширеність парафункціональних рухів жувальних м'язів

Парафункції	Всього	Цервікальні ураження зубів				Без патології
		абс./%				
	го	КД	Е	ПК	Сполучені	абс./%
Прикушування та облизування губ	45	10/23	1/2	6/13	1/2	27/60
Прикушування слизової щік	28	5/17	3/11	4/14	1/4	15/54
Звичка гризти нігті	19	1/5	0	5/27	1/5	12/63
Звичка щільно стуляти зуби	43	11/26	3/7	4/9	1/2	24/56
Однобічний тип жування	62	14/22	1/2	12/19	1/2	34/55
Бруксизм	21	5/24	1/5	11/52	0/0	4/19

Частіше (у 62 осіб) був визначений однобічний тип жування, середня тривалість якого склала $1,39 \pm 3,54$ роки. За кількістю і давністю видалених зубів пацієнти не

відрізнялись ($p > 0,05$). Не було також виявлено зв'язку між виникненням однобічного типу жування і наявністю видалених зубів в обстежених ($p = 0,546$) і терміном їх видалення ($p > 0,05$). Середня давність звички щільно стуляти зуби склала $0,66 \pm 2,47$ роки. Спостерігалась слабка пряма кореляція між наявністю даної парафункції та Е емалі ($\chi^2 = 4,664$, $p = 0,031$). Звичка прикушувати та облизувати губи була достовірно більш поширеною у пацієнтів з КД ($p = 0,025$).

Середня давність патології СНЩС, жувальних м'язів і бруксизму склала $1,14 \pm 3,09$, $0,23 \pm 1,25$ і $0,44 \pm 1,90$ років, відповідно. Визначена поширеність дисфункції СНЩС у 26,5% обстежених відповідала результатам інших досліджень, за якими найбільш часто вона діагностувалась у віці 20-40 років [9]. У пацієнтів з ПК клінічні симптоми м'язово-суглобової дисфункції СНЩС і бруксизму були достовірно більш поширеними ($p < 0,05$) (табл. 2).

Таблиця 2.

Поширеність клінічних симптомів м'язово-суглобової дисфункції СНЩС

Клінічні симптоми	Всього	Цервікальні ураження зубів абс./%				Без патології абс./%
		КД	Е	ПК	Сполучені	
Патології СНЩС	72	17/24	2/3	15/21	3/4	35/48
Патології жувальних м'язів	18	1/6	0/0	10/56	1/6	6/32

У молодих людей із сполученням цервікальних уражень не було визначено бруксизму, в осіб з Е - патології жувальних м'язів. Був виявлений середньої сили прямий зв'язок між патологією жувальних м'язів і звичкою щільно стуляти зуби ($\chi^2 = 34,333$, $p < 0,001$) і клінічними симптомами бруксизму ($\chi^2 = 17,749$, $p < 0,001$). Спостерігався прямий зв'язок між бруксизмом і парафункціями щільно стуляти зуби ($\chi^2 = 26,815$, $p < 0,001$) та прикушувати і облизувати губи ($\chi^2 = 4,632$, $p = 0,032$).

Таким чином, значна поширеність цервікальних уражень твердих тканин зубів у молодих людей зумовлює необхідність підвищення ефективності їх профілактики і лікування. Дані анамнезу, результати комплексного обстеження є факторами, які слід враховувати при розробці індивідуального плану лікувально-профілактичних заходів. Визначені зв'язки потребують подальшого аналізу та проведення додаткових досліджень.

Список літератури:

1. Mazur I. P., Suprunovych I. M., Novoshytsky V. E. Cervical lesions of the teeth in patients with generalized periodontitis according to gender and age. *Вісник стоматології*. 2021. № 1 (114), вип. 39. С. 2-10.
2. Mamaladze M., Khutsishvili L., Zarkua E. Distribution of carious and non-carious cervical lesions and gingival recession at age related aspects. *Georgian Med News*. 2016. No 256-257. P.18-23.
3. Nascimento M., Dilbone D., Pereira P., Duarte W.R., Geraldeli S., Delgado A.J. Abfraction lesions: etiology, diagnosis, and treatment options. *Clin Cosmet Investig Dent*. 2016. No 8. P.79–87.

4. Haralur S. B., Alqahtani A. S., AlMazni M. S., Alqahtani M. K. Association of non-carious cervical lesions with oral hygiene habits and dynamic occlusal parameters. *Diagnostics (Basel)*. 2019. No 9 (2). P. 43.
5. Ramsay D. S., Marilyn Rothen M., Scott J., Cunha-Cruz J. Tooth wear and the role of salivary measures in general practice patients. *Clin Oral Investig*. 2015. No 19 (1). P. 85-95.
6. Герасимова Л. П., Кабирова М. Ф., Кузнецова Н. С., Фархутдинова Л. В., Хайбуллина Р. Р. Взаимосвязь функционального состояния зубочелюстной системы и психоэмоционального напряжения у лиц молодого возраста. *Стоматология*. 2017. № 5. С. 34-36.
7. Фосфанова Ю. С., Медведев В. Э., Фролова В. И., Дробышев А. Ю., Шипика Д. В., Кузнецов А. Н. Психические расстройства у пациентов с заболеваниями височно-нижнечелюстного сустава: распространенность, нозологическая квалификация и терапия. *Российская стоматология*. 2016. № 4. С. 3-9.
8. Kolak V., Pešić D., Melih I., Lalović M., Nikitović A., Jakovljević A. Epidemiological investigation of non-carious cervical lesions and possible etiological factors. *J Clin Exp Dent*. 2018. No 10 (7). P. e648-e656.
9. Анохина А. В., Яхин К. К., Сайфуллина А. Р., Силантьева Е. Н., Абзалова С. Л. О роли психологических факторов в развитии синдрома болевой дисфункции височно-нижнечелюстного сустава. *Стоматология*. 2021. № 100 (3). С. 115–119.

Індукований холодом головний біль

Кравець Ольга Вікторівна,

доктор медичних наук, професор, завідувач кафедру
Дніпровський державний медичний університет

Єхалов Василь Віталійович

кандидат медичних наук, доцент,
Дніпровський державний медичний університет

Станін Дмитро Михайлович

кандидат медичних наук, доцент,
Дніпровський державний медичний університет

Кріштафор Дар'я Артурівна

кандидат медичних наук, асистент,
Дніпровський державний медичний університет

Незважаючи на те, що повідомлення про це страждання обговорювалося в медичній літературі вже в 1850-х роках, визнання Міжнародним суспільством головного болю цей феномен отримав лише у 1988 році. Тоді про нього заговорили як про "головний біль, спричинений холодом" (BBC Future). У третьому виданні Міжнародної класифікації головного болю, оприлюднений у 2013 році, група вчених прийшла до висновку, що такий біль виникає тільки у випадках коли холод діє на голову або ротову порожнину. При цьому відбувається подразнення термочутливих холодкових рецепторів (TRPM 1–8 , TRPA 1), які реагують на зниження температури нижче ніж 15°C [1]. Підвищена збудливість трійчастого шляху, що виникає при мігрені, та розряди цього шляху за певних обставин (холодовий подразник) можуть спровокувати мігреноподібний напад. У зв'язку з цим схильність мігрені до розвитку головного болю, що викликається льодом, набагато легше може бути формою холодової алодинії або субалодинії, оскільки один і той же подразник не так швидко викликає біль у людей, які не страждають на мігрень. Іонні канали перехідного рецепторного потенціалу (TRP) експресуються в субпопуляціях сенсорних нейронів, і стверджується, що вони опосередковують нешкідливе та шкідливе відчуття холоду [2]. Як тільки подразник зникає, минає і головний біль. Оскільки холододовий головний біль часто буває пов'язаний із подразненням верхнього піднебіння, наукова назва явища - сфенопалативна гангліоневралгія, тобто "невралгія основопіднебінного ганглія" (нервового вузла, що передає імпульси з піднебіння до мозку). Вважається, що біль виникає в результаті звуження або розширення кровоносних судин, які виникають як реакція на холод. Як тільки людський організм відчуває холод, він посиляє в мозок теплу кров як антидот. Саме швидка зміна кровотоку може спричинити біль. Холодовий головний біль (ГБХ) також вважали підвидом мігрені, оскільки обидва явища пов'язані з

невпорядкованою реакцією організму на подразники. За іншою версією, холодний головний біль - це приклад "відбитого болю", загадкового, але в той же час добре вивченого явища, при якому подразнення однієї частини тіла викликає біль у зовсім іншій ділянці. У 2001 році невролог П. Маттсон провів дослідження в Університетській лікарні Швеції. Він з'ясував, що жінки, які хоча б одного разу пережили протягом року мігрень, були вдвічі більш схильні до холодного головного болю, ніж ті, хто від мігрені ніколи не страждав [3]. Головний біль від холодного стимулу, також відомий як "головний біль від морозива", є поширеною проблемою і, як повідомляється, виникає приблизно у третини населення з випадково обраної популяції [4].

Розрізняють два підтипи головного болю, що спричинений впливом холоду. *Перший підтип* - головний біль пов'язаний із зовнішнім впливом холодного подразника, тобто із зовнішнім охолодженням голови, яке відбувається у дуже холодну погоду, при зануренні до холодної води або при кріотерапії. У деяких пацієнтів розвивається інтенсивний, нетривалий, колючий біль у середині лобної ділянки, хоча він може бути однобічним із лобовою, скроневою або ретроорбітальною локалізацією. Біль зазвичай минає через 30 хвилин після усунення холодного подразника.

Діагностичні критерії

A. Не менше двох епізодів головного болю, що відповідають критеріям B і C.

B. Головний біль виникає лише під час впливу зовнішнього холодного подразника на голову.

C. Головний біль зникає через 30 хвилин після припинення дії холодного подразника.

D. Не може бути краще описаний іншим діагнозом із МКГБ-3 [1,5].

Другий підтип - головний біль, що пов'язаний із внутрішнім вживанням або вдиханням холодного подразника, є одним з найбільш поширених первинних варіантів ГБХ, який раніше звався "головний біль від морозива". У нещодавній Міжнародній класифікації головного болю (МКГБ - 3 бета, 4.5.2) це описується як «короткочасний лобовий або скроневий біль, який може бути інтенсивним і виникає у сприйнятливих людей при проходженні холодного матеріалу (твердого, рідкого чи газоподібного) під піднебінням та/або по задній стінці горла». Поширеність ГБХ у школярів становить 62%, а у дорослих 22–51%. Нині його патогенез мало вивчений. Напади головного болю виникають одразу після холодного подразнення піднебіння та/або задньої стінки глотки при прийомі холодної їжі / пиття або вдихання холодного повітря. Швидке вживання подрібненої крижаної суспензії найчастіше може спровокувати цей тип головного болю, але він також може виникати і при повільному вживанні морозива. Біль має пульсуючий характер, у більшості випадків з обох боків у лобовою або скроневою ділянці (хоча може бути однобічним), минає через 10 хвилин після припинення впливу холоду. В обсерваційному дослідженні щодо реакції на експериментальну холодну стимуляцію піднебіння у 37% волонтерів виникав головний біль, який тільки у половині випадків відповідав

діагностичним критеріям. ГБХ як при зовнішньому, так і при внутрішньому холодовому впливі частіше виникав у пацієнтів, які мали мігренозну історію.

Діагностичні критерії

А. Не менше двох епізодів головного болю, що відповідають критеріям В і С.

В. Головний біль виникає лише після подразнення піднебіння або задньої стінки глотки під час вживання холодної їжі чи напоїв або вдихання холодного повітря.

С. Головний біль зникає через 10 хвилин після припинення дії холодового подразника.

Д. Не може бути краще описаний іншим діагнозом із МКГБ-3 [1,5].

У дослідженні на добровольцях крижана вода індукувала зміну середньої швидкості кровотоку у середній мозковій артерії. Пероральне вживання крижаної води призводить до зниження цереброваскулярного опору. Прийом крижаної води стимулює холодові рецептори трійчастого (V2, V3), язикоглоткового та блукаючого нервів. Трійчасті нерви можуть активувати трійчасто-шийний комплекс, поспіль - нижні та верхні ядра слиновиділення. Результуюча парасимпатична проекція на слізну залозу та черепні артерії може спричинити слъзотечу та зниження цереброваскулярного опору [5,6]. Холодова стимуляція трійчастого нерва може також активувати симпатичну систему, що спричиняє периферичну вазоконстрикцію, зниження температури шкіри та підвищення середнього артеріального тиску. Зниження цереброваскулярного опору може бути спричинене антидромною активацією волокон трійчастого нерва та нейрогенним запаленням. Спровоковані серцево-судинні ефекти були аналогічні рефлексу пірнання. Рефлекс пірнання зберігає кисень, переспрямовуючи кровотік від кінцівок та шкіри до серця та мозку. Слъзотеча свідчить про залучення до процесу трійчастого вегетативного рефлексу [7,8,9,10].

Особам, що схильні до ГБХ, рекомендується уникати локального та загального переохолодження, лікування - симптоматичне [10].

Список літератури:

1. Сотніков Д.Д. Головний біль : конспект лекцій із дисципліни «Неврологія». Суми : Сумський державний університет, 2019. С.72.

2. de Oliveira D.A., Valença M.M. The characteristics of head pain in response to an experimental cold stimulus to the palate: An observational study of 414 volunteers. *Cephalalgia*, 2012. Vol. 32. P. 1123.

3. Goldman B.J. Delicious frozen desserts come with a sting in their tail. But why? *BBC Future*, 2015. <https://www.bbc.com/future/article/20150916-why-does-ice-cream-freeze-our-brain>

4. Kaczorowski K., Kaczorowski J. Ice cream evoked headaches (ICE-H) study: randomised trial of accelerated versus cautious ice cream eating regimen. *BMJ : British Medical Journal*. — 2002-12-21. Vol. 325. № 7378. P. 1445- 1446. DOI : 10.1136/bmj.325.7378.1445

5. The International Classification of Headache Disorders. – 3 rd ed. Cephalalgia. Journal Headache, 2018. Vol. 38 (1). P. 1–211. <https://doi.org/10.1177/0333102417738202>
6. Hensel O., Burow P., Mages S. et al. Increased Blood Flow Velocity in Middle Cerebral Artery and Headache Upon Ingestion of Ice Water. Front Neurol 2019. Vol. 10. P. 677. <https://doi.org/10.3389/fneur.2019.00677>
7. Kraya T., Schulz-Ehlbeck M., Burow P. et al. Prevalence and characteristics of headache attributed to ingestion or inhalation of a cold stimulus (HICS): A cross-sectional study. Cephalalgia, 2020. Vol. 40. P. 299. doi: 10.1177/0333102419884938.
8. Zierz A.M., Mehl T., Kraya T. et al. Ice cream headache in students and family history of headache: a cross-sectional epidemiological study. Journal of Neurology, 2016. Vol. 263. P. 1106. doi: 10.1007/s00415-016-8098-z.
9. Mages S., Hensel O., Zierz A.M. et al. Experimental provocation of "ice-cream headache" by ice cubes and ice water. Cephalalgia, 2017. Vol. 37. P. 464. doi: 10.1177/0333102416650704.
10. Бараненко О.М., Кринична І.П. Рідкісні типи первинного головного болю. Український медичний часопис, 2019. Т. 2 – III/IV. № 2 (130). doi.org/10.32471/umj.1680-3051.130.139895

Cardiovascular diseases as a cause of hospital admission in Ukraine

Kovtun Gavrilo Ihorovych

PhD (Medical Sciences),

Head of the Department of Surgical Treatment of Myocardial Pathology and Transplantation of Human Organs and Tissues No. 6,

State Institution "Heart Institute of the Ministry of Health of Ukraine"

Orlova Nataliia Mykhaylivna

Doctor of Medical Sciences, Professor,

Professor of the Department of Social Medicine and Health Organization,

National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya, Ukraine

Introduction. Cardiovascular diseases (CVD) remain the leading cause of death in Europe accounting for 45% of all deaths. More than 4 million Europeans die every year from CVD, primarily from coronary heart disease and stroke. Many more are hospitalized and many develop long term disability and require lifelong treatment. Besides the human suffering, CVD has major economic implications for Europe. The economic cost CVD imposes to the EU economy is estimated at €210 billion a year, which includes direct health care costs and non-health costs such as productivity losses and the informal care of people with CVD. The region including Central and Eastern Europe has the highest cardiovascular disease mortality in the world [1, 2].

Ukraine belongs to the countries of Eastern Europe that have the most difficult epidemiological situation with cardiovascular diseases. More than 22 million adult residents of Ukraine have cardiovascular diseases and more than 400 thousand die from them every year. The burden of CVD, measured in DALYs (healthy life years lost due to premature death and disability) in Ukraine is one of the highest in the world [1, 2, 3]. Patients with CVD require long-term, often lifelong, treatment. Cardiovascular disease is also the leading cause of hospitalization in Ukraine [3]. The management of the cardiac service requires constant monitoring and estimation of information about hospitalization of patients with CVD.

The aim of this study is to analyze the general trends and regional features of hospitalization of the adult patients with CVD in Ukraine in 2010-2020.

Materials and methods. The materials of the state statistical reporting of hospitals, summarized at the regional and state levels [4, 5, 6], were analyzed using the statistical method. The analysis was carried out using total number of hospitalizations, intensive (rates per 100 and per 100,000 population) and extensive (structure of hospitalization) values. The analysis was performed for the class of CVD as a whole and in the context of the most common causes of hospitalization (ischemic heart disease (IHD), including myocardial infarction, cerebrovascular diseases, including strokes and hypertensive disease). The dynamic analysis covered the period 2010-2020 and was carried out using such dynamics indicator as growth rate (GR). The following parameters were analyzed to characterized the regional differences of the

hospitalization: the minimum and maximum territorial values, the amplitude of the series of regional distribution of indicators, the coefficient of regional variation (CRV). The relationship between the levels of hospitalization in the regions of Ukraine and the factors that affect it (incidence and prevalence of CVD, the availability of cardiological beds, the degree of demographic aging of the population) was assessed by the Pearson correlation coefficient (r).

Results. It has been established that in the second decade of the 21st century, as in previous decades, CVD remained the leading cause of hospitalization of the adult population in Ukraine, causing every 5th case of it (19.9% in 2020) (table 1.).

Table 1.
Characteristics of hospitalization of adult patients with CVD in Ukraine

Name of indicator	2010	2015	2019	2020	GR 2019/ 2010, (%)	GR 2020/ 2010, (%)
Total number of hospitalizations	1727815	1540523	1497279	921019	-13.3	-46.7
Rate of hospital discharges per 100	4.58	4.38	4.35	2.69	-5.0	-41.3
Share in % (to all hospitalizations)	20.6	22.1	23.2	19.9	12.6	-3.4
Average length of hospital stay (days)	12.50	11.44	10.72	10.12	-14.2	-19.0
Number of deaths in the hospital	48071	55989	61450	59336	27.8	23.4
Hospital mortality rate (%)	2.8	3.6	4.1	6.4	46.4	128.6

Almost half (44.4-47.5%) of hospitalizations were due to ischemic heart disease, one fourth (25.3-27.8%) - cerebrovascular diseases, and every 10th case - hypertensive disease (9.8-10.5%) (table 2).

During 2010-2019 the rate of hospital discharges for CVD tended to decrease (over 10 years, the rate decreased by 5% from 4.58 to 4.35 per 100 persons). The sharp drop in the indicator to 2.69 in 2020 can be explained by the COVID-19 epidemic, which led to a reduction in planned hospitalization of patients. In 2020, compared to 2019, the frequency of hospitalizations decreased for all cardiovascular diseases; this dynamic trend affected myocardial infarctions and strokes to the least extent. A similar effect of the epidemic on hospitalization for CVD was also found by other authors [7].

Table 2

Structure and Rates of hospital discharges from CVD of adult patients in Ukraine, 2018-2020

Class of diseases, nosological form of the disease	2018		2019		2020		GR 2020/2019 (%)
	structure (%)	rate of hospital discharges per 100 000	structure (%)	rate of hospital discharges per 100 000	structure (%)	rate of hospital discharges per 100 000	
CVD	100	4363.8	100	4352.1	100	2693.1	-38.1
Hypertensive disease	10.5	460.2	10.2	444.4	9.8	263.8	-40.6
Ischemic heart disease	47.5	2071.1	47.2	2052.1	44.4	1196.8	-41.7
Angina pectoris	17.4	757.6	17.3	755.0	16.3	439.9	-41.7
Myocardial infarction	3.1	133.4	3.2	137.6	4.6	124.3	-9.6
Cerebrovascular diseases	25.3	1104.7	25.7	1117.8	27.8	748.5	-33.0
Strokes (all forms)	8.2	357.7	8.6	374.9	13.5	364.5	-2.8

The regions of Ukraine were characterized by significant territorial differentiation (CRV=13.9-14.9%) in the rates of hospitalization for CVD. In 2019 (before the COVID-19 epidemic), the maximum rate in Chernihiv region (7022.8 per 100,000 adults) exceeded the minimum rate in Donetsk region (3672.1) by 1.9 times. No relationship was found between the territorial rates of hospitalization and the incidence and prevalence rates of CVD. The factors that positively correlated with the frequency of hospitalization were the degree of demographic aging of the population in the regions ($r=0.40$, $p<0.05$) and the number of cardiological beds per 10 000 population ($r=0.47$, $p<0.05$).

An analysis of the average length of stay in hospitals for patients with CVD in Ukraine showed its reduction by 19.0% from 12.5 days in 2010 to 10.1 days in 2020. This trend corresponds to the vector of development of the Ukrainian healthcare system, aimed at intensifying the provision of medical care, the rise efficiency of using the resources of inpatient institutions, and as well as the use of hospital-replacing forms and increasing the role of primary health care. The average length of stay in hospitals for patients with CVD was characterized by low territorial variation (CRV <10%) and a unidirectional downward trend in all regions of Ukraine.

An analysis of hospital mortality due to CVD revealed an upward trend from 2.8% in 2010 to 4.1% in 2019 and 6.4% in 2020. And if high mortality in 2020 can be associated with the COVID-19 epidemic, then the trend to growth during 2010-2019

requires in-depth analysis to elucidate its causes. It can be associated with the accumulation of a more complex contingent of patients in a hospital due to shortcomings in the organization of cardiac care at the prehospital stage and untimely requests for medical care from patients. Hospital mortality due to CVD was characterized by significant territorial differentiation (CRV>20%) and a unidirectional upward trend in all regions of Ukraine.

Conclusions

Cardiovascular diseases remain the main cause of hospitalization of the adult population of Ukraine, causing every 5th case of it (19.9% in 2020). Almost half (44.4-47.5%) of hospitalizations are for ischemic artery disease, a quarter (25.3-27.8%) for cerebrovascular diseases and every 10th case for hypertensive disease (9.8-10.5%).

During 2010-2019 the rate of hospital discharges for CVD tended to decrease (over 10 years, the rate decreased by 5% from 4.58 to 4.35 per 100). During the same period, there was a decrease in the average length of hospital stay of patients with CVD (from 12.5 to 10.1 days) and an increase in hospital mortality among patients with CVD (from 2.8% to 4.1%).

Hospitalization for CVD has a significant territorial differentiation, and the determining factors of which are the degree of demographic aging of the population and the availability of cardiological beds in the regions of Ukraine.

The COVID-19 epidemic that began in 2020 has significantly affected the rates of hospitalization and hospital mortality due to CVD.

The organization of cardiac care requires improvement, according to the territorial characteristics of the CVD morbidity of the population of Ukraine, improving the interaction and continuity between the prehospital and hospital levels of health care, the introduction of modern effective diagnostic and therapeutic technologies.

References

1. Movsisyan, N.K., Vinciguerra, M., Medina-Inojosa, J.R., Lopez-Jimenez, F. Cardiovascular Diseases in Central and Eastern Europe: A Call for More Surveillance and Evidence-Based Health Promotion. *Ann Glob Health*. 2020, Vol. 86, no. 1. P. 1-10. URL: <https://doi.org/10.5334/aogh.2713>. PMID: 32166066; PMCID: PMC7059421
2. European Society of Cardiology: cardiovascular disease statistics 2021 / A. Timmis et al. *European Heart Journal*. 2022. Vol. 43, no. 8. P. 716–799. URL: <https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehab892>
3. Сіренко Ю. М. Стан проблеми серцево-судинної захворюваності та смертності в Україні. *Ліки України*. 2022, № 2 (258), додаток 1, С. 11-14.
4. Statistical reference book. Показники здоров'я населення та використання ресурсів охорони здоров'я в Україні у 2010-2011 роках: інформаційно-статистичний довідник [Indicators of population health and utilization of health care resources in Ukraine 2010- 2011: statistical reference book]. – Kyiv, 2012.

5. Statistical reference book. Показники здоров'я населення та використання ресурсів охорони здоров'я в Україні у 2014-2015 роках: інформаційно-статистичний довідник [Indicators of population health and utilization of health care resources in Ukraine 2014 - 2015: statistical reference book]. – Kyiv, 2016.
6. Statistical reference book. Показники здоров'я населення та використання ресурсів охорони здоров'я в Україні у 2019-2020 роках: інформаційно-статистичний довідник [Indicators of population health and utilization of health care resources in Ukraine 2019 - 2020: statistical reference book]. – Kyiv, 2021
7. Reduction in Hospital Admissions for Cardiovascular Diseases (CVDs) during the Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) Pandemic: A Retrospective Study from a Southern Italian Region in the Year 2020 / F. Cedrone et al. *Healthcare*. 2022. Vol. 10, no. 5. P. 871. URL: <https://doi.org/10.3390/healthcare10050871>

Trench foot is an urgent problem of our time

Yekhalov Vasyl Vitaliyovych

candidate of medical sciences, associate professor,
Dnipro State Medical University

Kravets Olga Viktorivna

doctor of medical sciences, professor, head of the department
Dnipro State Medical University

Stanin Дмитро Мykhailovych

candidate of medical sciences, associate professor,
Dnipro State Medical University

Ploshchenko Yulia Oleksandrivna

candidate of medical sciences, associate professor,
Dnipro State Medical University

Cold injuries and their consequences have been and remain an actual problem and occupational risk in the military for decades. These consequences can worsen the combat capability of the military in the near and distant future. In wartime, the danger of general and local cold injury increases several times. In recent years, a clear trend towards an increase in the number of victims of cold injury in regions with a temperate climate has been noted.

Trench foot occurs as a result of exposure to cold and humidity and is characterized by swelling, pain and sensory disturbances in the area of the foot. The syndrome develops as a result of exposure to cold in conditions of low temperature (from +1 °C to +10 °C) with rewarming to normal. Unlike frostbite, trench foot can occur without negative temperatures. At temperatures up to +16 °C, the disease can develop in only 10–14 hours [1]. Very high humidity can cause mummification of the feet already at a temperature of +2,5 °C.

Provocative factors are dehydration, insufficient or substandard nutrition, mental stress in military personnel during combat operations, overfatigue, weakening of the body due to a concomitant disease or combat injury. The action of these factors causes the destruction of capillaries, which leads to tissue necrosis. Cold temperatures constrict blood vessels to prevent heat loss because wet feet lose heat 25 times faster than dry feet. As a result of lack of oxygen supply, skin tissues are damaged. Microvascular spasm with tissue ischemia is an obvious etiological factor. Nerves, muscles and endothelial cells are most sensitive to prolonged cooling. It is noted that the development of the disease can occur despite periodic warming of the limb [1,2]. Maximum vasoconstriction occurs when the limb is cooled to approximately 15 °C.

The latent period lasts 4-5 days, the severity of the injury also depends on the loss of sensitivity, which prevents timely seeking medical help. Tight shoes increase the risk of developing TF. It includes degenerative changes in nerve, muscle tissues and vessel

walls. Often, the first symptoms are a feeling of coldness in the feet with slight pain and numbness, or a feeling of "walking on wood", pain in the joints of the feet, paresthesias, pronounced impairment of all types of sensitivity and functions of the limb. When walking, the patient steps on the heels. The skin of the feet is pale, waxy. When the condition worsens, blisters appear, filled with a clear liquid with an unpleasant odor, as in gangrene. The foot may swell with bruising, redness, or blackening of the skin. The limb is hot to the touch and often swollen. Local ecchymoses and ulcers appear. Later, swelling develops, covering the leg up to the knee joint, blisters with hemorrhagic contents are formed. When heated, the pain is very strong and is not relieved by the administration of painkillers (including morphine). Over time, colliquation necrosis develops in the distal parts of the limb, but even proximal tissues can be affected. There is no clear line of demarcation between dead and healthy areas. In more severe cases, wet gangrene of the foot develops [2,3].

The mild form is the most common, occurs in 80-90% of cases, is characterized by loss of tactile and pain sensitivity, numbness of the legs, increased spontaneous pain that prevents independent walking and deprives the patient of normal sleep. In this case, the front part of the foot and fingers are most affected, which forces the patient to lean on the heel when walking, and there is a burning and tingling sensation in the legs. Normalization of the condition of the feet begins on the 8th-9th day after the cessation of the effect of cold with the occurrence of intense paresthesia. For 3-4 weeks, stabbing or shooting pain and almost continuous tingling is felt.

The medium-severe form is characterized by the appearance of blisters in the affected areas of edema of the legs, fingers and plantar folds, which are filled with a gel-like substance of lemon or blood color.

The severe form is characterized by deep trophic tissue disorders, including necrosis with the development of putrefactive or anaerobic infection.

In the course of the pathological condition, certain stages are observed.

The first stage: under the influence of cold. The key feature of the first stage is loss of sensitivity. This usually takes the form of general anesthesia. Patients complain of "numbness", sometimes describing that the legs or arms feel like a wooden block. Because of this loss of sensation and proprioception, patients may become clumsy and experience difficulty walking. The extremities may be bright red at first, but then become pale or completely white due to severe vasoconstriction. The extremity is usually painless until an attempt is made to warm it.

Second stage: after exposure to cold. The second stage begins as soon as the patient is removed from the cold environment, and continues during and after rewarming. This stage usually lasts only a few hours, but can last for several days. The extremities acquire a mottled pale blue color, which reflects a slight increase in blood flow. It is difficult to see a change in the color of pigmented dark skin. The peripheral pulse is initially filamentous. Over time, it becomes jumpy, but capillary filling is delayed. The extremity continues to be cold and numb. Some swelling may occur. The patient may have problems with walking.

Third stage: hyperemia. The third stage usually begins suddenly and lasts from several days to several weeks, in severe cases - from 6 to 10 weeks. The affected limb becomes bright red and swollen with an increased pulse, but with delayed capillary

refill, which characterizes microcirculatory damage. Anesthesia is replaced by intense pain with hyperalgesia. However, the distal parts of the affected limbs may remain insensitive. Tissue damage is usually imperceptible, but severely damaged areas may blister. Nonviable areas of tissue are rare, but blistering or skin discoloration may occur before stage four necrosis develops.

The fourth stage: after hyperemia. The last stage can end in a few weeks, persist for years, or be permanent. The affected limb usually appears normal, except for cases of tissue necrosis, which is rare. Affected limbs are cold and very sensitive to cold. Vasoconstriction in response to cold is common. Extremities may remain cold for several hours after short exposure to cold. Most patients have chronic pain, usually in response to cold. Small areas may remain insensitive. Hyperhidrosis is common. Some patients develop symptoms similar to complex regional pain syndrome. In severe cases, tissue gangrene may occur, requiring amputation [4,5].

The diagnosis of trench foot is completely clinical. First, it is necessary to determine the situation in which it happened, and a high-quality medical examination is of primary importance. Underlying infections should be ruled out, so a white blood cell count may be indicated. Inflammatory markers such as C-reactive protein or erythrocyte sedimentation rate may be helpful, as well as radiographs or bone scans when osteomyelitis is suspected [1].

Cyanotic, swollen, with increased sweating feet and toes resemble trench foot. According to the degree of warming, it is noticeable how the legs change their color from white to red, become dry and painful. Blisters may form, leading to gangrene and amputation.

The pathophysiology of "trench foot" is difficult to explain. Since this syndrome refers to non-freezing cold injuries, the formation of ice crystals does not occur. Researchers demonstrate damage after cold-wet exposure, including all tissues, but primarily muscles and nerves. Degenerative changes in nerve and muscle tissues and walls of blood vessels are of great importance. Cold moisture causes heat loss, and swelling and narrowing of blood vessels affects tissue ischemia [6].

Pathophysiology involves alternating narrowing and widening of the vessels of the limb. At first, the affected limb is cold and numb. This eventually progresses to hyperemia and severe pain within 24 to 48 hours [7].

Stage 1 - Trauma phase. This stage involves the restriction of blood flow due to the cold effect on the tissues, symptoms may include numbness and redness of the skin, but no pain is felt yet.

Stage 2 - pre-hyperemic phase. This stage lasts from 6 to 24 hours. Feet are pale, white, cold with paresthesias (tingling sensation). The feet and toes are stiff, which makes it difficult to walk. During the examination, the doctor is sometimes unable to palpate (feel) a normal pulse on the legs (which indicates a violation of normal blood flow).

Stage 3 – hyperemic phase. Lasts up to two months. The legs are painful, hot to the touch. Swelling is observed, which increases with heating, movement and standing. In severe cases, small blisters can be visualized. There may be haemorrhages, as well as petechiae (rash on the skin). In severe cases, trench foot symptoms progress.

Stage 4 - the post-hyperemic phase begins within 2-6 weeks and is characterized by cyanosis and insensitivity to cold [7], and can last throughout a person's life. This is a prolonged vasospastic (narrowing of blood vessels) phase, characterized by increased pain when warmed up, hyperhidrosis (excessive sweating of the feet) and paresthesias (tingling sensation). The affected foot/feet may develop a persistent feeling of coldness [6,8].

"Trench foot" is a clinical diagnosis. The patient's condition and the development of complications determine the need for diagnostic studies. If a traumatic injury is suspected, X-rays of the affected arms or legs should be taken. If infection is suspected, a computed tomography or magnetic resonance imaging scan should be performed to look for free air, abscess, or other signs that require surgical intervention. Early surgical consultation is recommended for suspected soft tissue infection. Unlike frostbite, the informativeness of angiography, CT angiography, magnetic resonance angiography, or radioisotope scanning is unknown in the evaluation of TF. Infrared thermography was once used in the United Kingdom to assess the severity of injuries and extent of recovery, but has been abandoned, since its feasibility was not confirmed in controlled studies [4]. Today, trench foot is usually detected at an early stage and the treatment is quite simple, the main thing is to keep the feet dry and warm.

Treatment

- ✓ It is better to evacuate the victims at the first signs.
- ✓ Get rid of wet clothes and replace them with dry and warm ones.
- ✓ Avoid moving on affected limbs.
- ✓ Bed rest and injury avoidance.
- ✓ ***Immersion of the foot in warm or hot water is contraindicated!***
- ✓ ***Massage is contraindicated!***
- ✓ Elevated position of the affected foot as this will help prevent new blisters.
- ✓ The leg is kept dry with the help of a fan heater.
- ✓ Warm slowly at room temperature.
- ✓ The affected area will likely be swollen, red, and hot to the touch after it is warmed.
- ✓ Blisters may form.
- ✓ Prophylactic antibiotics are not indicated.
- ✓ Systemic antibiotics are indicated when non-viable tissue is present, as they are for any contaminated wound or when signs of infection appear.
- ✓ Co-infections can be treated with topical antifungals for dermatophytes or systemic antibiotics for bacterial cellulitis or deep infection.
- ✓ Prevention of tetanus and gas gangrene.
- ✓ Analgesia: the only effective drug is amitriptyline at a dose of 50–150 mg per night. Other analgesics and vasodilators, such as nifedipine, are either completely ineffective or (like narcotics) do not relieve pain; acetaminophen or aspirin will help with pain but may not help with swelling.
- ✓ Lumbar sympathectomy (regional anaesthesia) is outdated and should not be performed, although it sometimes reduces sensitivity to cold for several months, but symptoms return after treatment to be at least as severe as before treatment (and sometimes worse).

- ✓ Epidural sympathetic opioid blockade may be valuable for early pain relief.
- ✓ The patient may require medicated sleep.
- ✓ Appointment of disaggregants, anticoagulants, low molecular weight dextran.
- ✓ Optimize nutrition with a high-protein, high-calorie diet.
- ✓ Avoid early surgery, but if C-reactive protein is elevated and hyperthermia or other signs of sepsis occur, early amputation should be considered.
- ✓ Macerated or damaged skin needs topical antiseptic measures.
- ✓ First of all, do not puncture the blisters as this can lead to infection of the area. The bottom of self-opening blisters requires thorough antiseptic treatment, excision of necrotic tissues is indicated.
- ✓ Early mobilization is very important to prevent prolonged immobility (danger of ankylosis).
- ✓ UFO, UHF — therapy.
- ✓ Delayed surgical intervention - amputation.
- ✓ The soldier will be an ambulatory patient for several weeks [1,4,8,9,10,11].

Prevention

- ✓ Feet should be clean and dry: dirty and wet footcloths and socks lose their thermal protection properties.
- ✓ Dry, wash, change footcloths and socks.
- ✓ If possible, use socks with a copper core.
- ✓ Apply silica gel, antiseptic and antifungal powders.
- ✓ It is useful to dry your feet in the air, lubricate them with a special cream.
- ✓ Check the condition of the feet regularly (most often in the morning and in the evening).
- ✓ Mild foot massage improves blood circulation.
- ✓ Sleep in arctic mittens on your feet.
- ✓ Avoid smoking and using other products that contain nicotine.
- ✓ Follow a high protein diet.
- ✓ Remember that the duty of the commander is to maintain the unit`s combat effectiveness.
- ✓ Strict compliance with the recommendations is absolutely mandatory.

NB! Soldiers apathetic to the situation usually neglect to take care of their feet.

Check back regularly! [1,4,9,12,13,14].

Список літератури:

1. Bush J.S., Lofgran T., Watson S. Trench Foot. In: Stat Pearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2022 Jan. 2022 Aug. 8. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/29493986/>
2. Візір В. А., Заїка І. В. Захворювання викликані дією на організм термічних факторів (тепла та холоду): навчально - методичний посібник. Запоріжжя : ЗДМУ, 2019. 67 с.
3. Шейко В.Д., Панасенко С.І., Челішвілі А.Л. Хірургія надзвичайних ситуацій навчальний посібник. Полтава : УМСА, 2019. С. 210-212.

4. Zafren K. Non-freezing cold water (trench foot) and warm water immersion. Up to Date. November 2022. <https://www.uptodate.com/contents/nonfreezing-cold-water-trench-foot-and-warm-water-immersion-injuries>
5. Delgado C. How to recognize and treat trench foot - the deadly condition that claimed thousands of lives in WWI. March 10, 2022, 12:05. Medically Reviewed, 2022. <https://www.insider.com/guides/health/conditions-symptoms/trench-foot>
6. Christiansen S. What Is Trench Foot? Foot Health. December 04, 2021. <https://www.verywellhealth.com/trench-foot-symptoms-causes-diagnosis-and-treatment-5076319>
7. Frostbite. Guidelines for Dentistry Students/ Lukavetskyj O. V., Varyvoda E. S., Stoyanovsky I.V., Chemerys O. M. Lviv, 2019. С.10-13.
8. Hypotermi Kylskador Drunkningstillbud i kallt vatten/ Kulling P. et al. Stockholm: SOCIALSTYRELSEN, 2015. 138 p.
9. Военно-польова хірургія підручник / Заруцький Я. Л., Запорожан В. М., Білий В.Я., Денисенко В. М. та ін. Одеса : ОНМедУ, 2016. 416 с.
10. O'Donnell F.L., Taubman S.B. Update: cold weather injuries, active and reserve components, U. S. armed forces, July 2011-June 2016. MSMR, 2016. Vol. 23(10). P. 12–20.
11. Хирургия : [учебник для студ. высш. мед. учебн. заведений] / М.П. Захараш, Н.Д. Кучер, А.И. Пойда, и др./ под редакцией М.П. Захараша. Винница : Нова Книга, 2014. С. 556-557
12. Максим'як М.В., Андрейчук А.В. Траншейна стопа - сезонне відлуння війни. Abstracts of the 90th Scientific Conference of Students and Young Scientists with International Participation "Innovations in Medicine and Pharmacy". Івано-Франківськ, 2021. С. 46-47.
13. Бондарь С.О., Гут Т.М., Гут Р.П. Гігієна та епідеміологія в системі військово-медичної підготовки та медицини надзвичайних ситуацій: підручник. Київ : ВСВ "Медицина", 2018. 344 с.
14. Chronic non-freezing cold injury results in neuropathic pain due to a sensory neuropathy / Vale T.A., Symmonds M., Polydefkis M. et al. Brain, 2017, Vol.140. № 1. P. 2557–2569. <https://doi.org/10.1093/brain/awx215>

Основи інтегративного підходу до навчання у Новій українській школі

Васильченко Лілія Володимирівна,

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри дидактики та методик навчання природничо-математичних дисциплін

Комунальний заклад «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради, Запоріжжя, Україна

Шацька Наталія Михайлівна

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін

Комунальний заклад «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради, Запоріжжя, Україна

Полюга Світлана Ігорівна

кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри дидактики та методик навчання природничо-математичних дисциплін

Комунальний заклад «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради, Запоріжжя, Україна

Метою реформування освіти України, старт якого розпочався у 2016 році, визначено підготовку особистості здатної навчатися впродовж життя, яка критично мислить, вміє працювати в команді і спілкуватися в мультикультурному середовищі, формулює цілі та успішно досягає їх. Саме тому урядом країни прийнято низку документів спрямованих на втілення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» [1].

Новий Державний стандарт базової середньої освіти (2020 рік), розроблений за компетентнісним підходом та орієнтує на цілісне бачення поступу дитини від 1 до 12 класу, тобто, як та чи інша галузь освіти реалізує всі ключові компетентності в динаміці. Компетентнісний потенціал кожної галузі освіти показує яких результатів має досягти випускник певного рівня освіти щодо всіх ключових компетентностей [2].

Особливістю нового стандарту є можливість вибору вчителем моно предметного підходу до викладання тієї чи іншої освітньої галузі, або інтегративного, якщо метою є формування ключових компетентностей як інтегрованих утворень. Мається на увазі, що поряд із предметами можуть бути інтегровані курси, які не є механічним поєднанням кількох предметів, а відтворюють навчальний матеріал за інтегративним підходом.

Актуальність інтегрованого навчання зумовлена необхідністю переформатування традиційних підходів до навчання та формування в учнів цілісної картини світу, створення умов для формування дитини – здобувача освіти як цілісної всебічно розвиненої особистості.

На думку сучасних науковців, один із напрямків досягнення мети трансформаційних змін в освіті та покращення її якості – це інтегративний підхід до навчання. У становлення та розвиток теорії інтеграції зробили вагомий внесок М. Арцишевська, Р. Арцишевський, І. Бех, Н. Бібік, С. Гончаренко, Л. Дольнікова, В. Загвизинський, В. Ільченко, Ю. Мальований, Л. Масол, С. Матісон, Я. Собко, С. Старченко, А. Усова, М. Фріман, А. Хрипкова, М. Чапаєв, О. Яворук, О. Ярошенко та інші. Інтеграційні процеси під час викладання природознавства досліджували Л. Булава К. Гуз, В. Ільченко, Т. Пушкарьова, які пропонували вивчати природознавство як інтегрований курс природничих предметів.

Звернімося до тлумачення поняття «інтегративний», яке фіксується в словниках з 90-х років ХХ ст. й дедалі частіше позначає суцільний, цілісний предмет або явище: інтегративна свідомість, інтегративна функція, інтегративна інформація, інтегративно-синтетичні тенденції [3].

Розбіжності у трактуванні понять проаналізувала Тетяна Засекіна [4, с. 29 - 30], яка дійшла висновку, що вказані терміни є різними за лексичним значенням і сполучуваністю, вживаються в різних смислових контекстах, тому необхідно їх застосовувати в певних випадках. Слід розглядати поняття «інтегративний підхід» як засіб інтеграції знань, організаційних форм, діяльності, змісту навчання, а також «інтегративні технології навчання». Інтегрований – тобто, той, який зазнав дії інтегрування, якого інтегрували, цілісний, без внутрішніх суперечностей стан, що задається ззовні. У цьому значенні потрібно розглядати терміни «інтегрований урок», «інтегроване завдання», «інтегрований курс» (його навчально-методичне забезпечення: підручник, посібники, навчальна програма), «зінтегрований зміст» «зінтегроване знання». Інтегровувальний (інтегруючий) – той, що використовується з метою інтегрування, позначає частіше ті явища, які діють як об'єднувальні чинники та «самі інтегрують». У цьому значенні необхідно розглядати поняття «інтегровувальні елементи», «інтегровувальні чинники» (ті, що підлягають інтегруванню) [4, с. 30].

Звернемо увагу на те, що стосовно освіти у документах вживається саме термін «інтегративний».

У посібнику «Інтегративний підхід: актуальність, сутність, особливості впровадження в умовах початкової школи» дослідники зазначають, що «у сучасному розумінні інтегроване навчання – це навчання, яке ґрунтується на комплексному підході. Освіта розглядається через призму загальної картини, а не ділиться на окремі дисципліни. Предметні межі майже зникають, натомість з'являється тематичне викладання, за якого декілька навчальних предметів об'єднуються навколо однієї теми. Такий підхід до навчання широко впроваджується в школах країн ЄС, а з 2017–2018 навчального року – у 100 пілотних школах України в межах усеукраїнського експерименту «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення початкової освіти в умовах реалізації нового Державного стандарту початкової загальної освіти».

«Інтеграція в освіті виконує такі функції: освітню, виховну, розвивальну, психологічну, методологічну, організаційну. При цьому інтеграція може мати різні форми: предметно-образну, понятійну, світоглядну, діяльнісну,

концептуальну тощо. Інтеграція у шкільному навчанні має багато вимірів: інтегроване навчання (виховання), блочне навчання, навчальні стежки (міжпредметні), інтеграційне навчання (виховання), міжпредметна інтеграція, внутрішня і міжпредметна кореляція. Ці форми інтеграції мають такі спільні елементи: пошук шляхів поєднання, синхронізації дидактичних та виховних дій учителів довкола спільних цілей, програмних завдань, а також довкола змістів, що збагачують цілісне бачення оточуючої дійсності» [5].

У розділі 1 «Інтегративний підхід як методологічна основа організації освітнього процесу в умовах нової української школи. 1.1. Інтегративний підхід в освіті – відповідь на виклики часу» автори прослідкували розвиток сутності процесу інтеграції від кінця 30-х років ХХ століття до впровадження основ Нової української школи, яка сприяє формуванню такої ключової компетентності, як уміння вчитись протягом життя – здатності до пошуку та засвоєння нових знань, набуття нових умінь і навичок, організації навчального процесу (власного й колективного), зокрема через ефективне керування ресурсами й інформаційними потоками, уміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення, вибудовувати свою освітньо-професійну траєкторію, оцінювати власні результати навчання [6].

У навчально-методичному посібнику «Нова українська школа: порадник для вчителя» автори подають особливості саме інтегрованого навчання, звертають увагу на особливості розгляду освіти крізь призму загальної картини світу, а не поділу на окремі дисципліни, подають пояснення внутрішньопредметної інтеграції та міжпредметної інтеграції, звертають увагу на види міжпредметної інтеграції, роблять висновок, що «інтегроване навчання дає змогу вчителю та учням «виходити» за межі окремого навчального предмета (окремої освітньої галузі) та сприяє формуванню в дітей цілісної картини світу» [7].

Новим у навчально-методичному забезпеченні освітнього процесу є використання модельних навчальних програм, які передбачають повну або часткову інтеграцію навчальних предметів, визначають орієнтовну послідовність досягнення очікуваних результатів навчання учнів, зміст навчального предмета (інтегрованого курсу) та види навчальної діяльності учнів, документ, який рекомендований для використання в освітньому процесі в порядку, визначеному законодавством [8]. Аналізуючи навчально-методичне забезпечення освітніх програм для 5 класів НУШ, робимо висновок, що більшість освітніх галузей реалізується саме через інтегровані курси, що запропоновані авторськими колективами. Автори модельних навчальних програм інтегрованих курсів пропонують різні форми інтегративного підходу для викладу і формування змісту освітньої галузі, саме тому важливим є свідомий вибір вчителем того чи іншого варіанту.

Отже, розвиток інтегративних тенденцій сучасного спрямування на одержання прикладного знання здобувачами освіти у НУШ набуває особливого значення за умов інформаційного перенавантаження сучасного навчально-пізнавального процесу. «У результаті інтеграції раніше самостійні елементи поєднуються та певним чином синтезується у цілісну систему на основі

встановлення функціональних взаємозв'язків, взаємного переходу та доповнення, керування, зближення теорій навчання і виховання, об'єднання в системах організації освіти та його змісту» [5].

Список літератури:

1. Про затвердження плану заходів на 2017-2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» Розпорядження КМУ № 903-р від 13. 12. 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/58586/
2. Державний стандарт базової середньої освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surl.li/szlx>
3. Коць Т. Інтегративний – інтеграційний – інтегрований – інтегрувальний [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kulturamovny.univ.kiev.ua/КМ/pdfs/Magazine70-15.pdf>
4. Засєкіна Т. М. Інтеграція в шкільній природничій освіті: теорія і практика: монографія. К.: Педагогічна думка, 2020. 400 с.
5. Антонова О.Є., Ващук О.В. Інтегративний підхід до побудови моделі формування готовності вчителів до розвитку академічної обдарованості учнів // Професійна освіта в умовах інтеграційних процесів: теорія і практика : зб. наук. праць. / за заг. ред. проф. С.С. Вітвицької, доц. Н.Є. Колесник. – Житомир: ФОП "Н.М. Левковець", 2017. – Ч. 1. – С. 174-182 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surl.li/egwsk>
6. Інтегративний підхід: актуальність, сутність, особливості впровадження в умовах початкової школи : навчально-методичний посібник / уклад.: Н. Б. Ларіонова, Н. М. Стрельцова. Харків : Друкарня Мадрид, 2018. 76 с.
7. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. – К.: Літера ЛТД, 2019. – С. 54. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2020/07/nus-poradnyk.pdf>
8. Закон України від 16. 01. 2020 № 463-ІХ «Про повну загальну середню освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/t200463?an=1&ed=0000_00_00

Творчість як складова самореалізації особистості

Кобзева Ірина Миколаївна

директорка Навчально-методичного центру забезпечення якості освіти
комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради

Резніченко Діана Віталіївна

методист навчально-методичного центру забезпечення якості освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»

Одним зі стратегічних завдань реформування вищої освіти в Україні є формування освіченої, творчої особистості, становлення її фізичного, психічного і морального здоров'я. У наш час, щоби стати повноцінним членом суспільства, молодій людині необхідно активно розвиватися як особистість, відповідати сучасним вимогам, не втрачаючи власної індивідуальності й унікальності. Тому важливою умовою його розвитку є можливість самовираження та самопізнання.

Історична ситуація, що склалася на сьогоднішній день, така, що зростання інтересу до проблеми креативності (творчості) неминучий яку колі наукової інтелігенції, так і у найбільш широкого кола громадськості. У перекладі з англійської «креативність» (creativity) означає «творчість». Сьогодні у науковій літературі творчість визначається як діяльність, кінцевим результатом якої є створення якісно іншого продукту, що вирізняється неповторністю, оригінальністю та суспільно-історичною унікальністю (при цьому зазначається, що творчість специфічна для людини, тобто завжди передбачає творця – суб'єкта творчої діяльності).

Підходи до вивчення творчих здібностей розглядаються здебільшого як когнітивний феномен із застосуванням кількісних методів їх вимірювання (Дж. Гілфорд, Ф. Баррон, Д. Заррінгтон, М. Уаллах, Е. Торренс, М. Холодна та ін.) [2].

Творчі здібності – це здібність привносити щось нове в досвід, висувати оригінальні ідеї в умовах вирішення або окреслення нових проблем, усвідомлювати недоліки, суперечності, формулювати гіпотези.

Творчість – це діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних і духовних цінностей. Будучи за своєю сутністю культурно-історичним явищем, творчість має психологічний аспект: особистісний і процесуальний. Вона передбачає наявність у особистості здібностей, мотивів, знань та умінь, завдяки яким створюється продукт, що вирізняється новизною, оригінальністю, унікальністю [2].

Творчість – це розумова й практична діяльність, результатом якої є створення оригінальних, неповторних цінностей, виявлення нових фактів, властивостей, закономірностей, а також методів дослідження і перетворення матеріального світу або духовної культури.

Наш час найбільш мінливий, більш стрімкий, ніж будь-яка епоха впродовж усієї історії людства. Прискорилось усе: темп збору наукових даних, винахідницька активність, швидкість вироблення нових технологічних рішень, процеси трансформації психологічної реальності, зростання благоустрою; все щоденно складається в нову, перш за все, невідому комбінацію і ставить людину перед необхідністю відповідати їй.

За останні роки інтерес науки і практики до проблеми творчості значно зріс, що обумовлено затребуваністю суспільством людини творчої, інтелектуально розвинутої, з умінням швидко навчатися та адаптуватися до ситуацій, які постійно змінюються, здатної до вирішення творчих завдань, прийняття нестандартних рішень та пошуку оригінальних ідей тощо.

Як зазначає А. Блінов, цей термін набув у психології значного поширення, майже витіснивши словосполучення, що існувало раніше, – творчі здібності. Дослідник зауважує, що ці поняття на перший погляд здаються синонімічними, і це викликає сумнів у доцільності введення іншомовного терміну. Однак креативність правильніше визначати не стільки як певну творчу здібність або їх сукупність, скільки як здатність до творчості. Отже, ці поняття хоча і дуже близькі, проте не ідентичні.

Досліджуючи сутність поняття творчості, О. Антонова зауважує, що дотепер багато вітчизняних учених не визнають факт існування творчості як автономної, універсальної здібності. Вони вважають, що творчість завжди безпосередньо пов'язана з певним видом діяльності. Тобто, на їхню думку, не можна говорити про творчість узагалі: є художня творчість, наукова творчість, технічна творчість і так далі. Однак більшість вчених у світі схиляються до того, що природа творчості єдина, а тому і здатність до творчості універсальна. Навчившись діяти у сфері мистецтва, техніки чи в інших видах діяльності, людина легко може перенести цей досвід у будь-яку іншу сферу. Саме тому здатність до творчості розглядається як відносно автономна, самостійна здібність [1].

Так у Великому психологічному словнику творчість (англ. *creativity*) визначено як творчі можливості (здібності) людини, які виявляються в мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності, також характеризують особистість у цілому або її окремі сторони, продукти діяльності та процес їх створення.

У Психологічній енциклопедії творчість визначено як рівень творчої обдарованості, здібностей до творчості, які проявляються у мисленні, спілкуванні, окремих видах діяльності і становлять відносно стійку характеристику особистості. На теперішній час у психології творчість розглядають як незвідну до інтелекту функцію цілісної особистості, яка залежить від комплексу її психологічних характеристик.

У Словнику практичного психолога поняття творчості розглядається як творчі здібності індивіда – здібності породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації.

Є. Ільїн у дослідженні «Психологія творчості, креативності, обдарованості» зазначив, що поняття креативності вперше було використано у 1922 році

Д. Симпсоном, який визначив її як здібність людини відмовлятися від стереотипних способів мислення [3].

Аналіз наукових джерел доводить, що на теперішній час поняття «творчість» має більше ста визначень, які ґрунтуються на відомих теоріях і концепціях Дж. Гілфорда й Е. Торренса; Д. Б. Богоявленської; М. Воллаха і Н. Когана; С. Медника; А. Маслоу; Р. Стернберга і Д. Лаверті; В. Дружиніна і Н. Хазратової [1, 2].

Незважаючи на численні дослідження творчості, проблема сутності даного феномену залишається недостатньо вивченою. Розуміння терміну «творчості» не має однозначного трактування в сучасній психології та педагогіці. Також не має однозначності розуміння творчості в окремих видах професійної діяльності, тому проблема вивчення даного феномену залишається актуальною на сьогодні.

Так, сучасні дослідники Т. Баришева, Ю. Жигалов визначають творчість як системне (багаторівневе, багатомірне) психічне утворення, яке не тільки включає інтелектуальний потенціал, але й пов'язане з мотивацією, емоціями, рівнем естетичного розвитку, екзистенціальними, комунікативними параметрами, компетентністю тощо [2].

Досліджуючи психологію розвитку творчого потенціалу особистості, О. Яковлева розуміє творчість як особистісну характеристику. Однак не як певний набір особистісних рис, а як реалізацію людиною власної індивідуальності. Людська індивідуальність, на її думку, неповторювана й унікальна, тому реалізація індивідуальності – це і є творчий акт (внесення до світу нового, раніше не існуючого). Характеристики креативності, з її точки зору, не предметні (у сенсі наявності продукту матеріального чи ідеального), а процесуальні, оскільки креативність розглядається як процес виявлення власної індивідуальності [4].

Н. Хряцова, яка досліджувала творчість як фактор самореалізації особистості, визначає креативність як здатність людини до конструктивного, нестандартного мислення й поведінки, усвідомлення та розвитку свого досвіду. Дослідниця зауважує, що креативність проявляється в багатій уяві, почутті гумору, прихильності високим естетичним цінностям, умінні деталізувати образи проблеми. Істотною умовою актуалізації цієї здібності є самовладання і впевненість у собі.

У дослідженнях М. Холодної творчість у вузькому сенсі визначено як дивергентне мислення, головною характеристикою якого є готовність висувати безліч у різній мірі правильних ідей щодо одного об'єкта.

За визначенням В. Дружиніна, творчість є інтегративною якістю психіки людини, яка забезпечує продуктивні перетворення в діяльності особистості, дозволяє задовольняти потребу в дослідницькій активності.

У свою чергу, О. Морозов, підсумовуючи різноманіття підходів до розуміння творчості у традиційній психології і педагогіці, зазначає, що креативність розглянуто як особистісну категорію. На його думку, суперечки стосувалися уточнення її трактування як дивергентного мислення, або як інтелектуальної активності, або як інтегрованої якості особистості. У цілісній

людській особистості творчість, її рівень, структура й особливості тісно взаємопов'язані з іншими аспектами людської індивідуальності – специфікою пізнавальних процесів і особистісних рис. Виявлення характеру цих взаємозв'язків висувається як один із перспективних наукових напрямів, практично важливих при вирішенні психолого-педагогічних ситуацій у процесі формування людини як цивілізованої особистості [28].

Значний інтерес для нас мають наукові узагальнення Л. Єр'оміної щодо співвідношення понять «творчість», «творчі здібності» та «креативність». Відзначаючи подібність і відмінність понять «творчі здібності» і «креативність» (здатність до творчості), дослідниця зазначає, що: 1) вони можуть розглядатися як синоніми, якщо мова йде тільки про загальні творчі здібності; 2) творчі здібності ширше тому що включають у себе і загальні, і спеціальні здібності; 3) креативність визначається як характеристика будь-якої здатності до діяльності (розглядаючи різні види здібностей, креативність бачиться в них як змістовний компонент).

У дослідженнях В. Моляка особливе місце у структурі здібностей посідають творчі здібності. Дослідник розглядає їх як особистісно-ціннісну надбудову над дієво-операційними компонентами здібностей. Саме це, на думку науковця, відрізняє творчі здібності від креативності.

Творчі здібності особистості – це синтез її властивостей і рис характеру, які характеризують ступінь їхньої відповідності вимогам певного виду навчально-творчої діяльності і зумовлюють рівень результативності цієї діяльності. Творчі здібності самі собою не гарантують творчих здобутків. Для їх досягнення необхідний «двигун», який запустив би в роботу механізм мислення, тобто необхідні бажання і воля, потрібна «мотиваційна основа».

Творчі здібності вчені аналізують як психологічні особливості дитини, які сприяють оволодінню цією діяльністю. Важливо визначитися, які вміння потрібно сформувавши в дітей, щоб вони відчували свободу своїх дій у творчості, мали можливість проявити творчість, успішно здійснювати цю діяльність [4].

Коли розглядати творчі здібності в динаміці, стає зрозуміло, що креативність як здатність народжувати нові ідеї, зв'язки, бачення ситуації (що робити?) може набути конструктивних рис тільки у поєднанні з дієво-операційним компонентом (як робити?). Дослідник наголошує, що продуктивна креативність є не передумовою творчих досягнень, а результатом розвитку дієво-операційних і соціальних компонентів діяльності та їх особистісно-ціннісної рефлексії. Одна з сутнісних ознак творчих здібностей, на його думку, – це їх здатність переводити конфліктну конкуренцію людей, які займаються однією й тією ж діяльністю, у взаємне поцінування досягнень (для кого робити?). За В. Моляком, творчість забезпечує безкінечну варіативність досягнень в одній і тій же діяльності та створює нішу для особистісного росту кожній людині.

Розглянувши різні підходи щодо розуміння поняття творчості, ми погоджуємося з думкою Л. Пузеп, яка визначає творчість як цілісне системне утворення, що являє собою взаємозв'язок структурних компонентів, які визначають творчий характер діяльності людини, що виявляється й розвивається у процесі самої діяльності через психологічні механізми.

Дослідник підкреслює, що у процесі творення особистість отримує задоволення від творчості. Тобто сама творчість є мотиваційним джерелом. До цієї ж групи Є. Ільїн відносить мотив, пов'язаний із задоволенням потреб у суспільному визнанні [3].

Визначаючи мотиваційний компонент, ми звернули увагу на поняття «творча позиція (позиція творця)» Т. Барішевої, яке інтегрує всі мотиваційні аспекти креативності й сутність якого – мобільна, свідомо-мотиваційна готовність людини до творчих перетворень. До сфер прояву творчої позиції дослідниця відносить ціннісне ставлення до творчості; потребу у творчій діяльності; креативне ставлення до себе й навколишнього світу; ініціативу; прагнення до результату, до творчих досягнень [1].

Вивчення властивостей особистості виявило важливу роль уяви, інтуїції, неусвідомлених компонентів розумової активності, а також потреби особистості в самоактуалізації, в розкритті і розширенні своїх можливостей.

Творчість особистості – це діяльність, яка породжує щось нове, раніше не відоме, на основі осмислення вже нагромадженого досвіду та формування нових комбінацій умінь, продуктів пізнання [4].

Досліджуючи психологічні механізми розвитку творчості особистості, Л. Пузеп виділяє креативну мотивацію як прагнення особистості виявляти креативні здібності у творчій діяльності. На її думку, креативна мотивація тісно пов'язана з креативною активністю й рівнем креативних домагань. Креативну активність вона визначає як здібність людини реалізовувати свої креативні потреби осягнення і створення нового оригінального продукту своєї діяльності, рівень креативних домагань – як показник складності цілей, які ставить перед собою людина у процесі творчої діяльності.

Творчий потенціал – це динамічна структура, що включає комплекс творчих задатків, які проявляються у творчій активності особистості, і зумовлена креативністю. Він має комплексний характер і виявляється на всіх рівнях індивідуальності: на біопсихологічному, психологічному, соціальному і духовному. Як феномен, що розвивається, творчий потенціал має специфічні підструктури, взаємодія яких забезпечує сталість і цілісність творчих проявів людини, його динаміку загалом.

Творчий потенціал особистості – це також його здатність оптимально цілісно сприймати об'єкти і явища оточуючої дійсності. Сприймаючи той чи інший об'єкт, людина повинна бачити його як єдине ціле і, разом з тим, виокремлювати його складові компоненти. Надмірна цілісність заважає бачити за цілим його структурні складові. Недостатня цілісність сприйняття, навпаки, не дозволяє з окремих складових скласти ціле і побачити в ньому дещо відмінне від суми структурних компонентів.

Психологічну суть творчого потенціалу особистості можна визначити через такі складники: творчі здібності, креативність, творча активність. Дослідженню особливостей розвитку творчого потенціалу приділяли увагу такі вчені, як: П. Енгельмейер, К. Богоявленська, К. ЄрмолаєваТоміна, Ю. Кулюткин, А. Матюшкін, Я. Пономарьов, Р. Сухобська й ін.

Проблему психологічної суті творчого потенціалу особистості доцільно розглядати через такі його складники: творчі здібності, креативність, творча активність. Український дослідник психології творчості В. Моляко серед компонентів творчих здібностей називає такі: оригінальність у рішеннях; пошуки нового; наполегливість у досягненні мети; самокритичність та критичність; гнучкість мислення; сміливість та міцність; енергійність [3].

Творчість за допомогою засобів арттерапії дозволяє розвинути здатність до самовираження, на символічному рівні досліджувати найрізноманітніші почуття, соціально прийнятними способами сублімувати негативні переживання, висловивши їх зоровими образами, усвідомити негативні моделі поведінки, сформувані нові стратегії дій і комунікацій, змінити самооцінку і способи мислення шляхом розвитку правої півкулі мозку, що дозволяє вирівняти дисбаланс між стандартним підходом до навчання дітей у сучасному суспільстві, де освіта більше націлена на розвиток лівої півкулі, шляхом розвитку навичок аналізу і синтезу, логічного мислення для становлення всебічно розвиненої особистості, якій властивий гнучкий підхід до вирішення завдань. Також створюються найбільш благополучні умови для особистісного зростання, змінюється ставлення до свого «Я», зменшується напруження, тривога, гострота переживання, підвищується рівень творчих здібностей та креативності. Таким чином, проблема розуміння терміну «творчості» не має однозначного трактування у сучасній науці. Також не має однозначності розуміння творчості в окремих видах професійної діяльності, тому проблема вивчення даного феномену залишається актуальною на сьогоднішній день.

Список використаних джерел

1. Горностаєв П. П. Рольова теорія особистості: теоретичні аспекти та практичні аплікації. *Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. Київ : Главник, 2005. Вип. 26, в 4-х т., т. 1. С. 391-395.
2. Гулей О. В., Никифоров А. М. Особливості самореалізації творчого потенціалу художньо обдарованих учнів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. С. 223-231.
3. Деркач О. О. Арт-педагогіка як інноваційна технологія особистісно-орієнтованого навчання та виховання. URL :http://akord.at.ua/publ/statti_2/art_pedagogika_jak_innovacijna_tekhnologija_osobis_tisno_orientovanogo_navchannja_ta_vikhovannja/3-1-0-4
4. Кобзева Ірина, Резніченко Діана Організація арттерапевтичних занять з дітьми з особливими освітніми потребами. *Освіта і наука в умовах інноваційного розвитку суспільства: збірник тез доповідей Першої Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Дніпро : КЗВО «ДАНУ» ДОР», 2022. С. 290-293

Основні типи аббревіацій у сучасній французькій мові

Гуз Олена Петрівна

Старший викладач кафедри романської філології

Волинський національний університет імені Лесі Українки

У наші дні пошук максимально виразної та стислої форми у передачі інформації має важливе значення. В аббревіатурах інформація передається меншим числом звуків або букв, ніж у словосполученнях чи нескорочених словах. Розвиток різних сфер життя спричинив попит на утворення великої кількості аббревіатур. Важливість такого дослідження полягає в тому, що ці зміни у повсякденному житті позначились на зміні словникового складу майже всіх мов світу. Особливістю аббревіації як способу словотворення є те, що вона направлена на утворення значно коротших у порівнянні з вихідними структурами (словосполучками або реченнями) номінацій-синонімів, що дає можливість економити місце в обмежених за обсягом колонках газет та журналів, інтернет-виданнях, телебаченні без зменшення інформативної складової [1].

Появу самого терміну «аббревіатура» (від лат. *brevis* – «короткий») відносять до середніх віків, коли це лінгвістичне явище отримало досить широке застосування. До кінця XVIII ст. вже спостерігається значне кількісне зростання скорочених номінацій, що пояснюється бурхливим розвитком науки і техніки. Розпочинається процес формування термінології, де аббревіатури посідають значне місце. Аббревіація поступово стає звичним явищем в усіх сферах життя й суспільних колах, втрачаючи соціальну маркованість.

Процес аббревіації є найновішим способом словотвору з усіх існуючих, що зазнав великого розвитку в XX-XXI ст. У сучасній мовній картині світу аббревіатури зустрічаються в науковій літературі, довідниках і медіадискурсі, у вигляді назв країн, політичних партій, рекламі, у сферах бізнесу, закладів, фірм, асоціацій тощо. Вони також досить популярні у побутовому мовленні, як в усній так і письмовій формах, що дає можливість бачити не тільки розвиток аббревіатурного словотворення, а й аналізувати розвиток мовленнєвої діяльності носіїв мови.

У французьку мову скорочені лексичні одиниці почали потрапляти на початку XVI ст. З часом аббревіація стала одним з найбільш розповсюджених та продуктивних способів словотворення та поповнення словникового складу у французькій мові. Французька мова пропонує наступні терміни для позначення скорочення слів: *abréviation*, *sigle*, *acronyme*, *anagramme* та інші.

У сучасній французькій мові дуже поширене скорочення слів, переважно іменників, причому скорочення проводиться різними способами, серед яких виділяють зазвичай три найактивніші способи: **усічення** (франц. «*troncation*»),

утворення ініціалізмів (франц. « *siglaison* »), композитні аббревіатури (« *télescopage* »).

Усічення може бути двох видів: **апокопа** (відсікання кінцевого елемента слова) та **афереза** (відсікання початкового елемента слова). За ступенем продуктивності апокопа є більш ефективним способом *sympa* (*sympathique*), *la récré* (*la recreation*), *un ado* (*un adolescent*), *le foot* (*football*), *la télé* (*télévision*), *la promo* (*promotion*), *le labo* (*laboratoire*), *le pseudo* (*pseudonyme*).

Набагато рідше спостерігається **афереза**: *bus* (*autobus*), *car* (*autocar*), *pitaine* (*capitaine*), *ricain* (*Américain*), *tite* (*petite*), *cipale* (*municipale*). Найчастіше скорочені слова зустрічаються в усній формі насамперед у побутовому та професійному дискурсах й аргю.

Ініціальні слова мають велике поширення в сучасній французькій мові, причому використовуються як в письмовій мові, в основному в мові газет і журналів, так і в усному мовленні. Такі слова зустрічаються не тільки в пресі, але і в книгах, і в довідниках, на кресленнях і картах, в технічній документації тощо. Вони широко використовуються у мові реклами, постійно втручаються в побутову мову. Їх відображає мова художньої літератури. Вони прокладають собі шлях і в нормативні словники.

За способом вимови у процесі мовлення ініціальні слова поділяються на два види: перші вимовляються як алфавітні назви початкових літер слів, наприклад: DCA [*desea*] (*Défence contre avion*); V.T.T. [*vetete*] (*Vélo Tout Terrain*); CM1 [*seem*] (*Cours moyen I*); другі вимовляються разом, як одне слово і мають назву **акроніми** : le PACS [*paks*] (*le Pacte civil de solidarité*); CEDEX [*sedeks*] (*Courier d'entreprise à distribution exceptionnelle*); le SMIC [*smik*] (*le Salaire minimum interprofessionnel de croissance*).

Скорочення зазнають не тільки окремі слова, а й словосполучення. В цьому випадку вже йде мова про утворення нових слів. Одним із засобів скорочення словосполучень є складання початкових складів, які входять в склад цих окремих слів, або як її називають композитна аббревіація. У французькій науковій літературі для позначення терміну *télescopage* використовують також такі позначення, як *mot-valise*, *amalgame*, *mot-gigogne* та інші.

У наукових доробках виділяють наступні можливі моделі утворення телескопійованих слів: 1) апокопа+афереза: *stagflation* < *stagnation* + *inflation*; 2) апокопа + апокопа: *cermet* < *céramique* + *métal*; 3) афереза + афереза: *nylon* < *vinyl* + *coton*; 4) проста апокопа: *distribanque* < *distributeur* + *banque*; 5) проста афереза: *bureautique* < *bureau* + *informatique*; 6) апокопа або афереза + синкопа: *upérisation* < *ultra* + *pasteurisation*.

Отже, аббревіація стає одним із словотворчих способів, які відповідають прагматичним завданням сьогодення. Створені аббревіатури вживаються у практично всіх стилях мовлення, починаючи від розмовного та закінчуючи офіційно-діловим. Вони підвищують ефективність комунікації, відображають тенденцію до економії мовних зусиль й раціоналізації мови, поповнюють та збагачують її словниковий запас.

Список літератури:

1. Керпатенко Ю., Щербина О. Аббревіація як спосіб економії мовних засобів у підготовці слухачів мовних курсів до комунікації у суспільно-політичному полі. // Педагогічні науки. 2015. Вип. 126. С. 70-77.

Взаємодія з батьками як компонент ефективного психологічного супроводу інклюзивної освіти

Кротенко Валентина Іванівна

Доцент, кандидат психологічних наук,

доцент кафедри спеціальної психології та медицини,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

Організація інклюзивної освіти передбачає зміни на ціннісному, моральному рівні. Проблеми організації інклюзивної освіти в сучасній школі пов'язані в першу чергу з тим, що школа як соціальний інститут орієнтована на дітей, здатних рухатися в темпі, який передбачено стандартною програмою, дітей, для яких типові методи педагогічної роботи є достатніми. З одного боку, масова освіта з її консервативною концепцією у вигляді порівняно однорідних за успішністю навчальних груп (класів), з мотивацією учіння на основі нормативного оцінювання і міжособистісного порівняння, створює в реальності значні труднощі для реалізації ідеї інклюзивної освіти, з іншого боку, новий Державний стандарт початкової загальної освіти встановлює вимоги до результатів учнів, які включають готовність слухати співрозмовника і вести діалог; готовність визнавати можливість існування різних точок зору і права кожного мати свою; висловлювати свою думку і аргументувати свою точку зору і оцінку подій [2].

Аналіз актуальних досліджень зарубіжних (S.Hardiman, S.Guerin, E. Fitzsimos – Ірландія; G.Szumski, M. Karwowski – Польща; A. Hendriks – Нідерланди; R. Mc-Conkey, S. Dowling – Великобританія; Семаго Н.Я., Альохіна С.В. – Росія) та вітчизняних (А.А.Колупаєва, З.Ленів, О.І.Дмитрієва та ін.) авторів з означеної проблеми показує, що інклюзивна освіта базується на таких пріоритетах, як пріоритет соціальної адаптації дитини на кожному віковому етапі; безперервність інклюзивного процесу на всіх вікових щаблях; відповідність освітніх задач і методів індивідуальним можливостям дитини і загальним закономірностям розвитку; пріоритет розвитку комунікативних компетенцій та уміння взаємодіяти на міжособистісному рівні; профілактика та терапія інвалідизації та ізоляції сім'ї особливої дитини. Сьогодні інклюзивний процес в освіті розуміють як спеціально організований освітній процес, що забезпечує включення і прийняття дитини з порушеннями психофізичного розвитку в середовище однолітків в загальноосвітньому закладі, навчання за адаптованими або індивідуальними освітніми програмами з урахуванням особливих освітніх потреб [4]. Ефективна реалізація означених пріоритетів буде ускладнюватись без спеціалізованого комплексного супроводу як інклюзивного процесу в цілому, так і його окремих структурних компонентів. Інклюзивна освіта потребує задоволення різноманітних потреб дитини із залученням континууму сервісів та гарантією безперервного супроводу в освітньому процесі.

На даний момент усі науковці в галузі інклюзивної освіти визначають супровід як одну з основних умов успішності інклюзивного процесу [3, 5, 6]. Аналіз сучасної наукової літератури з проблеми комплексного супроводу показує, що на даний час отримало широкого розповсюдження поняття про супровід як про різні технології надання спеціалізованої допомоги дитині в умовах регулярної освіти, технології взаємодії з іншими спеціалістами освіти, психологічною службою, з освітнім середовищем в цілому, як про стрижневу філософію і стратегію практичної психології [1]. В теорії супроводу одним із ключових положень виступає думка про те, що носієм проблеми розвитку дитини в кожному конкретному випадку є і сама дитина, і педагоги, і батьки, і найближче оточення.

Однією з суттєвих характеристик змін в освітньому просторі є позиція батьків як суб'єктів інклюзивного освітнього процесу. Саме взаємодія з батьками як складова ефективного психологічного супроводу дітей в умовах інклюзивної освіти і є метою нашого наукового пошуку. Самостійність мислення і активна позиція батьків визначають освітню траєкторію дитини з особливими освітніми потребами, партнерську позицію батьків по відношенню до школи та їх відповідальність за освітній результат.

Виходячи з вищесказаного, можна спробувати виділити наступні основні принципи психолого-педагогічного супроводу батьків:

- рекомендаційний характер порад з боку психолога;
- пріоритет інтересів дитини;
- безперервність супроводу;
- комплексний підхід (мультидисциплінарність) до супроводу, який передбачає узгоджену роботу всіх спеціалістів, включених в єдину організаційну модель з єдиною системою методів.

Найбільш пріоритетними напрямками роботи з батьками є круглі столи, семінари, тренінги, корекційні заняття, підготовка і розповсюдження буклетів, оформлення стендового матеріалу.

В роботі з батьками доцільно виділити три основні складові:

- 1) підтримка батьків дітей з порушеннями психофізичного розвитку (надалі ППФР) при переході до інклюзивної освіти;
- 2) підготовча робота з батьками здорових дітей;
- 3) спільні заняття.

Супровід батьків дітей з ППФР і відповідно особливими освітніми потребами під час переходу до інклюзивної освіти повинен будуватись з урахуванням наступних аспектів.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що у батьків, які виховують особливу дитину, незважаючи на варіативність відхилень від норми, багато спільного. Всі вони живуть зі своєю проблемою, і проблема ця у більшості випадків лише їх. Сім'ям дітей з ППФР (за умови збереженого інтелекту) властиве викривлення суб'єктивною образу світу – уявлень про ставлення до себе і до оточуючого світу в цілому. Як результат – спрацьовує механізм психологічного захисту, який проявляється у відчуженні і порушенні адаптації людини до життя. Серед деформацій образу світу, які зустрічаються

найчастіше є «комплекс жертви», який проявляється в апатії, відмові від відповідальності за себе та інших, безпорадності, зниженні самооцінки та «комплекс знедоленості», для якого характерна соціальна індиферентність, відгородженість, звичка розраховувати тільки на себе. І в тому, і в іншому випадках люди наповнені катастрофічних очікувань і передчуттів, побоюються негативного впливу на своє життя будь-яких подій. Це поєднується з зовнішнім локусом контролю – екстернальністю, тобто схильністю пояснювати основну частину життєвих невдач зовнішніми обставинами («так склались обставини»). Таке емоційне самопочуття негативно впливає на душевний спокій як батьків, так і їх дітей, на їх відносини з оточенням та посилює соціально-психологічні і особистісні конфлікти.

Достатньо ефективним при реалізації першого напрямку роботи ми вважаємо обговорення конкретних прикладів – історій про дітей з інвалідністю і їх батьків, які змогли успішно адаптуватись і навчаються в масових школах. Одним з результатів психологічного супроводу батьків і, як наслідок, самих дітей з ППФР має стати нова життєва якість батьків – адаптивність, тобто здатність самостійно досягати відносної рівноваги у відносинах з собою і оточуючими, як в благоприємних, так і в екстремальних життєвих ситуаціях. Адаптивність передбачає прийняття життя (і себе як його частини) в усіх проявах, відносно автономність, готовність і здатність змінюватись в часі і змінювати умови свого життя – бути його автором.

На етапі просвітницької роботи, спрямованої на формування адаптивної позиції у батьків дітей з ППФР важливо ознайомити їх з загальними проблемами психічного розвитку особливих дітей. Слід знайомити батьків з прийомами реагування на особливості поведінки як їх дитини, так і її однолітків. Крім того, розвиток і виховання дитини з ППФР потребує спеціальних знань про тип порушення, його наслідки і потенційні можливості дитини. Батькам необхідно надавати практичні рекомендації стосовно вирішення повсякденних проблем, пов'язаних з виховним процесом, знайомити з досвідом інших батьків, які успішно вирішили подібні проблеми.

Головне завдання спеціального психолога в роботі з сім'єю полягає в тому, щоб батьки змогли побачити реальну перспективу розвитку своєї дитини, визначити можливі труднощі соціального розвитку, які виникають на різних вікових етапах, а також свою роль в процесі психолого-педагогічного супроводу дитини.

Крім того, психолог повинен (звичайно в коректній і тактовній формі) допомогти батькам позбавитись від ілюзій стосовно майбутнього дитини. Разом з тим він має підсилити віру батьків в можливість і перспективу розвитку дитини, в те, що правильно організований корекційний вплив дозволить оптимізувати подальший інтелектуальний і особистісний розвиток дитини. У разі необхідності психолог також повинен здійснювати корекцію психічних станів батьків, маючи на меті профілактику їх невротизації. Цього можна досягти надаючи індивідуальні консультативні послуги для батьків.

В рамках консультативно-корекційної допомоги батькам у вирішенні проблем психолог може використовувати різні форми роботи, наприклад:

- система тренінгових вправ, спрямованих на формування і розвиток почуття батьківської любові;
- психокорекційна робота з матерями дітей з ППРФ;
- групові психокорекційні заняття на тему: «Гармонізація сімейних відносин»;
- письмові форми викладення проблеми – есе, роздуми на теми: «Мій життєвий шлях», «Моя проблема», «Історія життя моєї дитини».

Тематику просвітницьких і організаційно-методичних заходів можуть складати наступні актуальні проблеми:

- емоційні переживання батьків при народженні хворої дитини;
- образ дитини і стилі батьківського виховання;
- корекція неконструктивних установок батьків по відношенню до педагогів і інших спеціалістів, які працюють з дитиною;
- навчання батьків корекційно-розвивальній взаємодії з дитиною;
- що таке «успіх» у вихованні дитини з інтелектуальною недостатністю і як навчити батьків відчувати свою успішність;
- психотерапевтичні мішені і тактики психологічного консультування батьків.

Батьки здорових дітей часто висловлюють побоювання стосовно того, що розвиток їх дітей може затримуватись через присутність поряд тих, хто потребує значної підтримки. Важливо при роботі з даною категорією батьків донести до них вже накопичений досвід, який доводить, що успішність здорових дітей не стає гіршою, а часто їх показники підвищуються саме в інтеграційних умовах.

Основу роботи з батьками здорових дітей має складати цикл занять, спрямованих на розвиток толерантності. В роботі з батьками здорових дітей слід дотримуватись підходу, який визначає толерантність як свідоме допущення суб'єктом будь-чого, що їм не схвалюється; як добровільне утримання від вчинення перепон «іншому»; як повага і визнання рівності, відмова від домінування і насилля, визнання багатомірності і різноманітності людської культури, норм поведінки; відмова від зведення цієї різноманітності до одноманітності або переважання будь-якої однієї точки зору.

Основною метою занять є формування установок розуміння і прийняття чужої думки, вміння проявити емпатію, елементарно налагоджувати контакти. Тренінгові вправи, які складають зміст даного блоку роботи, повинні бути спрямовані на вирішення наступних завдань: усвідомлення власної унікальності і унікальності інших; розвиток уміння розуміти почуття, емоції, дії, ставлення інших людей; оволодіння умінням співпереживати через встановлення емоційного контакту та регулярного спілкування.

Спільні заняття дозволяють реалізувати основний принцип інклюзії «Інший – не означає гірший!» та захистити права дітей з ППРФ на рівний доступ до освіти і спілкування з однолітками. Робота, вибудована подібним чином, допоможе батькам краще розуміти проблеми дітей, а батькам дітей-інвалідів позбавитися від надмірної опіки над ними, оскільки діти стають більш самостійними і впевненими в собі.

Спираючись на все вищесказане можна стверджувати, що ефективність діяльності навчального закладу у напрямку розвитку інклюзивної практики залежить від роботи міждисциплінарної команди педагогів і психологів, а також ставлення батьків (і здорових дітей, і дітей з ППРФ) до цього процесу.

Список літератури:

1. Алехина С.В., Семаго Н.Я., Фади́на А.К.. Сборник. Инклюзивное образование. Выпуск 1.-М.:Центр «Школьная книга», 2010.
2. Новий державний стандарт початкової загальної освіти // Міністерство освіти України // URL: <http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2017/08/21/novij-derzhavnij-standart-pochatkovoyi-zagalnoyi-osviti.pdf>
3. Інклюзивна освіта: теорія та практика: навчально-методичний посібник/ [за заг.ред. М.Г.Буйняк, І.В.Возняк, Л.В.Годовнікова, О.І.Дмітрієва, А.М.Змужко за заг.ред.С.П.Миронової]. –Кам’янець-Подільський: Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014.- Ч.2.-184с.
4. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою/ А.А.Колупаєва // Особлива дитина: навчання і виховання.- 2014.= №2(70).- 7-18.
5. Ленів Зоряна. Підготовка кадрів для створення оптимальних умов дітям із порушеннями психофізичного розвитку в інклюзивному середовищі / Ленів Зоряна // Особлива дитина: навчання і виховання.- 2014.- №3(71).-13-20.
6. Основи інклюзивної освіти//навчально-методичний посібник/[І.О.Білозерська, Л.В.Будяк, З.П.Ленів, Ю.М.Найда, Г.В.Сак, О.М.Таранченко, за заг.ред.А.А.Колупаєвої – К. «А.С.К.», 2012 – 308с.

Особисте здоров'я, як пріоритет для населення в період війни

Слабкий Геннадій Олексійович

Доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри наук про здоров'я
Ужгородський національний університет

Погоріляк Рената Юріївна

Доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри громадського здоров'я та гуманітарних дисциплін
Ужгородський національний університет

Шень Георгій Юрійович

Аспірант
Ужгородський національний університет

Пріоритет для особи особистого здоров'я забезпечує відповідальне ставлення людини до особистого здоров'я [1], здоровий спосіб життя та поведінку скеровану за збереження та зміцнення особистого здоров'я [2,3].

Мета роботи: дослідити рівень відношення різних категорій дорослого населення до особистого здоров'я під час війни з рф в комплексі інших особистих пріоритетів.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження виступили результати соціологічного дослідження серед дорослого населення регіону який знаходиться поза зоною бойових дій. Соціологічним дослідженням охоплено 50 постійних жителів Закарпатської області та 72 вимушених переселенців із регіонів де йдуть бойові дії. Дослідження проводилося в грудні 2022 - січні 2023 років. Для проведення дослідження було розроблену спеціальну анкету. В ході дослідження збережено персоніфіковані дані про респондентів. Рівень відношення до особистого здоров'я, як пріоритету визначався за 10-бальною шкалою в якій 10 балів найбільший рівень пріоритету. В ході дослідження було використано наступні методи дослідження: соціологічний способом анкетування, медико-статистичний, структурно-логічного аналізу.

Результати та обговорення.

Наводимо дані про респондентів проведеного соціологічного дослідження.
Табл.1.

Дані про респондентів які прийняли участь у дослідженні

Характеристика	Постійні жителі		Вимушені переселенці	
	абс	%	абс	%
Чоловіки	21	42,0	23	31,9
Жінки	29	58,0	49	68,1
Вікова категорія				
До 30 років	6	12,0	8	11,1
31-40 років	13	26,0	14	19,4
41-50 років	9	18,0	17	23,6
Продовження таблиці 1				
51-6- років	14	28,0	24	33,3
Старше 60 років	8	16,0	9	12,5
За самооцінкою особистого стану здоров'я до війни				
Практично здоровий	17	34,0	9	12,5
Щорічно хворів на гострі інфекційні хвороби	11	22,0	17	23,6
Мав хронічні неінфекційні захворювання	18	36,0	39	54,2
Мав групу інвалідності	4	8,0	7	9,7
Регіон постійного проживання				
Закарпатська область	50	100	-	-
Донецька область	-	-	13	18,1
Харківська область	-	-	11	15,3
Миколаївська область	-	-	8	11,1
Запорізька область	-	-	14	19,4
Херсонська область	-	-	7	9,7
Луганська область	-	-	12	16,7
Дніпропетровська область	-	-	7	9,7

Далі вивчалися та аналізувалися результати соціологічного дослідження. В табл. 2 наведено отримані під час проведення дані про рівень відношення до особистого здоров'я в системі особистих пріоритетів респондентів в період війни з рф.

Рівень відношення до здоров'я в системі особистих пріоритетів

Особисті пріоритети	Постійні жителі		Вимушені переселенці	
	Бали	Ранг	Бали	Ранг
Особисте здоров'я	7,3	УІІ	8,2	ІУ
Здоров'я дітей	9,5	ІІ	9,9	І
Здоров'я інших членів сім'ї	7,6	УІ	9,5	ІІІ
Економічний стан сім'ї	9,8	І	9,9	І
Забезпечення сім'ї продуктами харчування	8,4	ІУ	9,6	ІІ
Безпека членів сім'ї	9,8	І	9,9	І
Особиста безпека	8,3	У	8,1	У
Забезпечення достойних умов проживання	5,7	УІІІ	8,2	ІУ
Наявність постійної роботи	9,5	ІІ	4,7	УІ
Наявність постійного зв'язку з рідними, які проживають в зоні бойових дій/окупації	8,5	ІІІ	9,6	ІІ
Частка (%) опитаних				
Продовження таблиці 2				
Зниження рівня відношення до власного здоров'я, як особистого пріоритету за час війни	68,0	І	83,3	І
Підвищення рівня відношення до власного здоров'я, як особистого пріоритету за час війни	4,0	ІІІ	-	-
Не змогли відповісти на питання	28,0	ІІ	16,7	ІІ

Результати дослідження вказують на наступне.

Для постійних жителів Закарпатської області в ранзі особистих пріоритетів особисте здоров'я займає УІІ місце з рівнем 7,3 балів. Ведучими особистими пріоритетами для даної категорії респондентів є економічний стан сім'ї та безпека членів сім'ї (9,8 балів) і здоров'я дітей та наявність постійної роботи (9,5 балів), наявність постійного зв'язку з рідними, які проживають в зоні бойових дій/окупації (8,5 балів). При цьому 68,0% респондентів вказаної когорти дослідження вказали на зниження рівня відношення до власного здоров'я, як особистого пріоритету за час війни.

Для вимушених переселенців в ранзі особистих пріоритетів особисте здоров'я займає ІУ місце з рівнем 8,2 балів. Ведучими особистими пріоритетами для даної категорії респондентів є здоров'я дітей, економічний стан сім'ї та безпека членів сім'ї (9,9 балів), наявність постійного зв'язку з рідними, які проживають в зоні бойових дій/окупації (9,6 балів), здоров'я інших членів сім'ї

(9,5 балів). При цьому на зниження рівня відношення до власного здоров'я, як особистого пріоритету за час війни вказало 83,3% респондентів вказаної когорти дослідження.

Висновки. Результати дослідження вказали на те, що для постійних жителів Закарпатської області під час війни особисте здоров'я займає VІІ місце в рейтингу інших особистих пріоритетів, а для вимушених переселенців – ІV місце. При цьому на зниження рівня відношення до власного здоров'я, як особистого пріоритету за час війни вказала суттєва частка респондентів.

Список літератури

1. Знаменська М.А. Щодо відповідального ставлення дорослого населення з хронічними неінфекційними хворобами до власного здоров'я та способу життя// Україна. Здоров'я нації. – 2015. - №2. – С.36-42
2. Селезньова О. О. Здоров'я молоді та формування здорового способу життя [Електронний ресурс] / О. О. Селезньова. – Режим доступу : http://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2513. – Назва з екрана
3. Слабкий Г. О., Ковальова О.М. Соціально-економічні аспекти формування здорового способу життя дітей (аналітичний огляд наукової літератури / Г. О. Слабкий, О. М. Ковальова // Економіка і право охорони здоров'я. – 2016. – № 2 (4). – С. 44–48.

Відношення жінок до профілактичних онкологічних оглядів: за даними соціологічного дослідження

Слабкий Геннадій Олексійович

Доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри наук про здоров'я
Ужгородський національний університет

Погоріляк Рената Юріївна

Доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри громадського здоров'я та гуманітарних дисциплін
Ужгородський національний університет

Шень Антон Юрійович

Аспірант
Ужгородський національний університет

Цільові профілактичні огляди дозволяють виявити візуальні форми злоякісних новоутворень на ранніх стадіях розвитку, що забезпечує своєчасне та ефективне лікування [1,2]. На проведення раннього скринінгу онкологічних захворювань вказують стратегічні документи ВООЗ [3,4].

Мета: вивчити відношення жінок до профілактичних онкологічних оглядів, як способу збереження особистого здоров'я шляхом виявлення злоякісних новоутворень на ранніх стадіях розвитку.

Матеріали і методи: Матеріалами дослідження стали результати соціологічного дослідження серед жінок регіону який знаходиться поза зоною бойових дій. Соціологічним дослідженням охоплено 75 постійних жителів Закарпатської області та 48 вимушених переселенок із регіонів де йдуть бойові дії. Характеристика респондентів представлена в табл.1.

Таблиця 1

Дані про респондентів соціологічного дослідження

Категорія респондентів	абс	%
Жителі міст	79	64,2
Жителі сіл	44	35,8
Вікова категорія		
18-40 років	31	25,2
41-60 років	54	43,9
61 років і старше	38	30,9
Соціальний статус		
Студенти	5	4,1
Державні службовці	3	2,4
Працівники	14	11,4

Продовження таблиці 1

Приватні підприємці	5	4,1
Безробітні	11	8,9
Інваліди	8	6,5
Пенсіонери	29	23,6
Вимушені переселенці	48	39,0

Дослідження проводилося в грудні 2022 - січні 2023 років. Для проведення дослідження було розроблено спеціальну анкету. В ході дослідження збережено персоніфіковані дані про респондентів. Результати дослідження статистично опрацьовані з використанням загальноприйнятих методів. В ході дослідження було використано наступні методи дослідження: соціологічний, медико-статистичний, структурно-логічного аналізу.

Результати і обговорення.

На першому етапі дослідження було вивчено та проаналізовано отримані дані щодо проходження жінками-респондентами цільових профілактичних онкологічних оглядів. Отримані результати наведено в табл.2.

Таблиця 2

Дані про проходження респондентами профілактичних онкологічних оглядів

Результати	Постійні жителі		Вимушені переселенці	
	абс	%	абс	%
Проходили останні пів року	23	30,7	-	-
Проходили за останній рік	30	40,0	40	83,3
Проходили останні два роки	13	17,3	3	6,3
Не проходили більше трьох років	9	12,0	5	10,4
Огляд проводив сімейний лікар	23	30,7	7	14,6
Огляд проводив лікар акушер-гінеколог	19	25,3	9	18,8
Огляд проводила акушерка	30	40,0	30	40,0
Огляд проводив інший медичний працівник	3	4,0	2	2,6

Проведений аналіз отриманих даних дозволив зробити висновок, що всі жінки-переселенці походили профілактичні онкологічні огляди до початку війни.

Крім того було встановлено, що 58,7% жінок, які постійно проживають в Закарпатській області за результатами профілактичного огляду отримали рекомендації від медичних працівників. Дані рекомендації виконали 24,9% жінок із числа тих хто отримав рекомендації. Частка жінок-вимушених переселенок, які отримали певні рекомендації після проходження

профілактичного огляду склала 64,9%. При цьому 41,9 % із них отримані рекомендації не виконали.

Отримані результати вказують на безвідповідальне ставлення значної частки жінок-респондентів до особистого здоров'я, що в кінцевому варіанті призводить до значної частини виявлення захворювань в занедбаних стадіях.

Наступним кроком дослідження було вивчення та проведення аналізу відношення жінок-респондентів до профілактичних цільових онкологічних оглядів. Отримані результати наведено в табл.3.

Таблиця 3

Відношення респондентів до профілактичних онкологічних оглядів

Результати	Постійні жителі		Вимушені переселенці	
	абс	%	абс	%
Готова самостійно проходити профілактичні огляди кожні пів року	31	41,3	11	22,9
Готова самостійно проходити профілактичні огляди кожний рік	25	33,3	29	60,4
Готова проходити профілактичні огляди за викликом лікаря	19	25,3	9	18,8
Не готова проходити профілактичні огляди на період війни	25	33,3	17	35,4
Готова самостійно проходити профілактичні огляди після закінчення війни	62	82,7	31	64,6
Проти проведення профілактичних оглядів	11	14,7	7	14,6
З рішенням не визначилася	13	17,3	9	18,8

Отримані результати вказали на низький рівень прихильності опитаних жінок до регулярного проходження цільових онкологічних профілактичних оглядів.

Останнім етапом дослідження було вивчення рівня інформованості жінок-респондентів про мету, методика, терміни та місце проходження цільових онкологічних профілактичних оглядів та джерела отримання відповідної інформації. Крім того вивчалася питання інформованості опитаних жінок щодо методики самообстеження молочних залоз. Отримані та статистично опрацьовані результати дослідження наведені в табл.4.

Рівень інформованості жінок про мету, терміни та місце проходження цільових онкологічних профілактичних оглядів та джерела отримання інформації

Результати	Постійні жителі		Переселенці	
	абс	%	абс	%
Інформована про:				
- мету проведення	37	49,3	19	39,6
- методику проведення	26	34,7	17	35,4
- терміни проведення	54	72,0	15	31,3
- місце проведення	54	72,0	19	39,6
- методику самообстеження молочних залоз	19	25,3	21	43,8
Вказаної інформації не отримувала	21	28,0	12	25,0
Джерела отримання інформації				
Сімейний лікар	24	32,0	21	43,8
Продовження таблиці 4				
Лікар акушер-гінеколог	29	38,7	24	50,0
Сімейна медична сестра	17	22,7	15	31,3
Акушерка	34	45,3	19	39,6
Засоби масової інформації включно Інтернет	42	56,0	21	43,8
Наявність бажання отримувати інформацію				
- наявне	67	89,3	32	66,7
- відсутнє	8	10,7	16	33,3

Отримані в ході дослідження та наведені в табл.4 дані вказують на недостатній рівень інформованості жінок-респондентів про мету, методику, терміни та місце проходження цільових онкологічних профілактичних оглядів та методику самообстеження молочних залоз. Вкрай недостатню інформаційну роботу в цьому плані проводять сімейні лікарі та сімейні медичні сестри. При цьому значно більша частка респондентів бажають мати відповідну інформацію.

Висновки. Результати проведеного соціологічного дослідження вказують на низький рівень прихильності жінок до регулярного проходження цільових профілактичних онкологічних оглядів з метою виявлення злякисних новоутворень на ранніх стадіях розвитку як способу збереження особистого здоров'я, що потребує посилення комунікативно-інформаційної діяльності медичних працівників з формування мотивованого відповідального ставлення жінок до власного здоров'я.

Список літератури

1. Моніторинг ефективності скринінгу раку жіночих репродуктивних органів на основі бази даних Національного канцер-реєстру України: методичний посібник / Федоренко З.П., Михайлович Ю.Й., Гулак Л.О. та ін. – Кропивницький: ПП «Поліум», 2020. – 36 с.

2. Характеристика деяких показників репродуктивного здоров'я жіночого населення України/ Н.Я. Жилка, І.С. Миронюк, Г.О. Слабкий // Wiadomości Lekarskie (Польща). – 2018, tom LXXI, № 9. – С. 1803-1809

3. Программы скрининга: краткое руководство. Повышение эффективности, максимальное увеличение пользы и минимизация вреда. [Screening programmes: a short guide. Increase effectiveness, maximize benefits and minimize harm]. Копенгаген: Европейское региональное бюро ВОЗ; 2020. Лицензия: CC BY-NC-SA 3.0

4. ВОЗ: рак шейки матки и мучительную смерть от этой болезни можно предотвращать. Доступ за посиланням: <https://news.un.org/ru/story/2021/11/1414002>

Епідеміологія злоякісних новоутворень молочних залоз у жінок Чернігівської області

Слабкий Геннадій Олексійович

Доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри наук про здоров'я
Ужгородський національний університет

Шень Юрій Миколайович

Кандидат медичних наук, завідувач відділенням клінічної онкології та гінекології
Чернігівський медичний центр сучасної онкології.

Злоякісні новоутворення, які займають провідні місця як в медико-демографічних показниках так і в показниках соціально-економічних втрат держав світу являються глобальною світовою проблемою [1]. Особливе місце в захворюваності населення на злоякісні новоутворення займають злоякісні новоутворення жіночих статевих органів та молочних залоз [2,3].

Доступні джерела наукової та статистичної інформації вказують на те, що в 2020 році злоякісні новоутворення молочної залози в світі було зареєстровано у 2,3 мільйона жінок. За тими ж даними 685 000 жінок в світі померли в наслідок даної хвороби. Статистичні дані вказують на те, що на кінець 2020 г., в світі проживало 7,8 мільйона жінок, у яких за останні п'ять років було діагностовано злоякісні новоутворення молочної залози [4].

Кількість втрачених років здорового життя (DALYs) жінками в країнах світу з названим діагнозом перевищує відповідний показник по відношенню до будь якого іншого виду злоякісних новоутворень у жінок [5].

Злоякісні новоутворення молочних залоз зустрічається у жінок, які проживають у всіх країнах світу любого віку після досягнення статевої зрілості при зростанні показників захворюваності у жінок більш старшого віку [6].

Злоякісні новоутворення молочних залоз відносяться до візуальних форм злоякісних новоутворень. Їх виявлення на ранніх стадіях розвитку забезпечує проведення лікування із значним клінічним ефектом [7].

Вказане і визначило актуальність даного дослідження. При цьому нами заплановано проведення низки досліджень в тому числі наступним кроком дослідження буде дослідження впливу війни з рф на рівні захворюваності жінок регіону на злоякісні новоутворення молочних залоз та доступності і ефективності медичної допомоги при них.

Мета дослідження: дослідити та проаналізувати п'ятирічну (2017-2021 рр) динаміку епідеміології злоякісних новоутворень молочних залоз у жінок Чернігівської області.

Матеріали та методи дослідження. В ході проведеного наукового дослідження використані офіційні дані галузевої статистичної звітності за період 2017-2021 років в розрізі адміністративних територій Чернігівської області та України. В ході проведення наукового дослідження використані медико-статистичний метод та метод структурного логічного аналізу.

Результати та обговорення.

На першому етапі проведеного дослідження досліджено та проаналізовано показники захворюваності жінок Чернігівської області на злоякісні новоутворення молочних залоз за п'ятирічний період. Отримані результати наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Захворюваність жіночого населення Чернігівської області злоякісними новоутвореннями молочних залоз, 2017-2021р.р. (на 10 тис жіночого населення)

Адміністративна	2017	2018	2019	2020	2021
<i>Райони</i>					
Бахмацький	66,3	58,8	51,6	35,0	62,4
Бобровицький	11,0	55,8	28,4	40,4	47,0
Борзнянський	52,4	41,6	54,8	24,8	44,3
Варвинський	56,9	93,0	59,3	108,3	49,4
Городнянський	64,3	65,3	53,4	54,3	34,6
Ічнянський	29,3	35,7	72,7	43,2	43,9
Козелецький	40,4	57,8	50,7	56,3	79,4
Коропський	47,4	72,7	57,9	101,5	34,5
Корюківський	41,8	56,7	57,8	22,1	44,9
Куликівський	76,2	89,2	68,6	46,8	47,8
Менський	67,0	47,4	70,2	38,6	39,3
Ніжинський	39,7	20,1	75,6	56,3	57,7
Новгород-Сіверський	83,5	49,5	43,5	29,6	37,8
Носівський	31,3	57,2	38,9	32,9	40,5
Прилуцький	45,9	41,2	67,7	31,9	43,4
Ріпкинський	80,8	88,5	90,8	71,4	87,9
Семенівський	52,2	42,4	21,7	44,5	34,2
Сновський	54,6	47,6	40,3	90,5	50,3
Сосницький	112,5	83,7	96,2	120,2	44,5
Срібнянський	65,8	33,3	85,4	17,5	53,3
Талалаївський	58,5	89,7	76,7	-	32,0
Чернігівський	94,5	45,6	57,0	50,6	92,1
<i>Міста</i>					
Ніжин	69,2	83,2	76,4	58,9	73,3
Прилуки	68,0	89,1	94,2	85,3	65,8
Чернігів	88,7	99,7	90,1	79,3	110,6
Чернігівська область	67,2	71,4	70,5	60,5	72,0

За весь період дослідження найвищі показники захворюваності жінок Чернігівської області на злоякісні новоутворення молочної залози зареєстровані в 2021 році: 72,0. А в розрізі адміністративних територій на території Варвинського району: 108,8.

В 2021 році різниця показника в розрізі адміністративних територій області відрізнялася в 3,2 разу: від 34,2 в Семенівському районі до 110,6 в м. Чернігові.

Далі встановлена та проаналізована частка захворювань злоякісними новоутвореннями молочної залози виявлених в занедбаних стадіях в динаміці 2017-2021 років. Отримані дані наведено в табл.2.

Таблиця 2

Частка захворювань жіночого населення Чернігівської області злоякісними новоутвореннями молочних залоз виявлених в занедбаних стадіях 2017-2021рр.

(%)

Адміністративна територія	2017	2018	2019	2020	2021
<i>Райони</i>					
Бахмацький	30,8	14,3	25,0	14,3	23,1
Бобровицький	-	44,4	20,0	42,9	-
Борзнянський	22,2	50,0	22,2	-	14,3
Варвинський	16,7	12,5	-	11,1	50,0
Городнянський	30,0	10,0	-	14,3	20,0
Ічнянський	-	20,0	18,2	71,4	14,3
Козелецький	36,4	20,0	35,7	20,0	38,9
Коропський	16,7	66,7	16,7	54,5	33,3
Корюківський	-	37,5	14,3	-	50,0
Куликівський	42,9	12,5	40,0	50,0	25,0
Менський	53,8	11,1	46,2	42,9	40,0
Ніжинський	16,7	66,7	20,0	25,0	50,0
Новгород-Сіверський	27,3	33,3	20,0	100,0	-
Носівський	40,0	37,5	28,6	20,0	50,0
Прилуцький	66,7	50,0	36,4	50,0	14,3
Ріпкинський	25,0	38,5	27,3	33,3	25,0
Семенівський	40,0	50,0	-	25,0	-
Сновський	20,0	25,0	22,2	33,3	25,0
Сосницький	25,0	-	25,0	100,0	50,0
Срібнянський	50,0	50,0	-	-	-
Талалаївський	37,5	41,7	21,4	25,0	21,7
Чернігівський	42,9	33,3	20,0	36,4	33,3
Ніжин	11,1	22,6	22,2	31,6	23,1
<i>Міста</i>					
Прилуки	31,6	30,4	13,8	12,0	5,6
Чернігів	16,9	26,6	26,4	22,2	23,4
Чернігівська область	24,9	28,8	24,0	27,4	23,9
Україна	23,1	23,3	24,0	25,9	27,7

Аналіз отриманих та наведених в табл. 2 результатів дослідження вказує, що частка виявлених в занедбаних стадіях випадків захворювання злоякісними

новоутвореннями молочних залоз у жінок в динаміці років дослідження скоротилася з 24,9% в 2017 році до 23,9% в 2021 році з найвищим рівнем 28,8% в 2018 році. При цьому даний показник за всі роки дослідження в регіоні є нижчим чим в цілому по Україні.

В 2021 році в розрізі адміністративних територій області вказаний показник відрізнявся в 8,9 разів: від 5,6% в м. Прилуки до 50,0% в п'яти (20,0%) адміністративних районах області. Встановлено, що на території чотирьох (16,0%) адміністративних територіях регіону занедбаних випадків злоякісних новоутворень молочної залози у жінок не було зареєстровано.

При цьому за роки дослідження на 11 (44,0%) адміністративних територіях області було зареєстровано зниження вказаного показника та на 11 (44,0%) адміністративних територіях області зареєстровано збільшення вказаного показника. На решті територій: 3 (12,0%) названий показник залишився без змін.

Наступним кроком дослідження було дослідження та встановлення частки захворювань жіночого населення області злоякісними новоутвореннями молочних залоз, які виявлених під час профілактичних оглядів в динаміці 2017-2021 років. Отримані результати наведено в табл.3.

Таблиця 3

Частка захворювань жінок Чернігівської області злоякісними новоутвореннями молочних залоз виявлених під час профілактичних оглядів. 2017-2021рр. (%)

Адміністративна	2017	2018	2019	2020	2021
<i>Райони</i>					
Бахмацький	69,2	85,7	58,3	71,4	7,7
Бобровицький	100,0	33,3	40,0	57,1	100,0
Борзнянський	77,8	50,0	77,8	75,0	71,4
Варвинський	50,0	75,0	50,0	33,3	75,0
Городнянський	60,0	80,0	50,0	-	60,0
Ічнянський	50,0	80,0	90,9	28,6	85,7
Козелецький	45,5	53,3	42,9	50,0	-
Коропський	66,7	55,6	100,0	63,6	100,0
Корюківський	100,0	25,0	-	33,3	66,7
Куликівський	57,1	87,5	20,0	75,0	25,0
Менський	46,2	66,7	53,8	14,3	40,0
Ніжинський	83,3	-	50,0	50,0	25,0
Новгород-Сіверський	63,6	33,3	40,0	-	40,0
Носівський	40,0	37,5	71,4	40,0	33,3
Прилуцький	33,3	-	9,1	0,0	14,3
Ріпкинський	75,0	53,8	54,5	44,4	58,3
Семенівський	60,0	50,0	50,0	50,0	100,0
Сновський	60,0	87,5	77,8	77,8	75,0
Сосницький	75,0	100,0	75,0	-	50,0
Срібнянський	25,0	33,3	-	-	-

Талалаївський	45,8	58,3	78,6	50,0	60,9
Чернігівський	42,9	16,7	60,0	45,5	16,7
<i>Міста</i>					
Ніжин	66,7	67,7	70,4	57,9	61,5
Прилуки	36,8	52,2	58,6	72,0	72,2
Чернігів	33,8	29,4	27,9	13,9	1,9
Чернігівська область	48,6	46,2	46,8	36,5	29,0

Аналіз наведених в табл. 3 результатів дослідження вказує на те, що в області частка виявлених під час профілактичних оглядів злоякісних захворювань молочної залози скоротилася із 48,6% в 2017 році до 29,0% в 2021 році (1,7 разу).

В 2021 році вказаний показник в розрізі адміністративних територій регіону відрізняється в 12,98 разів: від 7,7% в Прилуцькому районі до 100% на території трьох (12,0%) адміністративних територій області. А на території двох (8,0%) адміністративних територіях області випадків виявлення злоякісних новоутворень молочної залози під час профілактичних оглядів не зареєстровано.

За роки проведення дослідження встановлено зниження показника частки захворювань жіночого населення злоякісними новоутвореннями молочних залоз виявлених під час профілактичних оглядів на 15 (60,0%) адміністративних територіях регіону та його збільшення на 8 (32,0%) адміністративних територіях. На двох (8,0%) адміністративних територіях регіону показник залишився без змін.

Висновки. Результати проведеного дослідження вказують на високий рівень захворюваності жінок Чернігівської області на злоякісні новоутворення молочних залоз і в тому числі на виявлення їх в занедбаних стадіях, а також низький рівень виявлення даних хвороб під час профілактичних оглядів з достовірною різницею вказаних показників в розрізі адміністративних територій області. Дане потребує оптимізації профілактичної діяльності на рівні регіону.

Список літератури

1. Онкологія : підручник / [А. І. Шевченко, О. П. Колеснік, Н. Ф. Шевченко та ін.] ; за ред. А. І. Шевченка. – Вінниця : Нова Книга, 2020. – 488 с.
2. Теренда Н. О., Гандзюк Н. М. Ретроспективне дослідження онкогінекологічної патології у 2015–2019 роках. Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2021. № 1 (87). – С.11-14
3. Жилка, Н. Я, Слабкий, Г.О, Щербінська, О.С. Стан жіночого репродуктивного здоров'я в Україні Огляд літератури. Репродуктивна ендокринологія. 2021.- № 60.- С. 67–71
4. Пульний, Ю., Панфілова, Г. Дослідження онкопрофілю населення України за даними національного канцер-реєстру. Грааль науки. - 2021. № 1, С. 474-478.

5. Мировая статистика здравоохранения. 2015 год. – Режим доступа: www.who.int/whosis/whostat/2015/ru.index.html. – Название с экрана
6. Толстанов, О.К., Дідик, І.В. Поширеність новоутворень та сучасні вітчизняні засади надання медичної допомоги хворим онкологічного профілю (огляд літератури). Укр. мед. часопис, 2016. - № 2 (112) – С. 88-92
7. Моніторинг ефективності скринінгу раку жіночих репродуктивних органів на основі бази даних Національного канцер-реєстру України: методичний посібник / Федоренко З.П., Михайлович Ю.Й., Гулак Л.О. та ін. – Кропивницький: ПП «Поліум», 2020. – 36 с.

Розробка імітаційної моделі роботи вантажного митного комплексу

Лужанська Наталія Олександрівна

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних перевезень та митного контролю

Національний транспортний університет, м. Київ, Україна

Лебідь Ірина Георгіївна

кандидат технічних наук, доцент, професор кафедри міжнародних перевезень та митного контролю

Національний транспортний університет, м. Київ, Україна

Лебідь Євгеній Михайлович

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри транспортного права та логістики

Національний транспортний університет, м. Київ, Україна

Головко Андрій Сергійович

магістрант

Національний транспортний університет, м. Київ, Україна

Основною ланкою логістичних ланцюгів поставок є вантажний митний комплекс. На ньому відбувається митно-логістичне обслуговування вантажовласників при експорті та імпорті вантажів, комплексному обслуговуванні, розміщенні вантажів на митний склад і склад тимчасового зберігання. Для обґрунтування вибору оптимального логістичного ланцюга поставок і оптимізації роботи вантажного митного комплексу запропоновано використати модель масового обслуговування.

Вдале географічне розташування та розгалужена мережа автомобільних та залізничних доріг країни сприяють розвитку її транзитного потенціалу. Крім цього, невисока вартість робочої сили в країні є привабливою для розміщення певних типів виробництва продукції. В умовах глобалізації світової економіки все більшого значення набуває процес поставки сировини та товарів. Довжина логістичного ланцюга поставок збільшується і безперервне функціонування набуває все більш критичного значення у процесі виробництва.

В сучасному світі та з урахуванням останніх викликів світовій економіці все більшого значення набуває своєчасна доставка вантажів. Але процес доставки, особливо в міжнародному сполученні, є досить складним завданням. Для його вирішення застосовується логістичний підхід, в якому процес доставки вантажів розглядається як певний логістичний ланцюг.

В умовах конкурентної боротьби на ринку транспортних послуг важливе місце займає пошук раціональних шляхів транспортного обслуговування. Це потребує обґрунтування транспортно-технологічних схем доставки вантажів, впровадження прогресивних форм і методів організації процесу перевезень та

надання супутніх послуг, удосконалення діючих та розробка перспективних технологій організації транспортного процесу. Доставка вантажів у міжнародному сполученні може здійснюватися самостійно вантажовласником або із залученням посередників, що об'єднуються в логістичний ланцюг. Сучасний ринок характеризується широким різноманіттям не тільки кількості суб'єктів ринку транспортних послуг, які виконують однакову з точки зору функціонального навантаження роботу, а й значною кількістю форм їх організації. Це суттєво впливає на вид і характер зв'язків між учасниками логістичного ланцюга.

Однією з важливих ланок такого логістичного ланцюга є вантажний митний комплекс (ВМК). На ньому відбуваються операції, пов'язані із здійсненням митного контролю та митного оформлення переміщуваних через митний кордон країни товарів і транспортних засобів. З метою підвищення якості та надійності функціонування логістичного ланцюга запропоновано розглянути залучення до його структури ВМК. Це дозволить забезпечити інтеграцію ланок логістичного ланцюга у єдину систему обслуговування, скоротити тривалість виконання митних процедур та фінансових розрахунків.

Світові тенденції розвитку митно-логістичної інфраструктури передбачають застосування прогресивних методів доставки товарів та удосконалення роботи ВМК. Таким чином тема роботи, яка спрямована на підвищення ефективності діяльності вантажних митних комплексів, є актуальною.

Для формалізації моделі логістичного ланцюга було використано методи теорії транспортних процесів і систем та методи аналізу систем масового обслуговування. При розробці імітаційної моделі було використано метод автоматизованого імітаційного моделювання, метод статистичних випробувань та метод багатокритеріальної оптимізації. Крім цього також використовувалися методи статистичного аналізу даних, в тому числі методи кластерного, дисперсійного та факторного аналізу.

Формалізація моделі логістичного ланцюга та її параметрів сформульовано наступним чином:

1. Транспортні засоби (ТЗ) надходять на ВМК для здійснення операцій з митно-логістичного обслуговування: митне оформлення експорту та імпорту вантажів, комплексне обслуговування, розміщення вантажів на митному складі та складі тимчасового зберігання [1].

2. Інтервали часу між прибуттям транспортних засобів (заявок на обслуговування) для виконання процедури експорту вантажів мають розподіл Пуассона з інтенсивністю λ_i . ТЗ, що надійшли, очікують обслуговування в черзі до моменту отримання дозволу на в'їзд на територію вантажного митного комплексу. За наявності вільних місць та проходженні вагового контролю (α % транспортних засобів отримують відмову в обслуговуванні через наявність перевантаження), ТЗ надходять в зону митного контролю, що має N місць на стоянці. При подачі митних документів, заявки очікують у черзі. На території вантажного митного комплексу працює M митних інспекторів (обслуговуючих пристроїв).

3. Час обслуговування одного ТЗ інспектором підпорядкований нормальному закону розподілу із середнім значенням m_i і середнім квадратичним відхиленням σ_i . При правильному оформленні документів формується вихідний потік транспортних засобів із зони митного контролю. β % транспортних засобів надходять на стоянку для затриманих авто, що має K місць. При виявленні порушень γ % транспортних засобів переміщуються в бокс для поглибленого огляду. Решта автомобілів, після коригування документів, формують вихідний потік транспортних засобів із зони митного контролю.

4. Математичні моделі операцій з імпорту вантажів, комплексного обслуговування, розміщення вантажів на митному складі та складі тимчасового зберігання мають аналогічну структуру.

5. Параметрами моделі X (які можна змінювати в ході натурних експериментів) є:

- інтенсивності λ_i надходження на вантажний митний комплекс транспортних засобів для здійснення операцій з митно-логістичного обслуговування:

- λ_1 – інтенсивність надходження транспортних засобів на митне оформлення експорту вантажів;

- λ_2 – інтенсивність надходження транспортних засобів на митне оформлення імпорту вантажів;

- λ_3 – інтенсивність надходження транспортних засобів на комплексне обслуговування;

- λ_4 – інтенсивність надходження транспортних засобів на розміщення вантажів на митному складі;

- λ_5 – інтенсивність надходження транспортних засобів на розміщення вантажів на складі тимчасового зберігання.

- варіанти організації логістичних ланцюгів поставок (1, 2, 3 або 4 типу).

6. Змінними моделі G (які можна вимірювати, але не можна ними керувати, та які приймають тільки ті значення, які характерні виключно для даного об'єкта моделювання або умов його функціонування) є:

- час виконання робіт кожною ланкою логістичного ланцюга поставок;

- кількість митних інспекторів;

- кількість місць для стоянки транспортних засобів;

- розміри складських приміщень для розміщення вантажу на митний склад або склад тимчасового зберігання.

7. Вихідними характеристиками – відгуками моделі Y , є статистики моделювання:

- середній час (t_i) виконання робіт i -тою ланкою логістичного ланцюга поставок;

- загальний час (t_S) виконання доставки вантажів за різними ланцюгами поставок;

- середні довжини черг (η_k);

- час простою транспортних засобів в чергах (w_k);

- коефіцієнти завантаження обслуговуючих пристроїв (ψ_k);

- кількість транспортних засобів, що обслуговувались без простою в чергах

(v_k) , %;

- середній час обслуговування на ВМК (t_k),
- середній час обслуговування на ВМК при неправильному оформленні документів (експорт і імпорт вантажів) (tn_k).

8. В якості показників ефективності, що визначають цілі моделювання – вибір оптимального логістичного ланцюга поставок, розглядаються:

- середній час виконання робіт кожною ланкою логістичного ланцюга поставок;
- загальний час виконання доставки вантажів за різними ланцюгами поставок.

9. В якості критеріїв, що використовуються для визначення оптимальної структури вантажного митного комплексу, розглядаються:

- середній час простою транспортних засобів в чергах на обслуговування;
- максимальні і середні довжини черг на обслуговування;
- коефіцієнти завантаження обслуговуючих пристроїв;
- середній час перебування транспортних засобів на території вантажного митного комплексу при виконанні операцій з експорту та імпорту вантажів, комплексного обслуговування, розміщення вантажів на митний склад і склад тимчасового зберігання;

- ймовірність відмови в обслуговуванні через відсутність місць для стоянки транспортних засобів в зоні митного контролю;

- оптимальна кількість митних інспекторів і місць для стоянки транспортних засобів;

- оптимальні розміри складських приміщень для розміщення вантажу на митний склад або склад тимчасового зберігання.

Обмеження імітаційної моделі пов'язані з умовами, що накладаються на вхідний потік транспортних засобів; відсутністю явищ, що змінюють закономірності часу обслуговування на ВМК транспортних засобів (відмови).

За результатами імітаційного моделювання можна визначити: оптимальний тип логістичного ланцюга постачань та оптимальна структура вантажного митного комплексу. Наведено широкий спектр задач, які дозволяє вирішувати запропонована імітаційна модель. Таким чином, розроблена імітаційна модель дасть можливість аналізувати і удосконалювати режими роботи вантажного митного комплексу. Крім цього, це дозволить отримати обґрунтоване рішення щодо застосування певного типу логістичного ланцюга поставок

Список літератури:

1. Luzhanska, N. The influence of customs and logistics service efficiency on cargo delivery time [Text] / N. Luzhanska, O. Kotsiuk, I. Lebid, I. Kravchenya, Ye. Demchenko // Proceedings of the National Aviation University. – 2019. – № 3 (80). – p. 78-91. doi.org/10. 18372/2306-1472.80.14277

2. Mazurenko A., Kudriashov A., Lebid I., Luzhanska N., Kravchenya I., Pitsyk M. Development of a simulation model of a cargo customs complex operation as a link of a logistic supply chain // Eastern-European Journal of Enterprise Technologies: Control processes. 2021. Vol. 5, No. 3 (113). 19-29. doi: 10.15587/1729-4061.2021.242915
3. Luzhanska N. O. Improvement of Operational Efficiency of Cargo Customs Complexes : Thesis for a Candidate Degree in Engineering Science : 05.22.01 / NTU. Kyiv, 2021. 204 p.

Система безпеки дверей пасажирського рухомого складу

Сердюк Володимир Никандрович

к.т.н, доцент кафедри «Локомотиви»

Український державний університет науки і технологій

Бобирь Дмитро Валерійович

к.т.н, доцент кафедри «Локомотиви»

Український державний університет науки і технологій

У сучасних пасажирських потягах усі двері, через які проходять пасажирів, оснащені системою безпеки. Ця система має на своїй меті рятування життя людини в екстремальній ситуації шляхом своєчасного розпізнавання затиснутого об'єкту у разі закривання дверей поїзда.

У основі системи OSE (Optical Safety Edge) лежить оснащення вагонних дверей спеціальним гумовим профілем які стикаються під час закривання кромки. У профілі вгорі і внизу в порожнистій повздовжній камері круглого перерізу 0,11мм розташовані оптоелектронні сенсори, а саме, приймач OSE – R 1101 і передавач OSE – T 1101, які підключені до блоку оцінки сигналу OSE – C 4011, встановленому в електрошкафі рухомого складу [1,2].

Блок програмується по алгоритму, узгодженому із замовником.

Можливе підключення однієї або двох пар сенсорів, тобто можливо один прилад на двоє дверей.

Чотири входи для розширеного сервісу, використовуваних за узгодженням із замовником, наприклад, сигнали з кінцевих вимикачів дверей, команди машиніста або від системи управління поїздом, і так далі

Чотири релейні виходи (вільні від потенціалу контакти реле), з яких:

1 релейний вихід безпеки (обов'язкова функція, головний контакт) який повідомляє про розпізнаний дефект системи (обов'язкова функція)

2 релейних виходу для повідомлень, що реалізують додаткові функції (застосовуються за узгодженням із замовником)

Категорія безпеки 3-я категорія по DIN EN 954-1 або AK4 по DIN 19250

Норми EN 50155 (придатність для залізничного транспорту)

Час реакції < 0,02 s

Температура -25 °C ... +70 °C , клас Т3 по EN-50125-1

Електромагнітні впливи дії сертифіковані по EN 50155 / EN 50121-3

Напруга живлення 24 V або 110 V DC (-30% ... + 20%), ізоляція до 1500 V

Комутовані на виходах напруга і струм реле безпечності : 400 V AC/DC, струм до 4 A інші реле : 400 V AC, 250 V DC, струм до 2 A

Передавач по спеціальному алгоритму випромінює інфрачервоний світловий сигнал, який приймається приймачем, якщо камера гумового профілю вільна, тобто якщо профіль не деформований стороннім предметом. Прийнятий приймачем світловий сигнал трансформується в періодичний електричний

сигнал, який приходить на блок оцінки сигналу і також в якості зворотного зв'язку поступає на передавач.

Затиск предмета (людини) в дверях потягу деформує дверний гумовий профіль, що призводить до зміни інтенсивності світлового потоку між оптичними сенсорами в камері профілю (рис. 1).

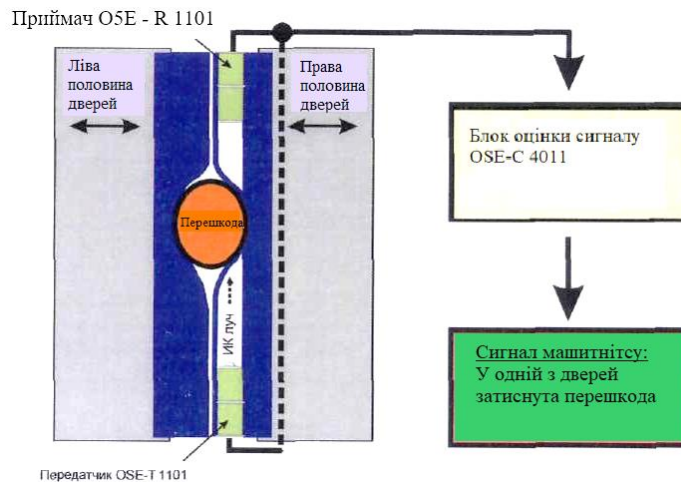

Рис. 1- Аномальний стан дверей (активна фаза роботи системи)

Активна фаза роботи системи: розпізнавання затиску протягом часу від початку закривання дверей і, у разі вже закритих дверях, до досягнення поїздом заданої швидкості, наприклад 8 км/год. Система видає сигнал на екстрену зупинку потягу і відкриття дверей.

Пасивна фаза роботи системи: розпізнавання затиску у разі закритих дверях після розгону поїзда. Система тільки видає повідомлення про затиск предмета машиністові і бортовому комп'ютеру.

Реакція електронного блоку на розпізнаний затиск, установка постійних часу, а також чутливість системи і установка значення розпізнаваної сили будуть специфіковані за потребою виробництва. Рекомендована величина сили 50...70 Н.

Цілковом залиті сенсори добре витримують вологість, забруднення і інші дії довкілля.

Системна надійності досягнута за допомогою так званих самонавчальних сенсорів. Це фірмове know-how дозволяє системі постійно знаходитися в положенні "натягнутої струни".

Ушкодження кабелю, як те обрив або коротке замикання, а також внутрішні дефекти складників розпізнаються системою автоматично.

Система сертифікована по європейських залізничних дорогах. нормах EN 50155, не створює електричних і магнітних перешкод для іншого устаткування потягу, а також нечутлива до зовнішніх електричних і магнітних дій.

Важливі властивості системи OSE

- Система OSE відповідає вимогам 4-го класу по DIN V 19250 або 3-ій категорії безпеки по DIN EN 954-1.

- Надійне динамічне розпізнавання затиснутого предмета розміром від 4 мм, наприклад, натягнутий собачий повідець.
- Здатність зберігати свої функції при ушкодженнях внаслідок вандалізму : розрізи, пориви, отвори і т. д.
- Тривала протидія негативним діям довкілля (температура, вологість, забруднення).
- Властивість самонавчання сенсорів компенсує старіння профілю, зміну його геометрії, погіршення відбиваючої здатності профілю.
- Система не має періодично замінюваних компонентів і не вимагає регулярного обслуговування.
- Гумовий профіль може бути виготовлений по кресленнях, узгоджених з клієнтом, дуже різноманітні форми. Матеріал: EPDM, Shore 65 ± 5A, S3 / S4, SR2 по DIN 5510.
- Електронний блок монтується будь-яким зручним способом і працездатний в будь-якому положенні.
- Можлива розробка блоку оцінки сигналу з напругою живлення за узгодженням із замовником.
- Сенсори залиті герметичним і еластичним компаундом.
- Нечутливість до вологості, стійкість до атмосферних дій і старіння.
- Висока механічна стабільність.
- Широкий спектр робочих температур.
 - Нечутливість до стороннього світла завдяки фільтрації і складному алгоритму модуляції сигналу.

Для підвищення конкурентоздатності вітчизняного моторвагонного рухомого складу шляхом приведення окремих його підсистем у відповідність до умов інтегруєбельності та безпеки пасажирів необхідно обладнати пристрої закриття дверей рухомого складу системою OSE, що відповідає критичним вимогам.

Список літератури

1. Спосіб визначення об'єкта в дверях транспортного засобу : пат. DE 103 08 878 B3 Германія; опубл. 09.02. 2004.
2. Спосіб визначення об'єкта в дверях транспортного засобу: пат. US 7.106.181 B2 Великобританія; опубл.12.09.2006

Експрес - метод визначення нормативної товщини залізобетонного перекриття над бомбосховищем

Шашенко Олександр Миколайович

Д.т.н., проф., професор кафедри
ДП НТУ, м. Дніпро

Шаповал Володимир Григорович

Д.т.н., проф., професор кафедри
ДП НТУ, м. Дніпро

Скобенко Олександр Васильович

К.т.н., доц., доцент кафедри
ДП НТУ, м. Дніпро

Коновал Володимир Миколайович

К.т.н., доц., доцент кафедри
ДП ЧДТУ, м. Черкаси

При написанні даної статті переслідувалась ціль винайти емпіричну формулу, яка б дозволила швидко визначати товщину залізобетонних перекриттів над спорудами цивільного захисту в залежності від проектної ваги вибухового пристрою. Це обумовлено такими причинами:

1. У нормативних документах [1, 2] відсутні конкретні дані, що дозволяють визначити товщу перекриття над бомбосховищем.

2. У ході визначення товщини перекриття над бомбосховищем з використанням методу ітерацій важливо обґрунтовано та швидко задавати товщину перекриття у першому наближенні.

У якості вихідних даних нами було використано наведені у [3] дані (таблиця 1).

Таблиця 1.
Перекриття бомбосховищ I категорії у різних країнах

№ п.п.	Вид матеріалу та товщина перекриття	Наявність противідкольного армування	Вид вибухового пристрою та країна у якій проведено випробування
1	Бетон 0,2 м	Немає даних	Фугасна бомба 10 кг (7 кг ВВ) (Польща, 1933 р.)
2	Бетон 0,5 м	Немає даних	Бомба 50 кг (25 кг ВВ) (Польща, 1933 р.)
3	Ж/б 0,7 м	(спец. арм.).	Бомба 50 кг (Франція, Англія, Швейцарія)

Продовження таблиці 1.

№ п.п.	Вид матеріалу та товщина перекриття	Наявність противідкольного армування	Вид вибухового пристрою та країна у якій проведено випробування
4	Залізобетон 1,3 м	Немає даних	Бомба 50 кг з зарядом 30 кг (СРСР, 1941)
5	Залізобетон 1,3 м	Немає даних	Бомба 50 кг (Швейцарія)
6	Залізобетон 1,6 м	Немає даних	Бомба 50 кг, заряд 25 кг, 227 м/с (СРСР)
7	Бетон 1 м	Немає даних	Бомба 50 кг (Франція)
8	Бетон 1,3 м	Немає даних	Бомба 50 кг (Чехословаччина)
9	Бетон марки 150; 1,4 м	Немає даних	Бомба 50 кг (Англія, Швейцарія)
10	Бетон 1 м	Немає даних	Бомба 100 кг (50 кг ВВ) (Польща, 1933 р.)
11	Залізобетон 1,1 м	(спец. арм.)	Бомба 100 кг (Англія, Чехословаччина)
12	Залізобетон 1,2 м	Немає даних	Бомба 100 кг (Франція)
13	Залізобетон 1,4 м	Немає даних	Бомба 100 кг (Бельгія)
14	Залізобетон 1,55 м	Немає даних	Бомба 100 кг, сховище, (Німеччина, 1930-е гг)
15	Залізобетон 1,6 м	Немає даних	Бомба 100 кг, заряд 60 кг (СРСР)
16	Залізобетон марки 220 1,7 м	Немає даних	Бомба 100 кг (Швейцарія)
17	Бетон 1,7 м	Немає даних	Бомба 100 кг (Франція, Чехословаччина)
18	Бетон марки 150 2,1 м	Немає даних	Бомба 100 кг (Швейцарія, Англія)
19	Залізобетон 2,2 м	Немає даних	Бомба 200 кг (80 кг ВВ) з висоти 3 км 250 м/с (СРСР)
20	Залізобетон 2,2 м	Немає даних	Бомба 250 кг ВВ 150 кг (СРСР)
21	Бетон або скала 2,5 м	Немає даних	Бомба 250 кг (Італія, 1936 р.)
22	Бетон 2,4 м	Немає даних	Бомба 250 кг (Італія, 1936 р.)
23	Залізобетон 1,4 м	(спец. арм.)	Бомба 300 кг (Франція, Англія, Швейцарія)
24	Залізобетон 1,5 м	Немає даних	Бомба 300 кг (Чехословаччина)
25	Бетон 2 м	Немає даних	Бомба 300 кг (150 кг ВВ) (Польща, 1933 р.)

Продовження таблиці 1.

№ п.п.	Вид матеріалу та товщина перекриття	Наявність противідкольного армування	Вид вибухового пристрою та країна у якій проведено випробування
26	Залізобетон марки 220; товщина 2,1 м	Немає даних	Бомба 300 кг (Швейцарія)
27	Бетон 2,1-2,3 м	Немає даних	Бомба 300 кг (Франція, Чехословаччина)
28	Бетон марки 150; товщина 2,8 м	Немає даних	Бомба 300 кг (Швейцарія, Англія)
29	Залізобетон 2,8 м	Немає даних	Бомба 500 кг с зарядом 300 кг (СРСР)
30	Бетон 3,5 м	Немає даних	Бомба 500 кг (300 кг ВВ) (Польща, 1933 р.)
31	Залізобетон 2 м	Немає даних	Бомба 1000 кг (Франція)
32	Залізобетон 3,5 м	Немає даних	Бомба 1000 кг с зарядом 600 кг (СРСР)
33	Бетон 3-3,5 м	Немає даних	Бомба 1000 кг (Франція, Чехословаччина)
34	Бетон 4 м	Немає даних	Бомба 1000 кг, бетонне покриття (Франція, 1930 г)
35	Бетон 4,5 м	Немає даних	Бомба 1000 кг (650 кг ВВ) (Польща, 1933 р.)

У ході досліджень нами з використанням лінійної (1), поліноміальної (2), логарифмічної (3) та ступеневої (4) залежностей було визначено емпіричні параметри залежності що зв'язує товщину перекриття з вагою вибухового пристрою. Ці залежності у аналітичному вигляді наведено у таблиці 2, а у графічній формі – на рис. 1.

Щоб оцінити придатність тієї чи іншої формули для розрахунків нами був використаний коефіцієнт множинної кореляції r . Цей коефіцієнт характеризує статистичний взаємозв'язок двох випадкових величин (у нашому випадку це товщина перекриття та вага вибухового пристрою). Значення коефіцієнту множинної кореляції r наведено у таблиці 2.

Таблиця 2.
Емпіричні формули та коефіцієнти кореляції

№ п/п	Формула	Коефіцієнт кореляції r	Номер формули
1	$H_{пер} = 0,0024P_{бом} + 1,2351$	0,820	(1)

Продовження таблиці 2.

№ п/п	Формула	Коефіцієнт кореляції r	Номер формули
2	$H_{\text{пер}} = -0,000003 (P_{\text{бом}})^2 + 0,0058 P_{\text{бом}} + 0,8354$	0,862	(2)
3	$H_{\text{пер}} = 0,736 \ln(P_{\text{бом}}) - 1,8234$	0,860	(3)
4	$H_{\text{пер}} = 0,1695 (P_{\text{бом}})^{0,4484}$	0,862	(4)

Примітка. У таблиці 2 прийняті такі позначення: $H_{\text{пер}}$ – товщина перекриття у метрах; $P_{\text{бом}}$ – вага бомби у кілограмах; r – коефіцієнт множинної кореляції у частках одиниці

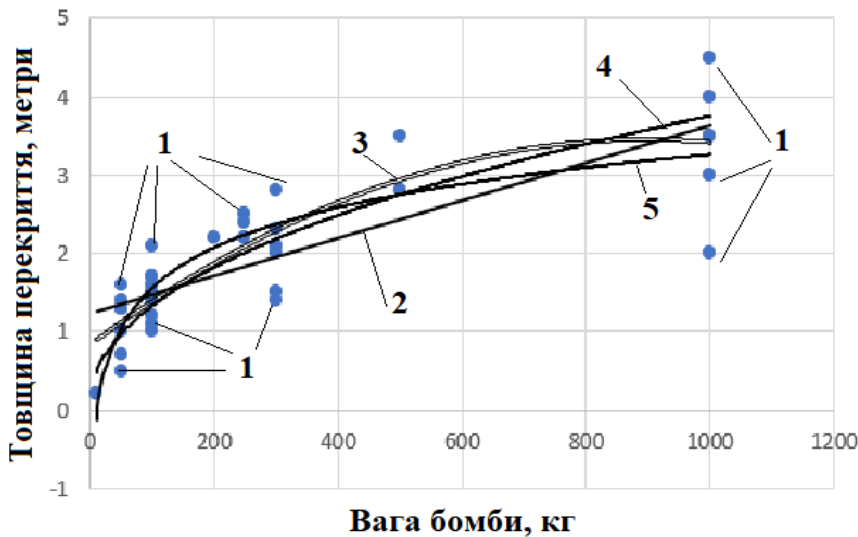

Рис. 1. Результати апроксимації залежності товщини залізобетонного перекриття від ваги вибухового пристрою. 1 – натурні дані; 2 – формула (1); 3 – формула (2); 4 – формула (3); 5 – формула (4).

Аналіз наведених у таблиці 2 та на рис. 1 даних дозволив нам зробити такі висновки.

1. З рис. 1 витікає що всі теоретичні криві за винятком кривої 2 (це лінійна функція) розташовані близько одна від одної.

2. З таблиці 2 витікає що найбільш придатними для визначення товщини перекриття є формули (2) і (4).

3. Отримано емпіричні формули, які дозволяють швидко визначати товщину залізобетонних перекриттів над спорудами цивільного захисту в залежності від проектної ваги вибухового пристрою.

4. Викладена у даній роботі методика цілком може бути використана для уточнення наведених у даній роботі формул.

Список літератури:

1. ДБН 2.2-5-97. Захисні споруди цивільного захисту.
2. ДБН 2.2-5-97. Захисні споруди цивільного захисту. Зміни 1, 2 та 3.

3. Бомбосховище. Электронный ресурс
<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D0%BC%D0%B1%D0%BE%D1%83%D0%B1%D0%B5%D0%B6%D0%B8%D1%89%D0%B5>

Вплив мікрофлори навколоплідних вод корів на деякі показники імунітету плодів

Просяний Сергій Борисович,

кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри інфекційних та інвазійних хвороб
Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»

З літературних джерел відомо про досить часте внутрішньоутробне інфікування плодів, навколоплідних вод та провізорних органів тварин і людей умовно-патогенною і навіть патогенною мікрофлорою [1, 2, 3]. Попередніми дослідженнями встановлено, що в алантоїсній та амніотичній рідині можуть бути присутні такі види мікроорганізмів, як *Proteus vulgaris*, *Proteus mirabilis*, *Bacillus freudenreichii*, *Bacillus macroides*, *Staphylococcus aureus*, *Streptococcus bovis*, а також представники родини *Micrococcaceae* [4].

Метою наших подальших досліджень було вивчення впливу мікрофлори навколоплідних вод матерів на деякі показники імунітету сироватки крові їхніх плодів.

Матеріалом для дослідів були 20 корів чорно-рябої молочної породи. З них було сформовано дві групи корів. В першу групу відібрано тварин в яких навколоплідні води були контаміновані мікроорганізмами (дослідна), а в другу – стерильні (контроль). Усі маніпуляції з матками і плодами виконували в стерильних умовах боксу лабораторії. З метою дослідження імунологічних показників у плодів, дотримуючись правил стерильності, з пуповини брали кров. Використовуючи стандартні методики в крові визначали бактерицидну та лізоцимну активність, рівень Ig G та M.

Існують повідомлення, що фетальні антитіла у сироватці крові виявляються лише за допомогою реакції імуофлуоресценції і Кумбса, тоб то вони володіють функцією неповних антитіл [5, 6]. П. А. Ємельяненко [5] вказує, що вікова різниця у плодів великої рогатої худоби щодо титру природніх антитіл до більшості тест мікробів відсутня, лише сироватка крові 7-місячних плодів, на відміну від сироватки крові 3-місячних плодів, має більший титр щодо стрептококів, а сироватка крові 9-місячних плодів – до стафілококів та сальмонел.

Також існує інформація, що природні антитіла з'являються у кровоносному руслі великої рогатої худоби ще впродовж ембріонального періоду [7] і перебувають в очевидному зв'язку з аутофлорою [8].

Як видно з наведених даних (табл. 1), в 40 % проб сироватки крові 5-місячних плодів I групи виявлено досить низьку бактерицидну активність, а у 15 пробах контрольної групи вона взагалі не виявлялась.

На 7 місяці тільності у I групі виявлено лише 20 % проб сироваток крові плодів, що мали бактерицидну активність, а у II – 33,3 %. Цей факт можна пояснити тим, що в навколоплідних водах тварин II групи можуть бути присутні, окрім бактерій, й інші агенти, зокрема віруси або грибки. Вони теж можуть, за певних умов, стимулювати бактерицидну активність плодів. Загалом

бактерицидна активність сироватки крові на 7 місяці тільності, вища у плодів навколоплідні води матерів яких контаміновані мікроорганізмами.

Таблиця 1

Вплив мікрофлори навколоплідних вод на деякі показники імунітету крові плодів, $M \pm m$

Місяць тільності	Показники	Навколоплодові води	
		Контаміновані мікрофлорою	Стерильні
	Група	I (дослідна)	II (контрольна)
	n	5	15
5	БАС, %	8,74 ± 1, 91 (2)	-
	Лізоцим, мкг/мл	2,59 ± 0,25	2,55 ± 0,10
	Ig G, мг/мл	0,50 ± 0,06 (2)	0,04 ± 0,01 (4)
	Ig M, мг/мл	0,43 ± 0,01	0,46 ± 0,01
7	БАС, %	13,61 (1)	10,80 ± 0,65 (5)
	Лізоцим, мкг/мл	1,95 ± 0,12	2,12 ± 0,09
	Ig G, мг/мл	0,24 ± 0,11 (4)	0,09 ± 0,03 (5)
	Ig M, мг/мл	0,39 ± 0,01	0,39 ± 0,01

Примітка: в дужках позначено кількість позитивних проб.

У період з 5 по 7 місяці тільності суттєвої різниці між I і II групами за вмістом лізоциму та Ig M в сироватці крові плодів не спостерігалось. Тобто мікробне обсіменіння навколоплідних вод не впливає на синтез вищезгаданих компонентів крові плодів.

Між тим, в сироватці крові плодів дослідної та контрольної груп виявлено істотну різницю за вмістом Ig G. Даний показник був вищим на 5 та 7 місяцях тільності в сироватці крові плодів I групи порівняно з II відповідно в 12,5 і 2,7 рази. Слід відзначити, що з 5 (80,0 %) досліджених проб контамінованих мікроорганізмами (дослідна група) у 4 виявлено імуноглобуліни класу G. Щодо контрольної групи, то, за умови стерильності навколоплідних вод, частка виявлених позитивних проб на присутність Ig G в сироватці крові плодів була значно меншою – 33,3 %.

Одержані результати досліджень свідчать, що плід спроможний активно реагувати на присутність мікроорганізмів у навколоплідних водах синтезом імуноглобулінів класу G. Іноді наслідком цього є посилення бактерицидної активності сироватки крові плодів. Проте в багатьох випадках такої закономірності не спостерігається, що можна пояснити переважним синтезом функціонально неактивних (неповних) імуноглобулінів даного класу.

Список літератури

1. Bother A. Appearance of acute PRRS-like symptoms in sow herds after vaccination with a modified live PRRS vaccine / A. Bother, B. Strandbygaard, K. J. Sorensen et al. // Veter. Rec. – 1997. – Vol. 141, № 19. – P. 497-499.

2. Kranker S. Experimental inoculation of swine at various stages of gestation with a Danish isolate of porcine reproductive and respiratory syndrome virus (PRRSV) / S. Kranker, J. Nielsen, V. Bille-Hansen, A. Batner // *Veter. Microbiol.* – 1998. – Vol. 61, № ½. – P. 21-31.
3. Lager K. M. Homologous challenge of porcine reproductive and respiratory syndrome virus immunity in pregnant swine / K. M. Lager, W. L. Mengeling, S. L. Brockmeier // *Veter. Microbiol.* – 1997. – Vol. 58, № 2/4. – P. 113-125.
4. Просяний С. Б., Федорович В.С. Вплив мікрофлори навколоплідних вод матерів на імунологічні показники крові плодів / С. Б. Просяний, В. С. Федорович // *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини ім. С.З. Гжицького.* – 2015. – Том 17, № 2 (62). – С. 254-259
5. Емельяненко П. А. Возрастная динамика иммуноглобулинов и естественных антител в фетальной сыворотке крови крупного рогатого скота // *Доклады ВАСХНИЛ.* – 1976. – Т. 7. – С. 37-39.
6. Тулупова М. Н. Возрастная динамика полных и неполных антител к энтеропатогенному штамму *E. coli* у телят // *Тр. МВА. Новые методы диагностики, лечения и профилактики заразных и незаразных заболеваний сельскохозяйственных животных.* – 1978. – Т. 99. – С. 97-99.
7. Емельяненко П. А. Иммунология животных в период внутриутробного развития. – М.: Агропромиздат, 1987. – 215 с.
8. Емельяненко П. А. Иммунологические аспекты фетологии // *Профилактика и лечение заболеваний молодняка сельскохозяйственных животных. Науч. Труды ВАСХНИЛ. Под ред. акад. А. А. Полякова.* – М.: Колос, 1974. – С. 65-70.

Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference
General regularities and models of science development
Zagreb, Croatia
January 09 – 10, 2023

This collection is a set of abstracts of an international conference in which researchers in various fields took part. The materials are presented in the interpretation of the authors and are protected by copyright in accordance with the terms of the license Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License. Anyone can use these works in their research with the obligatory indication of authorship.

We recommend using the following quote:

Aliyev A.M., Mammadov S.N. (2023). Evaluating the economic usefulness of the management system of the construction company. Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference : General regularities and models of science development. Zagreb, Croatia, 09–10 January. Pp. 24-26. URL: <https://intersci.eu/events/general-regularities-and-models-of-science-development/>.

Mijnbestseller publishing house.

All materials were examined for formal features (formatting, language style, citations and references).

The editorial office did not always agree with the position of authors.

Contacts of the editorial office:

«InterSci»

E-mail: info@intersci.eu

URL: <https://intersci.eu>